

oktober

kommunistisk teoretisk tidsskrift for forbundet socialisterne

Peter Bjerrum

Om den marxistisk-leninistiske teoris historie

Artiklen indleder på grundlag af opfattelsen af den marxistisk-leninistiske teori som en videnskab kritikken af de retninger, der ved siden af Socialisterne, hævder at bygge på marxismen-leninismen: KP-revisionismen og Marxismen-Leninismen Mao Tse-tung tænkningen (MLMTT).

Lars Jerner

Socialisme i ét land, USSR 1923-39

Under bestræbelserne på at opbygge socialismen i et "småborgerligt" land mistede bolchevik-partiet efterhånden sin proletariske karakter. Det blev instrument for en "revolution fra oven: udført oppefra på statens initiativ."

Nicos Poulantzas

Internationalisering af de kapitalistiske produktionsforhold og nationalstaten

Poulantzas analyse af nationalstatens funktioner og de nationale borgerskabers rolle i imperialismens nuværende fase, hvor der sker en internationalisering af selve den produktive kapital under USA's hegemoni, åbner for en mere realistisk vurdering af perspektiverne i EEC's udvikling.

Anmeldelse

En kort omtale af Bettelheims nyeste bog: Kulturrevolution og industriel organisering i Kina; omtalen sammenholder bogen med Bettelheims tidligere bøger om overgangssamfundet.

pris 12 kr

oktober redigeres under ledelse af en redaktionskomité valgt af forbundet Socialisterne, der er en partiforberedende organisation.

oktober er underordnet Socialisternes teoretiske og politiske praksis i kampen for dannelsen af et revolutionært, kommunistisk parti.

Det er tidsskriftets linje at udvikle det teoretiske arbejde i dette perspektiv: som en af de væsentlige forudsætninger for at et revolutionært, kommunistisk parti kan dannes.

oktober udgives af Forlaget **SOCIALISTEN**, der er en forening oprettet på initiativ af forbundet Socialisterne. Foreningen er åben for alle, der kan tilslutte sig dens formål, overholder lovene og betaler det fastsatte kontingent. for tiden 100 kr. årligt. Forlaget **SOCIALISTEN** udgiver det revolutionære politiske tidsskrift **SOCIALISTEN** bøger, pjecer m.m.

oktober Wildersgade 35, kld. 1408 Kbh. K, postgirokonto nr. 179207. Ansh. red. Lars Jerner. Henvendelser vedr. løssalg, kommission, abonnement, annoncer, indlæg osv kan rettes til ovenstående adresse eller til Bladsekretariatet i kontortiden hver torsdag fra kl. 15-17.

oktober

nr. 1/2 1. årgang juli 1974

- uden revolutionær teori ingen revolutionær bevægelse

eks-skolens tryk tlf. 12 52 86

Introduktion

Udgivelsen af et teoretisk tidsskrift skal betragtes som et led i Socialisternes bestræbelser på at gøre op med den reformistiske og småborgerligt spontanistiske politik i arbejderbevægelsen og venstrebevægelsen, - et opgør, som naturligvis kun kan føres igennem i kraft af den praktiske politiske kamp, der sigter imod dannelsen af et revolutionært, kommunistisk parti. Det teoretiske arbejde udgør kun én af forudsætningerne for at denne kamp kan føres. Men en vigtig forudsætning, - uden en revolutionær teori, ingen revolutionær bevægelse.

Det revolutionære, kommunistiske partis politiske praksis kendetegnes ved, at den ledes af den videnskabelige teori. Det teoretiske arbejde spiller derfor en vigtig rolle såvel i kampen for dannelsen af det revolutionære parti, - der omfatter kampen for at erstatte spontanismen med den på videnskabelige analyser baserede 'bevidste orientering' - som i dette partis politiske praksis. Den revolutionære organisation må være bærer af marxismen-leninismens teori, dvs formidle den teoretiske praksis, som er nødvendig for at fastholde og udvikle marxismen-leninismens teoretiske landvindinger og for at undgå tilbagefald til teoretisk og politisk opportunisme.

Ikke blot må spontanismen i den politiske praksis overvindes gennem den teoretiske praksis, men spontaniteten i den teoretiske praksis må også overvindes, ved at den knyttes til den politiske praksis. Den politiske praksis skal og vil afsløre teoriens mangler og stille den teoretiske praksis opgaver.

Udvidelsen af Socialisternes praksis med udgivelsen af OKTOBER er blevet fremskyndet af den teoretiske offensiv,

6 Introduktion

som såvel revisionisterne som økonomisterne har indledt. Imødegåelsen af denne offensiv kan kun ske ved at søge at genrejse den marxistiske-leninistiske teori i hele sit omfang og stille den op mod de amputerede versioner, som revisionisterne og økonomisterne fremholder. At genrejse marxismen-leninismen er det samme som at befri den fra borgerlige forvrængninger, at befri den fra økonomistisk indsnævring og især at befri den for de forvrængninger, som er et resultat af revisionsmens mangeårige teoretiske dominans i den internationale arbejderbevægelse.

Skal der trækkes en skillelinie mellem marxismen-leninismen og dens forskellige forvanskninger, må den teoretiske kamp rettes imod såvel kommunistpartiernes revisionisme - den af SUKP institutionaliserede 'marxisme-leninisme', hvis eneste opgave som 'videnskab' er at retfærdiggøre KP'ernes politik, - som mod de spontanistiske og økonomistiske reaktioner på Stalin-tidens dogmatisme.

Den spontanistiske reaktion på den ene side afviser helt, at den revolutionære marxistiske teori, anvendt i konkrete analyser af klassekampens reelle betingelser og muligheder, udgør den nødvendige forudsætning for at forstå og effektivt gribe ind i en given konjunktur.

Den økonomistiske reaktion resulterer på den anden side i, at disse nødvendige analyser faktisk bliver umulige at gennemføre. Den fører til en kortslutning af teorien, som dels gør overbygningens 'fænomener' til blotte 'reflekser' af, 'udtryk' for den økonomiske udvikling, dels skaber et uoverstigeligt svælg imellem den abstrakte, økonomiske teori og den konkrete analyse.

De konkrete forhold betragtes som fremtrædelsesformer for de økonomiske love, og de økonomiske lovmæssigheder betragtes som den konkrete udviklings væsen. Den økonomistiske brug af modsætningsparret væsen/fremtrædelsesform skaber en falsk modsætning mellem 'teori og emperi'. De konkrete forhold tenderer mod at fortrænges som objekt for teoretisk bearbejdelse.

Men "den konkrete analyse af den konkrete situation er ikke den 'rene' teoris modsætning, den er tværtimod den ægte teoris kulmination, dens fuldbyrdelse, - det punkt, hvor den bryder igennem i praksis." (Lenin)★

Indhold

Introduktion	5
Peter Bjerrum:	
Om den marxistiske-leninistiske teoris historie	8
- Indledning	9
- Foreløbige bemærkninger til distinktionen mellem ideologi og videnskab, mellem filosofi og teori	18
Lars Jerner:	
Socialisme i ét land, USSR 1923 - 39	31
Nicos Poulantzas:	
Internationalisering af de kapitalistiske produktionsforhold - og nationalstaten	91
- Indledning	92
- Imperialismens nuværende fase og de Forenede Staters dominans	96
- Nationalstaten	120
- Konklusion	136
Anmeldelse: Kulturrevolution og industriel organisering i Kina	140

oktober første årgang vil bl.a. indeholde:
Værdibegrebet, struktur eller omfangslogik. - Red.
Om udviklingen i USSR/Østeuropa efter 1945. - Red.
Leninisme og konjunkturbegrebet. - Michael Gane.
Socialisme eller statskapitalisme. - Red.
Om de ideologiske statsapparater. - Nicos Poulantzas.
Ideologiopfattelsen hos Althusser og Poulantzas. - Red.
Den 7. Kominternkongres. - Fernando Claudin.

Desuden artikler, den marxistisk-leninistiske teoris udvikling og udviklingsmuligheder. - Red.

Peter Bjerrum

Om den marxistisk-leninistiske teoris historie

Blandt de partier og grupper, der hævder at bygge på marxismen-leninismen, er Socialisterne en af de få, der hårdnakket hævder den marxistisk-leninistiske teoris videnskabelige status - dvs fastholder teoriens grundlæggende distinktioner mellem ideologi og videnskab og mellem filosofi og teori.

Dette har samtidig skærpet vores opfattelse af marxismen-leninismen overfor de andre retninger, der smykker sig med denne betegnelse, - det har muliggjort og nødvendiggjort præcisering af teorien overfor den institutionaliserede KP-opfattelse og Marxismen-Leninismen Mao Tse-tung tænkningen (MLMTT).

Indledning

Iflg. den oprindelige plan skulle denne artikel i en gennemgang af den marxistisk-leninistiske teoris historie samtidig have diskuteret de fundamentale filosofiske/teoretiske brud, der har skabt teoriens særegne problematik, have præciseret vores opfattelse af marxismen-leninismen som en videnskab og have blotlagt nogle fundamentale teoretiske skillelinjer overfor KP-revisionismen og Marxismen-Leninismen-Mao Tse-tung tænkningen (MLMTT)¹.

1. Emnet for artiklen var (er) teoriens historie, - ikke dens logiske orden; denne må følgelig forudsættes som begrebsligt værktøj i fremstillingen.
2. Hensigten var (er) politisk, uanset at det arbejde, der skal gøres, er teoretisk. Kravene til fremstillingen forbliver de samme uanset anvendelsen af det teoretiske arbejdes resultater; dette er netop en følge af teoriens videnskabelige status?

ad 1.: Den marxistisk-leninistiske teoris historie³ udgøres af en række filosofiske/teoretiske brud, som må fattes i deres historiske sammenhæng; gennemgangen af disse brud som fundamantale spring i videnskabens udvikling er ikke umiddelbart identisk med en fremstilling af den begrebsverdens logiske orden, som er det endelige produkt af enhver *sand* teoretisk omvæltning, men gennemgangen må rettes mod fremstillingen af teoriens logiske orden.

Denne opgave er imidlertid - for så vidt som den baserer sig på et nogenlunde bredt udsnit af Marx, Engels, Lenins m.fl.'s tekster - uløselig uden en samtidig un-

1) MLMTT refererer her som i artiklen iøvrigt til det europæiske ML-væsens opfattelse, som vi ikke uden videre vil gøre Mao Tse-tung ansvarlig for.

2) Se iøvrigt Nicos Poulantzas, "Political ideology and scientific research", art. i New left Review.

3) Teoriens historie rummer naturligvis også selve den teoretiske produktions udvikling; denne rummes i opfattelsen af teoriens historie som en række filosofiske/teoretiske brud; idet et filosofisk brud ingenting er før dets teoretiske konsekvenser opda- ges.

dersøgelse af de konjunkturer, hvor væsentlige dele af den marxistisk-leninistiske teoris særegne problematik første gang er blevet udarbejdet.

I et filosofisk/teoretisk brud grundlægges ikke umiddelbart og entydigt den begrebsverden, som er den nye teoretiske problematik grundpiller. Den begrebsverden, der afregnes med, opløses i den nye teoretiske problematik; hvilket vil sige, at en del begreber *klæber* ved, men nu i en anden betydning, som tildeles dem af den plads og funktion, de har inden for rammerne af en ny og særegen teoretisk problematik.⁴

Det er let at se, hvilke blindgyder tilegnelsen af en teori havner i, hvis den overser de *gamle* begrebers ændrede betydning i en *ny* teori. Det er blindgyder, der uundgåeligt vil optræde, som den gamle begrebsverdens videreførelse ikklædt en ny og særegen problematik ydre forsvarsværker. Dette vil enten resultere i en fuldstændig rekonstruktion af *forkastede* filosofiske/teoretiske systemer eller i en blokering af det teoretiske arbejde, der udelukker ethvert forsøg på at fremstille teoriens logiske orden.

Man må virkelig - uden at trække på smilebåndet - stille spørgsmålet: *hvornår blev Marx marxist*.⁵ Ligesom man må undersøge Marx, Engels, Lenins m.fl.'s tekster i sammenhæng med den konjunktur, hvor de er produceret, - i forlængelse af det filosofiske/teoretiske bruds fortsatte udstråling i den teoretiske kamp, der frem for alt har til formål at fastholde *afregningen* med det gamle lort.

ad 2.: Det gælder for såvel KP-revisionismen som for MLMTT, at begge retninger mere eller mindre udtalt fremstiller teorien som et afsluttet system.

For KP-opfattelsen falder dette sammen med USSR's proklamation af socialismens sejr; det er ikke længere teoriens opgave at producere kundskab om samfundsformationen, men at legitimere den nuværende fase af overgangen

4) Dette hænger sammen med selve gangen i den teoretiske arbejdsproces: transformationen af *ord* til begreber, hvis betydning er bestemt af deres plads i det teoretiske system, dvs ikke længere rummer det gammelkendte ideologiske indhold.

5) Se iøvrigt Louis Althusser, "Om den unge Marx" i "For Marx".

fra kapitalisme til socialisme som et tusindårsrige.⁶

Teoriens legitimerende funktion fremtræder i KP-opfattelsen dels gennem teoriens reduktion til en humanistisk verdensanskuelse⁷ dels gennem dens rolle som dække for en række ganske gemene faglige discipliner; dette sidste har især indenfor fagøkonomernes felt medført forskellige eufemismer: socialistisk kappestrid, socialistiske vareproducenter, enheden af planens og værdilovens virkning m.m.

MLMTT har frem for alt søgt at imødegå KP-revisionismen gennem at legitimere perioden før 56 i USSR som proletariats diktatur og i forlængelse heraf søgt at fremstille Stalins marxisme-leninisme som en sammenfatning af teorien i et afsluttet system, der efter 56 sammen med Mao Tse-tungs vigtige bidrag til den marxistiske filosofi er *målestokken* for revisionismens afvigelser.

De forskellige retninger af MLMTT har i vekslende omfang defineret deres opfattelse af teorien gennem Stalin eller Mao Tse-tung og i sjældnere tilfælde gennem Lenin; men ingen af dem har gennem et egentligt teoretisk arbejde klart demonstreret den marxistisk-leninistiske teoris videnskabelige indhold.

MLMTT's opfattelse af teorien - bortset fra den fuldstændige udvanding, som er demonstreret under parolen: *tjen folket* - defineres i opfattelsen af teorien som en filosofi eller en *almen* videnskab. Produktionen af viden om det konkrete erstattes i denne opfattelse af nogle få *abstrakte* sandheders tillempling på de virkelige forhold. Altså teorien optræder ikke i produktionen af viden om det konkrete, men som de virkelige forholds ydre ideologiske klædebon. Da teorien samtidig er reduceret til filosofi, kan helt abstrakte udsagn tjene til at legitimere snart *én* snart en anden politik, netop fordi den fundamentale forudsætning for al politik: *den konkrete analyse af de konkrete forhold*, ikke er tilstede.

Det gælder for KP-revisionismen som for MLMTT, at den legitimerende rolle, begge retninger giver teorien, ikke tillader, at den marxistisk-leninistiske teoris grund-

6) Se dog art. "Socialisme i ét land".

7) Se iøvrigt Louis Althusser, "Not till kritikken af personkulten" om økonomismen/humanismen i Stalins opfattelse af teorien, Zenit.

læggende distinktion mellem ideologi og videnskab og mellem filosofi og teori opretholdes, - dvs ikke tillader at afregningen med det gamle lort fastholdes i den teoretiske kamp.

Kritikken af disse retninger, vil senere, som angivet i introduktionen i Socialisten nr. 17, blive taget op i form af en mere direkte polemik; men er derudover allerede indirekte tilstede i den demonstrative gennemgang af de filosofiske/teoretiske brud, der har grundlagt teorien som videnskab, - så langt så godt.

Opgaven var altså - så at sige i et greb - at lokalisere "teoriens grundlæggende distinktion mellem ideologi og videnskab og mellem filosofi og teori", gennem denne demonstration af teorien som videnskab præsentere vores egen opfattelse, lægge grunden til en senere fremstilling af teoriens logiske orden og til en direkte kritik af KP-revisionismen og MLMTT.

Imidlertid spiller disse retninger primært rollen som politiske ideologier, hvilket er argumentet for at kritisere dem; som teoretiske retninger kan de ikke udskilles fra økonomismen og historicismen⁸, hvorfor gennemgangen af teoriens historie nødvendigvis må konfronteres med de forskellige økonomistiske og historicistiske tolkninger af Marx, Engels og Lenins tekster, - dvs at der stilles større krav til fremstillingen end den blotte gennemgang.

I og med at kritikken af økonomismen/historicismen bliver central for gennemgangen af teoriens historie, bliver distinktionen mellem ideologi og videnskab, mellem filosofi og teori central for spørgsmålet om teoriens logiske orden eller rettere: konsekvenserne for den teoretiske og politiske praksis af denne distinktion bliver det centrale punkt, hvor spørgsmålet om teoriens logiske orden kan rejses. Men dermed er det også sagt, at diskussionen af teoriens udvikling gennem en række filosofiske/teoretiske brud gøres for at demonstrere, at denne distinktion er central i Marx, Engels og Lenins tekster.

8) Til belysning af økonomismen/historicismen se Nicos Poulantzas, "Marxismen och den politiska teorien i dagens Frankrike", Zenit nr. 4, 1968.

Udgangspunktet for fremstillingen bliver fortsat teoriens historie: de filosofiske/teoretiske brud og de omstændigheder, hvorunder de banede sig vej; men disse kan blot ikke forstås umiddelbart og entydigt som sådan. De forstås først, når de erkendes i deres konsekvenser for videnskaben og for politikken, dvs når de i fremstillingen konfronteres med teoriens grundlæggende distinktioner og logiske orden.

For at denne gennemgang/diskussion ikke blot skal resultere i en fremstilling, der søger dokumentation for en bestemt opfattelse i de biografiske data eller i Marx Engels og Lenins spredte og ofte paradoksale⁹ formuleringer om teorien, er det nødvendigt at tilegne sig disse brud gennem en egentlig teoretisk bearbejdning; det er ikke tilstrækkeligt at søge bekræftelse i en referende kritik og dokumentation,¹⁰ der måske nok kan imponere gennem omfattende noter og kildehenvisninger, men ikke hjælper til en bredere forståelse af den marxistisk-leninistiske teoris særegenhed, - og dermed heller ikke bidrager afgørende til opgøret med økonomismen/historicismen.

Først når ovennævnte er løst i et vist omfang kan KP-revisionismen og MLMTT placeres teoretisk, først hermed kan de momenter udskilles, som begrunder, at disse retninger ikke reduceres til økonomisme/historicisme, - dvs de momenter, der knytter an til en marxistisk-leninistisk problematik.

Påstanden, at Marx, Engels og Lenins tekster ikke kan tilegnes umiddelbart og entydigt, - at de ikke helt enkelt kan gennemgås, - kan ganske vist forekomme urimelig spidsfindig. Men i betragtning af den bitre strid, der i mere end et halvt århundrede har stået om den korrekte læsning af teorien, udtrykker den modsatte påstand kun et betænkeligt forsøg på at kanonisere en bestemt opfattelse umiddelbart, entydigt og uden argumentation.

Ethvert alvorligt teoretisk arbejde må udgå fra, at

9) F.eks. er Marx' 'omvending' af Hegel et paradoks, i og med at den rene omvending af Hegel nødvendigvis leder til empirisme.

10) Som et iøvrigt vilkårligt udvalgt eksempel, se Kjeld Schmidts indledning til Karl Marx, "Kritik af den politiske økonomi", bibl. Rhodos Kbh. 1970.

teoriens uafsluttede/ufærdige karakter sammen med dette, at dens historie er bundet til konkrete personers udvikling i bestemte konjunkturer", har givet plads for flere tolkninger, og at det derfor er nødvendigt at tilegne sig teorien gennem en egentlig teoretisk bearbejdning, - dvs gennem en læsning, der udgår fra visse centrale problemstillinger mht den marxistisk-leninistiske teoris særegenhed. Iøvrigt er dette ikke kun en følge af det uafsluttede/ufærdige ved Marx, Engels, Lenins m.fl.'s værk; det er enhver videnskabelig teoris egenskab, dvs dens *kvalitet*, at være uafsluttet; det er just dette, der skiller den ud fra et filosofisk system.

Dette er endvidere ikke blot et teoretisk problem; det er altafgørende for den revolutionære bevægelses udvikling, at det bliver demonstreret, at teorien er til andet end at slå modstanderen i hovedet med, - dvs at det bliver demonstreret, hvilke politiske konsekvenser det har ikke at forstå den revolutionære *teoris* betydning for den revolutionære *praksis*.

Gennem forsøget på i en enkelt artikel - *i et grcb* - at angive hovedlinjerne i den marxistisk-leninistiske teoris udvikling er vi jvf. ovenstående nået frem til: at skal dette have klare politiske konsekvenser, må opgaven gribes anderledes an end først antaget; ikke i den forstand, at fremstillingen må være radikalt anderledes mht sin form og sit indhold, men i den forstand, at fremstillingen nødvendigvis må gives en anden *udstrekning* for at undvige en unødigt og overfladisk teoretisering af emnet. Denne ændring hænger nøje sammen med dels diverse forord til nyere danske udgaver af Marx skrifter dels den aktuelle universitetsdebat mellem forskellige Marx-tolkere.

Faren består her i, at læsningen af teorien bliver gjort til emne for endeløse filosofiske/teoretiske debatter mellem nogle få *universitetsmarxister*, som mere eller mindre har gjort dette til levebrød. De politi-

11) Dette støder muligvis på visse økonomistiske retninger og MLMTT, der gerne fremstiller Marx hhv. Marx, Engels, Lenin, Stalin, Mao Tse-tung som overmennesker, hvis værker i modsætning til anden menneskelig tænkning ikke skal bevises som sandhed gennem praksis.

ske konsekvenser, som skulle drages af/indrages i tilegnelsen af teorien, bliver i stedet gjort til emne for den samme endeløse debat, - en teoretisk gang på stedet, der efterhånden vikler sig ind i sine egne *interessante* men aldeles ufrugtbare problemstillinger. Den kritiske stillingtagen til teorien, der var det frugtbare udgangspunkt, bliver efterhånden blot en tom formalitet for at undvige politisk stillingtagen - og bevare levebrødet.

Den opfattelse af det teoretiske arbejde, som udgår fra at tilegnelsen af teorien har konsekvenser for den videnskabelige og politiske praksis, som er *reelle og konkrete*, siger samtidig: at dette, at et spørgsmål angives som teoretisk blot er at lokalisere det til et bestemt område; det er *ikke* at underkende dets politiske forudsætninger og/eller konsekvenser.

Det gælder nu gennem en rigtig *læsning* af Marx, Engels og Lenin at føre den teoretiske kamp mod frem for alt økonomismen/historicismen. Dvs gennem læsningen at nå til en fremstilling af den marxistisk-leninistiske begrebsverdens logiske orden: bestemme begrebernes pladser i teorien, hvilket betyder at bestemme deres indbyrdes forbindelser i en teoretisk problematik, hvor de ikke reduceres til en enkelt oprindelseskategori. Den marxistisk-leninistiske problematik er netop ikke en enkelt central filosofisk eller teoretisk, ideologisk eller videnskabelig kategoris udvikling.

Dette er i høj grad gjort af Althusser, Poulantzas m.fl., og vi kunne på denne baggrund have begrænset opgaven til at referere deres arbejde. Når vi ikke gør det hænger det sammen med, at vi er en politisk organisation, der eksisterer i en bestemt konjunktur, som - og dette gælder i særlig grad danske forhold - er præget af en karakteristisk forskydning af den teoretiske diskussion fra den politiske, hvilket har mærkbare konsekvenser såvel for teorien: dogmatisme som for politikken: pragmatisme.¹²

12) Dogmatisme/pragmatisme refererer her ikke kun til den såkaldte stalinistiske tradition i marxismen-leninismen. Hvor bekvemt det end er for de forskellige spontanistiske reaktioner på Stalintiden, bør disse konsekvenser af en forkert opfattelse af forholdet teori og politik ikke begrænses til udtrykket: stalinisme.

Hvad vi her vil gennemføre er altså ikke nyt i den forstand, at vi vil demonstrere en ny tolkning af teorien. Det nye består kun i, at vi kæder vores bidrag til en allerede eksisterende tolkning sammen med vores særlige forudsætning: at vi er en politisk organisation, som står midt i en skarp konfrontation med andre politiske retninger. Vi vil påberåbe os dette faktum som et væsentligt argument for, at vi følger vores bidrag til en korrekt *læsning* af Marx, Engels og Lenins tekster¹³. Iflg. det ovenfor skrevne kan fremstillingen af teoriens historie angives således: 1. præliminær fremstilling af *distinktionen mellem ideologi og videnskab, mellem filosofi og teori*. I umiddelbar forlængelse heraf og for at demonstrere distinktionens *konsekvenser* for den videnskabelige og politiske praksis 2. præliminær fremstilling af *teoriens logiske orden*.

Efter denne introduktion af det begrebslige værktøj, der som tidligere nævnt, må forudsættes tilstede i gennemgangen 3. selve *læsningen* af teoriens hovedværker, dvs gennem en egentlig *teoretisk bearbejdning* af Marx, Engels og Lenins tekster påvise teoriens grundlæggende distinktioner og dens begrebsverdens logiske orden.

Punkterne 1,2 og 3 indeholder i og med at bestemte distinktioner gøres, at en bestemt orden demonstreres, samtidig konfrontationen med en anden orden, dvs at kritikken af økonomismen/historicismen er indbefattet indirekte/direkte herunder. Opgaven er med disse punkter i og for sig afsluttet, hvad angår dens indhold og form. Men den savner en '*sammenfatning*'; den savner en fremstilling i den oprindeligt planlagte udstrækning 4. fremstilling af den marxistisk-leninistiske teoris historie - *i et greb*.

Vi er således tilbage ved vores oprindelige projekt og har i bogstaveligste forstand erfaret, at videnskabens objekt ikke er dens udgangspunkt, men dens resultat. "Ganske vist må fremstillingsmåde i formel henseende adskille sig fra forskningsmåden. Forskningen skal tilegne

13) Dette er yderligere berettiget, eftersom det ikke blot er gennem en teoretisk praksis men tillige gennem en politisk praksis, hvor begrænset den end måtte være, at vi har forkastet økonomismen/historicismen som blindgyder i teoriens og politikens udvikling.

sig stoffet i deltaljer, analysere dets forskellige udviklingsformer og opspore disses indre forbindelse. Først når dette arbejde er fuldført, kan den virkelige bevægelse fremstilles overenstemmende dermed."¹⁴

14) K. Marx, "Efterskrift til andet oplag", Kap. 1. bog 1 bibl. Rhodos.

**Foreløbige bemærkninger til
distinktionen mellem ideologi og videnskab,
mellem filosofi og teori.**

Et stadig nærværende problem i den teoretiske debat mellem marxister og i den teoretiske kamp mod indlemmelse af borgerlig ideologi/filosofi i marxismen er den marxistiske filosofis, den dialektiske materialismes, status.

Dette problem blev f.eks. sat på spidsen, da det europæiske venstre i 60'erne genfandt marxismen, først i Marx ungdomsskrifter, dernæst i en mere omfattende tilegnelse af teoriens hovedværker - især Kapitalen; hvilket samtidig trængte problemet i baggrunden eller reducerede det til et spørgsmål om Marx' 'metode'.

Denne vending løste naturligvis ikke problemet; men den er - i sine lighedspunkter med Marx og Engels behandling af spørgsmålet - tankevækkende: umiddelbart ser det ud til at interessen for filosofien trænges i baggrunden hos folk, når de bliver marxister. Det har så blot den uheldige virkning, at marxister ofte må klare sig med et improviseret forsvar mod den borgerlige ideologi/filosofi, når den sniger sig ind på marxismen.¹⁵

Marx og Engels afregning med den klassiske filosofi og samtidige formulering af den dialektiske materialismes standpunkt, da de mødtes i Brussel i 1845, blev umiddelbart efterfulgt af 30 års tavshed om dette emne; og den-

15) Dette gælder ikke kun mindre ånder som os; det gælder også nogle af de store: Engels' "Anti-Dühring" og Lenin i "Materialismen og Empirio-kriticismen", hvor begge af modstanderen tvinges ud på områder, hvor de må improvisere. Det ville imidlertid være en højst utidig skolemester-attitude af den grund at forkaste deres tekst. - På den anden side skal man selvfølgelig ikke bruge f.eks. Engels som kilde til kulstofforbindelsernes kemi.

ne afregning/formulering blev end ikke udgivet.

Marx skriver senere i 1859 i "Til kritikken af den politiske økonomi" om dette: "Vi overlod så meget hellere manuskriptet til musenes gnavende kritik, som vi havde opnået vort formål at klare vor egen opfattelse."¹⁶ Og Engels fortsætter i 1888 om manuskriptets afsnit om Feuerbach: "Den del, der er færdig består af en fremstilling af den materialistiske historieopfattelse, der kun viser, hvor ufuldstændigt vort daværende kendskab til den økonomiske historie endnu var."¹⁷ Engels udgiver i stedet de 11 teser om Feuerbach, som han har hentet frem fra Marx efterladte notater, for at dokumentere bruddet med "den tyske filosofis ideologiske anskuelser"¹⁸ og afregningen "med vor tidligere filosofiske samvittighed."¹⁶

Fremmedgørelse og frigørelse

Marx og Engels daværende ufuldstændige kendskab til den økonomiske historie fremgår i afsnittet om Feuerbach i fremstillingen af arbejdsdelingens historiske udvikling og i den upræcise bestemmelse af "produktionskræfterne" som en *fremmed* "social magt", der uafhængig af menneskets vilje og ønsker driver historien fremad, - dvs. deres *tingsliggørelse* befordrer menneskets *fremmedgørelse* som tidligere filosofien, religionen, ideologien gjorde mennesket fremmed for sit eget *væsen*. "Den sociale magt, dvs. den mangedoblede produktionskraft, som opstår ved det af arbejdsdelingen betingede samvirke mellem de forskellige individer, fremtræder for disse individer - fordi deres samvirke selv ikke sker frivilligt, men efter naturens lov - ikke som deres egen forende magt, men som en fremmed magt, der står uden for dem, som de ikke ved, hvor kommer fra og hvor går hen, som de altså ikke mere kan beherske, men som nu gennemløber en ejendommelig række af faser og udviklingstrin, der er uafhængig af menneskenes ønsker og handling, ja som netop dirigerer disse ønsker og handlinger."¹⁸

16) Citeret efter Engels forord til "Ludwig Feuerbach og den klassiske tyske filosofis udgang". MEUS II.

17) Samme sted.

18) K. Marx, "Den tyske ideologi", i "Økonomi og Filosofi", ungdomsskrifter, Gyldendals uglebøger, Kbh. 1962.

Menneskets *frigørelse* befordres da som denne fremmedgørelses modsætning gennem produktionskræfternes *selvudvikling*; produktionskræfternes positive fremadskriden *negeres* i deres tingsliggørelse og menneskets modsvarende fremmedgørelse, der endelig negeres i menneskets frigørelse; *negationens negation*, der erstatter fremmedgørelsens princip med frigørelsens.

Dette filosofiske ræsonnement, der *kan* læses ud af "Den tyske ideologi", falder imidlertid, så snart det omplantes fra filosofien til videnskaben om historien og der finder den sociale kraft, *proletariatet*, der i praksis kapper forbindelsen mellem begreberne: tingsliggørelse, fremmedgørelse, frigørelse. Dermed ophæves samtidig disse begreber som andet en beskrivende metaforer i en problematik, der definitivt er plantet på virkelighedens mark. "Denne *"fremmedgørelse"* - for nu stadig at udtrykke sig forståeligt for filosofferne - kan naturligvis kun ophæves under to *praktiske* forudsætninger. Til at den kan blive en *"utålelig"* magt, som man *gør* revolution imod, hører, at den har gjort det store flertal af menneskeheden fuldstændig *"besiddelsesløst"* og samtidig har sat det i modsætning til en forhåndenværende rigdom og dannelse."¹⁸

Manuskripterne fra 1845 blev først udgivet i begyndelsen af 30'erne, oversat til dansk i begyndelsen af 60'erne. Men manuskripterne fik både her og i det øvrige Europa en uhyre betydning for venstrebevægelsens udvikling, en betydning som stadig øver sin indflydelse på den nuværende tilegnelse af den marxistiske teori.

Man kan blot erindre sig fremmedgørelsesdebatten, som efterhånden er blevet en fast bestanddel af den udbredte småborgerlige jammer over den lille mands frygtssomhed overfor samfundets voksende kompleksitet, og dermed helt har mistet forbindelsen til sit udgangspunkt. - Dette fremmedgjorte billede af samfundets voksende kompleksitet er netop et effektivt middel for det borgerlige samfunds apologeter i kampen mod en adækvat erkendelse, af det samme samfunds modsætninger.

Men diskussionen havde også mere alvorlige konsekvenser for genopdagelsen af den marxistiske teori: nemlig, at den kapitalistiske produktionsmådes adskillelse af arbejderen fra arbejdsbetingelserne blev ikklædt den ide-

alistiske filosofis adskillelse af mennesket fra naturen /materien. Dvs ikke blot blev den historiske bevægelse, der med nødvendighed adskiller arbejderen fra arbejdsbetingelserne under kategorierne fremmedgørelse/tingsliggørelse forklaret analog med menneskets fremmedgørelse overfor naturen/materien, - som ikke er en følge af materiens bevægelse, men af den idealistiske filosofis hjerne-spin -, men samtidig blev den marxistiske teoris konsekvente materialisme hermed fornægtet.

Dette er f.eks. åbenbart i forordet til den danske udgave af Marx' ungdomsskrifter, hvor Villy Sørensen¹⁹ reducerer Marx' teori til en filosofi om menneskets frigørelse gennem kapitalen *selv*ophævelse. En filosofi, hvis nøglebegreb er menneskets fremmedgørelse fra sit eget *væsen* pga. produktivkræfternes selvstændiggørelse.

"Fremmedgørelsen er da Marx udgave af syndefaldet, hvis indebyrd er at mennesket adskilles fra sit eget væsen, fra sig selv, - blot skyldes faldet ikke mennesket selv og er altså ikke et *syndefald*, det sker *af sig selv*." ¹⁸
Og videre: "Ud fra denne opfattelse kunne Marx konsekvent i sit hovedværk gøre kapitalen til hovedperson og menneskene til upersonlige funktioner af den. Men ud fra denne opfattelse er det også konsekvent, at skal kapitalens herredømme ikke vare evigt, må det sprænges indefra - af kapitalen selv. Marx' udviklingsprincip er stadig det hegelske: negationens negation, hos ham blot i en mere brutal udgave: med ondt skal ondt fordrives!" ¹⁸

Men i Kapitalen fremkommer arbejderens adskillelse fra sine arbejdsbetingelser ikke som en følge af arbejdsdelingen i menneskets historiske barndom; adskillelsen fremkommer tværtimod gennem opløsningen af den tidligere *enhed* mellem arbejderen og arbejdsbetingelserne i håndværket og manufakturen, der ikke udelukkede arbejdsdeling. Adskillelsen fremkommer heller ikke som følge af kapitalens egenbevægelse, men gennem arbejderens formelle (manufakturen) og reelle (storindustrien) underordning under kapitalforholdet som et magtforhold. Dette er

19) Villy Sørensen repræsenterer i denne forbindelse kun et eksempel, der overordentlig plastisk udtrykker konsekvenserne af en bestemt økonomistisk/humanistisk tolkning af marxismen. Vi finder bortset herfra ingen grund til at beskæftige os særligt med en borgerlig filosof.

hverken i Kapitalen eller i marxistisk-leninistisk teori iøvrigt en bevægelse, der kan reduceres til kapitalens selvudvikling, men en bevægelse, der formidles via klassekampen. Ligeledes er *adskillelsens* ophævelse heller ikke kapitalens selvophævelse, men kapitalforholdets opløsning gennem proletariats politiske aktion.

Dermed overskrides grænserne for den hegelske negations negation samtidig, fordi det ikke er indenfor et enkelt begrebs, kapitalens, selvudvikling, at et brud kan tænkes, men indenfor den via klassekampen formidlede stadige fornyelse af arbejderens formelle og reelle underordning af kapitalforholdet som en social relation - dvs. som et magtforhold.

Marx og/eller Hegel

Genetableringen af forbindelsen bagud til Hegel på grundlag af visse *filosofisk* formuleringer i manuskripterne fra 1945/46 fører ikke frem til Marx' teori, men tilbage til Hegel og dermed til den idealistiske filosofi; derfor kan f.eks. Villy Sørensen slutte med at indføre marxismen i en spidsborgerlig tolkning af syndefaldet, som er et mere plat end egentlig dybsindigt forsøg på at forvise Marx teori til den spekulative filosofis luftige sfære.

Det afslørende er imidlertid, at denne reduktion af teorien, hvis væsentligste sigte er at afskaffe klassekampen, samtidig overser, at allerede i "Den tyske ideologi" udpeges proletariats som den sociale kraft, der i *praksis* bryder "kapitalens herredømme". Dette bruds former er ligeså lidt som formerne for "kapitalens herredømme" fremstillet i "Den tyske ideologi"; den senere analyse i Kapitalen reduceres naturligvis til spekulativ filosofi, når den skal føjes sammen med et brud, hvis former endnu ikke er udarbejdet som videnskabens objekt. Men det skal den heller ikke; det kan den overhovedet kun på betingelse af, at man til Marx og Engels daværende ukendskab til den hidtidige økonomiske historie føjer ukendskabet til den senere i den hensigt at få en helt igennem videnskabelig teori til at tæ sig som et filosofisk system.

Manuskripterne fra 1845-46 foregriber det værk, Marx

aldrig fuldendte; men dette skyldes ikke blot mangel på tid, det skyldes også mangel på konkret materiale, f.eks. hvad angår formerne for bruddet med den kapitalistiske produktionsmåde. Ignorerer dette, er det samtidig muligt enten at blive fanget ind i en metafysisk problematik, hvor dette brud kun opfattes som objekt eller beskuen og ikke som *praksis*, eller i forsøget på at rykke sig selv op ved håret blive fanget i Hegels *koreografi*²⁰ for vedblivende at hævde den hegelske negationens negations forklaringsværdi med hensyn til overgangen mellem kapitalisme og kommunisme.

Det drejer sig ikke her om, hvorvidt negationens negation beskriver en historisk bevægelse i det *ydre*, - hvad den trivielt set *gør* -; men om denne dialektiske '*lov*' forklarer noget om de kræfter, der *gør* sig gældende i det *indre*, - dvs. i selve processen.

Spørgsmålet om Marx forhold til Hegel er fortsat åbent for diskussion; og vil givetvis være det lang tid fremover. Det drejer sig for os ikke så meget om *bevist*²¹ for det ene: Hegel og Marx eller det andet: Hegel *eller* Marx standpunkt. Men at pege på konsekvenserne af den indsmugling af idealistisk filosofi i marxismen, som sker under dække af de hegelske kategorier, jvf. tidligere: den selvstændige og fremmedgjorte skikkelse, som arbejdsbetingelserne antager overfor arbejderen i den kapitalistiske produktionsproces rummer intet som helst af

20) Udtrykket koreografi er lånt af Martin Nicolaus, "Proletariat och medelklass hos Marx: Hegliansk koreografi och kapitalistisk dialektik, Zenit nr. 35, 1974

21) Hvad angår denne diskussion om Hegel Marx, så er den næsten slut inden den begynder. Påstanden at Marx i alt væsentligt bygger på den hegelske dialektik, når den først er sat på fødder, kan som resultat af umiddelbart læsning af manuskripterne fra 1845-46, Kap. 1. bind, Grundrisse, ikke afvises. Ligeledes kan den modsatte påstand heller ikke afvises. Som i andre filosofiske spørgsmål (rimeligvis korrekte kundskabsteoretiske) beror alt på konsekvenserne, på resultatet af den teoretiske praksis, af den kundskabsproduktion, der udfolder sig på grundlag af det ene eller andet standpunkt. Var det end sådan, at Marx mente han byggede på Hegels dialektik, at hans dialektik ikke var væsentlig forskellig fra Hegels - hvilket vi selvfølgelig modsætter os, i det vi tager Marx på ordet, når han siger, at han kokeretterede med den Hegelske udtryksmåde - så ændrer det intet ved sagen i det øjeblik den opdagelse gøres, at Marx' væsentlige bidrag til videnskaben om historien kun kan udvikles af en linie, der fornægter heglianismen hos Marx, mens den modsatte linie mere og mere afslører sig som historiefilosofi. Derom står striden!

24 Om marxismen/leninismen

den mystik, som er uadskillelig fra fremmedgjortheden overfor naturen i en idealistisk filosofi; kategorierne fremmedgørelse, tingsliggørelse har hos Marx ikke noget præcist begrebsligt indhold, de er hovedsagelig beskrivende.

Problemet om den dialektiske materialisme vil afgjort blive ført på vildspor, hvis den i koketteriet med den hegelske udtryksmåde i Kapitalens 1. bind ser en videreudvikling af hegels dialektik efter den er sat på fødderne, - dvs. efter den istedet for den absolutte idé har taget materien som sit udgangspunkt. "Hos ham (Hegel red.) står den på hovedet. Man må vende den om for at opdage den rationelle kerne i den mystiske skal."¹⁴

Det er ikke sådan, at den rationelle kerne blot fremstår, når dialektikken stilles på fødderne; den skal opdages, hvilket desuden følger af: "Min dialektiske metode er ifølge sit grundlag ikke blot forskellig fra den hegelske, men dens direkte modsætning. Hegel gør under navnet idé ligefrem tænkeprocessen til et selvstændigt subjekt, som for ham er det virkeliges bygmester, hvori mod det virkelige kun er en ydre fremtrædelsesform for ideen. Hos mig er omvendt det ideelle ikke andet end det i menneskets hjerne omsatte og oversatte materielle."¹⁴

Man bør her hæfte sig ved, at Marx gør mere end blot at stille Hegel på fødderne: den dialektiske "tænkeproces" som det virkeliges bygmester erstattes ikke med den dialektiske *virkelighedsproces* som ideens bygmester. Der sker mere end det: det ideelle er det i menneskets hjerne *omsatte og oversatte* materielle, - det er ikke blot en *genspejling* af materiens bevægelse.²² Den marxistiske dialektik kan derfor heller ikke blot være en genspej-

22) Dette drejer sig naturligvis ikke om, hvorvidt materien faktisk er dialektisk, hvad den trivielt set er; men om hvorvidt denne dialektiske bevægelse umiddelbart genspejles i tankningen eller om den først må undersøges i sine videre forbindelser for siden at blive fremstillet i overensstemmelse hermed. Altså om erkendelsen er en umiddelbar genspejling af materiens bevægelse eller om den er videnskabens frugt. Det er væsentligt her at pege på, at den *rene* omvendning af Hegel faktisk er empirismens standpunkt; og at Engels der sine steder tenderer mod at foretage denne rene omvendning, ironisk nok anklages for positivisme af de samme som fastholder Marx' tilknytning til Hegel. At fastholde begge disse standpunkter er imidlertid at bevare den Hegelske dialektik på hovedet.

ling af naturens, historiens eller tankens dialektik.

Den bogstavelige tolkning af omvendingen af den Hegelske dialektik gør vejen fra idealistisk til materialistisk dialektik betænkelig kort, - dermed bliver vejen tilbage naturligvis så meget lettere at betræde, når man stilles overfor problemet: den *marxistiske* dialektik.

Denne skal *læses ud af Kapitalen*²³ for at blive konfronteret med den oprindelige afregning med den klassiske tyske filosofi; den skal ikke med udgangspunkt i den oprindelige afregnings formuleringer *læses ind i Kapitalen*.

Afregningen med filosofien

Problemet består i, at den marxistiske filosofi: den dialektiske materialisme aldrig er blevet udarbejdet som *system*²⁴, men ofte fremstilles som om den var det eller under denne stiltiende forudsætning, - under den tavse accept af, at der forud for teorien om Kapitalen eksisterede '*metoden*' for Kapitalen²⁵, hvilket enten udmunder i påstanden, at Marx' ungdomsskrifter er historievidenskab før videnskaben om historien, eller at Kapitalen er historiefilosofi efter filosofiens død.

Alligevel hævder Engels i "Ludwig Feurbach og den klassiske tyske filosofis udgang", at denne materialistiske dialektik "... i årevis har været vort bedste arbejdsmiddel og vort skarpeste våben", - og han ved, hvad han taler om; dette er skrevet efter "Anti-Dühring". Men mellem det manuskript, som Engels i 1888, hvor han skriver Ludwig Feurbach "...", stadig ikke finder grund til at udgive, og "Anti-Dühring" har filosofien været død i godt og vel 30 år. Disse 30 års filosofiske mørke, der

23) Hermed menes ikke at den skal uddrages, dvs løsrives fra teorien. Dette er netop en almindelig fejltagelse i opfattelsen af dialektikken.

24) For diskussionen af Marx, Engels og Lenins tekster om dialektisk materialisme betyder dette, at man overalt må sammenholde dem med, hvad de iøvrigt bedrev af videnskabelig og politisk virksomhed.

25) Marx overvejede, som vi har set, både undersøgelsens og fremstillingens problemer i dialektisk lys, men han udformede ikke eksplicit en metode før han udviklede en teori; i dialektisk lys er dette netop nyttesløst.

kun oplyses i spredte glimt af Marx' bemærkninger til sin metode i forord, efterskrifter og breve, blev først brudt, da "Hr. Eugen Dühring ikke uden et anseligt uvæsen hoppede ind på estraden og proklamerede en af ham selv udført total omvæltning af filosofien, den politiske økonomi og socialismen."²⁶

Da liget således begynder at røre på sig, tvinges Engels af omstændighederne til at gentage afregningen "med den tyske filosofis ideologiske anskuelser" og formulere den dialektiske materialismes standpunkt for at sætte denne tyske filosofiprofessor på plads.

Engels gentager afregningen med den hidtidige natur- og historiefilosofi og erstatter den med videnskaben: "I og med, at hver enkelt videnskab stilles overfor kravet selv at nå frem til klarhed om sin plads i tingenes og kundskabens store sammenhæng, så bliver jo en speciel videnskab som beskæftiger sig med denne sammenhæng overflødig." Men på den anden side åbner han en sprække for filosofien: "Af hele den hidtidige filosofis bliver under sådanne forhold kun tilbage læren om tænkningen og dennes love - den formelle logik og dialektikken". Mon! Det lyder underligt for en dialektisk materialistisk betragtning, at lovene for den rene tanke skulle være filosofiens objekt og ikke videnskabens. Bekræftelsen på dialektikken i naturen og historien gennem videnskaben, som Engels iøvrigt anfører, siger snarere, at disse love for den rene tanke er videnskabens love.²⁷

Man kan pege på især to tendenser i Engels tekst, som leder ham til at opfatte dialektikken som læren om tænkningen og dennes love; senere videnskaben om de *almene* love for naturen, historien og tænkningen. "Men dialektikken er intet andet end videnskaben om de almene bevægelses- og udviklingslove for naturen, det menneskelige samfund og tænkningen."²⁶ Disse love er imidlertid netop videnskabernes objekter, dvs dens resultater; og vi har netop bekræftet, at en *almen* videnskab er en uting.

Den ene tendens er positivismen, som Engels formulere mod Hr. Dührings principper og logiske skemaer hentet ud af ideernes tomme intet for siden at blive tillempet på virkeligheden. "Dermed indtræder en omvending af hele

26) "Anti-Dühring", Arbetarkulturs Förlag, Stockholm 1970.

27) Se iøvrigt Louis Althusser, "Lenin och Filosofien".

forholdet: principperne fremstår ikke som udgangspunkt for undersøgelsen, men som dens slutresultat, de 'tillem-pes' ikke på naturen og den menneskelige historie, *men abstraheres ud fra disse* (vor kursivering, red.). Naturen og menneskelivet retter sig ikke efter principperne, men principperne er kun rigtige så længe de stemmer overens med naturen og historien. Dette er den eneste materialistiske opfattelse af sagen."²⁶

Hvor rigtig denne argumentation end kan forekomme, når det drejer sig om at banke lidt kundskabsrealisme ind i hovedet på en idealistisk filosofiprofessor, så rummer det ikke desto mindre netop de positivistiske farer, som også ligger i den *rene* omvendning af Hegel; hvilket er den anden tendens i Engels tekst.²⁸

Samtidig ved Engels naturligtvis, at videnskabens objekt fremkommer gennem en kundskabsproduktion, der ikke blot er en systematisk ordning af materiens afbildning i bevidstheden; den eneste materialistiske opfattelse af sagen er et filosofisk standpunkt, det åbner døren for videnskaben, men det er ikke samtidig den vej videnskaben går ad. For så vidt som denne vej er dialektisk, følger heraf heller ikke, at dialektikken er abstraheret ud fra virkeligheden.

Videnskabens resultater følger heller ikke af nogen explicit anvendelse af de dialektiske metode. Engels afviser brutalt den forestilling hos hr. Dühring, at de dialektiske love: kvantitetens omslag i kvalitet og negationens negation er redskaber i Marx' analyse; og påpeger, at disse love først anføres efter analysen er gennemført: "Det vidner allerede om en total mangel på indsigt i dialektikkens natur, at hr. Dühring anser den for et instrument for den blotte bevisførelse på samme måde, som man måske i begrænset betydning kan sige, at den formelle logik eller den elementære matematik er det. Selv den formelle logik er frem for alt en metode for at finde nye resultater til at fortsætte fra det kendte til det ukendte, og det samme gælder i langt mere eminent betydning dialektikken, som ved at overskride den formelle logiks snævre horisont tillige indeholder kernen til en om-

28) Med hensyn til den positivistiske og heglianske tendens hos Engels se Sven-Erik Liedmann, "För en marxistisk antologi", Häften för kritiska studier, nr. 1 1973.

fattende verdensanskuelse." - Hos Engels fremstår dialektikken herefter som bevist vha *en sum af eksempler*: penges forvandling til kapital, et frø's udvikling osv. Disse eksempler giver i og med, at de kan sammenfattes under en dialektisk lov nøglen til "en omfattende verdensanskuelse."

Dialektikken bekræftes ikke som *sand* gennem den videnskabelige praksis selv. Dvs konsekvenserne af et dialektisk standpunkt contra et metafysisk, et materialistisk contra et idealistisk - konsekvenserne af afregningen med filosofien - bekræftes ikke som sande vha videnskabernes historie;²⁹ men standpunktet *bevises* som sandt vha videnskabernes resultater, hvilket indebærer en åbenlys fare for, at videnskaberne atter omklamres af filosofien f.eks. under eufemismen: videnskabelig verdensanskuelse.

Denne linie i Engels argumentation løber side om side i med afregningen med den klassiske filosofi. Vi skal ikke her tage stilling til, hvad der evt. kan udvikles ad den vej;³⁰ men holde fast ved den oprindelige afregning i den formulering Marx gav den i Teser om Feurbach: "Filosofferne har kun fortolket verden forskelligt, men hvad det kommer an på er at forandre den."³¹

Spørgsmålet er, hvad bliver der herefter tilbage af filosofien?

Den marxistiske filosofi

Både Marx og Engels bekræfter opgøret med filosofien som dens forvisning fra videnskabens områder. Det gentages senere af Lenin, der brysk forviser universitets filosofien fra den videnskabelige og politiske praksis.³²

Marx formulerer denne forvisning allerede i "Den tyske ideologi", men indrømmer dog filosofien et '*alment*' område; dette videreudvikler Engels i "Anti-Dühring", men dette almene område er, som vi har set, af tvivlsom beskaffenhed.

29) Se Lenin, "Til Problemet om dialektik", bragt i Clarté.

30) Se samme art. af Sven - Erik Liedmann; artiklen peger på en udviklingsmulighed for en marxistisk antologi, dvs en lære om det som er virkeligt, gennem en kritisk bearbejdning af Engels.

31) "Teser om Feuerbach" MEUS II, Tiden, Kbh. 1973

32) "Materialisme og empiriolriticisme", Tiden 1970.

Spørgsmål er derfor: hvad bliver der tilbage af filosofien bortset fra en grænsedragning mellem idealisme og materialisme, mellem metafysik og dialektik; mao hvad bliver der af den marxistiske filosofi?

"Det store spørgsmål i al filosofi, specielt i den nyere, er spørgsmålet om forholdet mellem tanken og værren." Dvs spørgsmålet: "Hvad er det oprindelige ånden eller naturen?"¹⁶ Andet rummer det filosofiske spørgsmål materialisme eller idealisme iflg. Engels overhovedet ikke. Dette bekræftes ordret af Lenin.³²

Dermed rejses et andet spørgsmål nemlig: hvad er overhovedet filosofiens objekt? - en grænsedragning mellem idealisme og materialisme er jo ingenting i sig selv.

Den dialektiske materialisme antyder på denne baggrund *ikke* bare en forening af materialismen med dialektikken af Feuerbach med Hegel. Tværtimod antyder termen: dialektisk materialisme en samtidig afregning med metafysikken hos Feuerbach og idealismen hos Hegel; *dialektisk* udtrykker afstandtagen fra metafysikken; *materialisme* udtrykker afstandtagen fra idealismen. Det er denne dobbelte afregning, der er *hovedsagen* i de tekster, som er skrevet af Marx, Engels og Lenin, mere end det er foreningen af den klassiske dialektik med den klassiske materialisme.

Hermed bevares hensigten med den oprindelige afregning, som var at forvise den spekulative filosofi fra de positive videnskabers område: "Alle mysterier, der forleder teorien til mysticisme, finder deres rationelle løsning i den menneskelige praksis og forståelsen for denne praksis."³¹

I "Tesar om Feuerbach" proklameres ikke en ny filosofi; men en ny praksis: "Filosofferne har kun fortolket verden forskelligt, hvad det kommer an på er at forandre den." Denne *praksis* er videnskabens og politikens, ikke længere på de filosofiske systemers grund, men på virkelighedens mark. Ydermere indgår den praksis, der forandrer verden den politiske praksis, i en fundamental forbindelse med videnskabens. - Den 11 tese i "Tesar om Feuerbach" er ikke en opfordring til aktivisme.

Altså: den dialektiske materialismes standpunkt er en grænsedragning, der i sig selv er intetsigende, men hvis

30 Om marxismen/leninismen

virksomheder er reelle. Den marxistiske filosofi indgår i en fundamental forbindelse med 1. videnskaben og 2. politikken. Denne forbindelse er dobbelt i sin særegenhed: det er filosofiens opgave at beskytte videnskaben mod den idealistiske filosofi/ideologi, men denne opgaves hovedmål er ikke *kun* at holde videnskaben ren, men at muliggøre politikken på videnskabens grundlag. Dette er fremtrædende i Marx, Engels og Lenins filosofiske skrifter, hvor det frem for alt drejer sig om at tilbagevise indsmugling af idealistisk filosofi/ideologi i videnskaben i den hensigt at gøre politikken til virkeliggørelse af filosofiske/ideologiske systemer.

Den marxistiske filosofi er i den forstand en anti-filosofi, at den ikke selv har noget objekt, men udelukkende er rettet mod at opretholde demarkationslinjen overfor den idealistiske filosofi.³³ Fordi den materialistiske opfattelse er den eneste filosofiske, der muliggør videnskab, og dermed muliggør forandring gennem politikken. Dermed repræsenterer den marxistiske filosofi klassekampen i videnskaben og videnskabeligheden i klassekampen.

Den er "ikke en (ny) filosofi om praksis, men en (ny) måde at praktisere filosofien på." ²⁷ ★

33) Den filosofiske strid om, hvad der er det primære, ånden eller materien, er en stadig gentagelse af det samme spørgsmål og svar; fordi begreberne materie/ånd ikke kan henføres til mere omfattende begreber. Det filosofiske begreb materie er absolut.

Lars Jerner

Socialisme i ét land, USSR 1923-39

Artiklen fremdrager de økonomiske og politiske forhold, der gjorde koncentrationen af kontrollen med den økonomiske og politiske aktivitet i de centrale partiorganer ligeså uomgængelig som en centraliseret økonomisk planlægning. Den stålsatte enhed og jernhårde disciplin i Bolshevik-partiet var selve forudsætningen for at politikken primat over økonomien kunne opretholdes. Såvel i 1920'erne, hvor indholdet i den økonomiske politik var eftergivenhed overfor småborgerlige og borgerlige elementer - som i 1930'erne, hvor disse elementer med industrialiserings- og kollektiviseringsprocessen blev definitivt elimineret.

To ejendommeligheder ved den russiske revolution

"Der er to ejendommeligheder ved oktoberrevolutionen, som det frem for alt er nødvendigt at klargøre sig for at fatte denne revolutions indre mening og historiske betydning... For det første den kendsgerning, at proletariatets diktatur kom til verden hos os med en magt, der opstod på grundlag af proletariatets forbund med de arbejdende masser blandt bønderne, under proletariatets føring af disse masser... For det andet, den kendsgerning, at proletariatets diktatur befæstede sig hos os som resultat af socialismens sejr i et kapitalistisk set lidet udviklet land, samtidig med at kapitalismen vedblev at bestå i de andre, kapitalistisk set mere udviklede lande...

Oktoberrevolutionens anden ejendommelighed består i, at denne revolution er et typisk eksempel på praktisk anvendelse af den leninske teori om den proletariske revolution. "Ujævnheden i den økonomiske og politiske udvikling, - siger Lenin, er en ubetinget lov for kapitalismen. Heraf følger, at socialismens sejr til at begynde med er mulig i nogle eller endog i et enkelt kapitalistisk land. Efter at have expropriert kapitalisterne og hos sig organiseret en socialistisk produktion ville dette lands sejrige proletariat gøre front mod den øvrige kapitalistiske verden...

Opportunisten i alle lande påstår, at den proletariske revolution ... kun kan begynde i de industrielt udviklede lande, og at jo mere udviklede disse lande er i industriel henseende, desto større chancer består der for socialismens sejr, mens muligheden for socialismens sejr i et enkelt land, og tilmed et kapitalistisk svagt udviklet land, for dem er udelukket som noget absolut usandsynligt. Allerede under krigen stillede ... Lenin sin teori om den proletariske revolution op imod opportunisterne, teorien om socialismens sejr i et enkelt land ..."

(Josef Stalin. 'Oktoberrevolutionen og de russiske kommunisters taktik.' 1924)

De to ejendommeligheder ved den russiske revolution blev afgørende for udformningen af den politik, der i midten af 1920'erne skulle sikre de videre perspektiver for den socialistiske opbygning i Rusland og for bolshevikpartiets særlige rolle i denne proces. Revolutionens objektive isolation efter at de proletariske opstande var slået ned i Vesteuropa og nødvendigheden af at sikre sig bøndernes støtte, havde placeret bolshevikpartiets ledelse i en situation, hvor det ikke umiddelbart var muligt at føre revolutionen videre i overensstemmelse med det proletariske program. En situation, der lignede den, Engels havde udmalet i 'Bondekriegen i Tyskland':

"Det værste, der kan overgå lederen af et ekstremt parti, er at han tvinges til at overtage regeringen i en periode, hvor bevægelsen endnu ikke er moden for den klasses herredømme, som han repræsenterer, og for gennemførelsen af de forholdsregler, som denne klasses herredømme fordrer. Hvad han KAN gøre, afhænger ikke af hans vilje, men af den grad, hvortil modsætningen mellem de forskellige klasser er drevet og af udviklingsgraden i de materielle existensbetingelser ... Hvad han SKAL gøre, hvad hans eget parti forlanger af ham, afhænger heller ikke af ham selv ... Han er bundet til sine tidligere doktriner og fordringer ... Han finder sig således nødvendigvis i et uløseligt dilemma: Hvad han KAN gøre, modsiger hele hans hidtige optræden, hans principper og hans partis umiddelbare interesser - og hvad han SKAL gennemføre, kan ikke gennemføres.

Han er, med andre ord, tvundet til ikke at repræsentere sit eget parti, sin egen klasse, men den klasse, for hvis herredømme bevægelsen netop var moden. Han må i selve bevægelsens interesse gennemføre en ham fremmed klasses interesser og affærdige sin egen klasse med fraser og løfter, og bedyre at denne fremmede klasses interesser er hans egen klasses interesser. Den, der geråder i en sådan skæv stilling, er håbløst fortabt."²(F.Engels)

For overhovedet at sikre sovjetstatens fortsatte existens og proletariatets klasseherredømme måtte bolshevik-

2) Engels, MEW 7, 2, s. 400.

34 Socialisme i et land

partiet imødekomme det landlige småborgerskabs interesser. Øjeblikkelige økonomiske indrømmelser overfor bønderne var nødvendige for at stabilisere landbrugsproduktionen og jovjetøkonomien i det hele taget.

De nødvendige forudsætninger for at føre revolutionen videre i socialistisk retning så ikke ud til at være til stede. Havde Lenin ikke sagt, at "proletariatets parti må under ingen omstændigheder sætte sig som mål at 'indføre' socialismen i et bondeland".

Men i Stalins artikel 'Oktoberrevolutionen og de russiske kommunisters taktik' var indeholdt den første formulering af den "teori", der skulle vise sig at løse dilemmaet. "Teorien om socialismens sejr i et enkelt land" blev den doktrin, der bragte partiledelsen ud af den "skæve stilling", hvor den efter Engels mening "var håbløst fortabt". "teorien" tilvejebragte det nødvendige legitimationsgrundlag for iværksættelsen af en proces, der i realiteten søgte "socialismen indført i et småborgerligt land."

Den nye økonomiske politik (NEP) og debatten om bondespørgsmålet

Bolshevikpartiets skiftende politik overfor bønderne indebar skiftende officielle vurderinger af classesammensætningen på landet. I revolutionens første borgerligt-demokratiske fase havde bondemasserne i deres helhed været proletariatets allierede. Lenin havde i denne sammenhæng betragtet bønderne som én klasse. Med overgangen til den socialistiske revolution søgte arbejderklassen at etablere en alliance med de mere eller mindre "proletariserede" elementer blandt bønderne i opgøret med de borgerlige og småborgerlige sociale kræfter. Til denne fase af revolutionen svarede en opfattelse af bondemasserne, der skelnede imellem dens forskellige klasse-elementer.

I de fattige bønders kommitteer søgtes i 1918 mellem-bønder, småbønder og landarbejdere forenet i en kamp imod de velstående bønder, kulakkerne - en kamp, der skulle føre den socialistiske revolution igennem på landet. Men denne politik lykkedes ikke. Kommitteerne var en fiasko.¹

I stedet for at bekæmpe kulakkerne, måtte man fra 1921 søge at formilde dem, at overvinde deres modstand imod sovjetmagten ved at give dem indrømmelser. Retræten til NEP betød, at bønderne igen officielt fremstod som en enkelt klasse. Og som den klasse, der umiddelbart havde profiteret mest af revolutionen.² Den nødvendige økonomiske basis for en videreførelse af revolutionen skulle tilvejebringes ved et tilbagetog til positioner, krigskommunismen havde forladt. En genetablering og udvidelse af det landlige marked blev under NEP betragtet som forudsætningen for den industrielle genopbygning. Indrømmelser overfor velstående bønder og private handlende - kulakker og nepmen - skulle befordre en udvikling af økonomien, som kun kunne være en udvikling i kapitalistisk retning.

"Den tilstand, der er bragt til veje med vor NEP - udviklingen af små handelsforetagender, forpagtning af statsvirksomheder, osv - alt dette betyder en udvikling af kapitalistiske relationer, og ikke at ville indse dette, betyder fuldstændig at miste hovedet..."³

Mens NEP for Lenin repræsenterede en nødvendig men midlertidig retræte, var det triumvirat (Zinoviev, Kamenev, Stalin), der efter ham overtog ledelsen af partiet, tilbøjeligt til at betragte NEP som en politik, der i sig selv betød et skridt frem imod socialismen.

På den 12. partikongres (april 1923) slog både Zinoviev og Kamenev fast, at landbruget var grundlaget for sovjetøkonomien og at en varig alliance med bønderne var selve nøglen til den sovjetiske politik.⁴

Det billede, triumviratet i begyndelsen af 1920'erne tegnede af livet på landet, ignorerede at en kapitalis-

1) Om de sociale kræfter på landet, de fattige bønders komiteer og Bolsjevikpartiets politik under krigskommunismen. Se: 'Den russiske revolution 2, 1917 - 21' Socialisten nr. 13.

2) Bolsjevikpartiets løsning af "landbrugsspørgsmålet" havde været en af forudsætningerne for revolutionens sejr. Landdekretet af 26. okt. 1917 havde opfyldt kravet 'al jord til bønderne'. "Hvis landbrugsspørgsmålet var blevet løst af borgerskabet, hvis det havde kunnet løse dette, ville det russiske proletariat ikke have kunnet overtage magten i 1917." Trotsky, Den russiske revolutions historie. citat i "La question paysanne en URSS."

3) Lenin, Collected Works, bd. 33 s. 80.

4) Carr, Socialism in one country I, s. 109.

tisk udvikling af landbruget nødvendigvis måtte resultere i en voksende ulighed og udbytning. Officielt fremstilledes bønderne som en homogen masse, der udgjorde en varig allieret for proleratiet. Det var ikke klasseanalysen, der bestemte triumviratets politik, men snarere den til enhver tid førte politik, der var bestemmende for klasseanalysen.

Men efterhånden rejste der sig en stigende modstand imod partiets indrømmelsespolitik. Kontroverser om bøndernes rolle i den økonomiske genopbygning og om betydningen af den øgede differentiering af de sociale lag på landet, gjorde "bøndespørgsmålet" til et hovedtema i de store debatter om den økonomiske politik, der prægede USSR i 1920'erne.

"Den første grund til at bøndespørgsmålet spiller en ekceptionelt vigtig rolle for os i netop dette øjeblik er, at af alle sovjetmagtens allierede - hvorefter der ifølge min mening er fire - af alle proletariats primære allierede, er bønderne den eneste, der direkte kan hjælpe vores revolution netop i dette øjeblik."⁵

De fire allierede var: 1. proletariats i de udviklede kapitalistiske lande, der på grund af stillingen for den revolutionære bevægelse ikke kunne yde direkte støtte. 2. De undertrykte folk i de underudviklede lande, der var "langsomme at vække". 3. Konflikterne imellem de imperialistiske lande, hvor situationen efter den revolutionære krise var præget af en relativ stabilitet - og 4. Bønderne, der ikke var "en så stabil, pålidelig en allieret som proletariats i de udviklede kapitalistiske lande: Men alligevel, de er en allieret, og den eneste af vore eksisterende allierede, der kan give os, og som giver os direkte støtte i dette øjeblik, og som vi til gengæld yder vor støtte."

"At bondemasserne i det aktuelle øjeblik er hovedgrundlaget for vores industri, er netop grunden til at vi, som regering og som proleratier er interesserede i at forbedre betingelserne for bøndernes økonomi, at forbedre bøndernes materielle betingelser, at øge deres købekraft, at forbedre relationerne mellem proletariats og bønderne, at etablere det bånd, Lenin talte om,

5) Stalin, Om spørgsmålet om proletariats og bønderne

men som ikke endnu er ordentligt etableret." ⁶

Stalin kritiserede "mange kammerater for at indtage extreme positioner". En kritik, der primært var rettet imod Trotsky, der på den 12. partikongres (april 1923) havde argumenteret for at problemerne kun kunne løses gennem en direkte styrkelse af proleteriatets diktatur i kraft af en forceret industrialisering. "Arbejderklassen kan i sidste ende ikke bevare eller styrke sin position ved hjælp af statsapparatet eller hæren, men kun i kraft af industrien, der skaber proleteriatet... kun udviklingen af industrien kan skabe et urokkeligt grundlag for proleteriatets diktatur." ⁷

Trotsky mente, at en alliance med de fattige og mellemstore bønder imod kulakkerne kunne konsolidere proleteriatets magt. Den væsentligste fare for et brud på alliancen stammede fra den voksende kløft imellem priserne på landbrugsvarer og produkter fra industrien. En kløft, der udtrykte industriens tilbagestående og forstærkede differentieringen i landbruget.

I et brev fra Politbureau ⁸ kritiseredes Trotsky for at begå en "bestemt taktisk fejltagelse: han opgiver udviklingsperspektiverne for bønderne, undervurderer deres rolle."

Partiledelsens flertal ønskede i 1924/25 fortsat at favorisere bønderne med alle midler og forvandlede dermed NEP's retræte til den eneste mulige politik for opbygningen af socialismen. Kulakkerne var den eneste gruppe blandt bønderne, der var istand til at producere det kornoverskud, som skulle gøre det muligt at fremskaffe de fornødne midler til import af maskinelt udstyr, der var forudsætningen for en langsom opbygning af industrien. En politik, der på den ene side fastlåste USSR i et afhængighedsforhold til den kapitalistiske omverden - på den anden side øgede kulakkernes dominerende stilling i landbruget. Deres økonomiske indflydelse forvandlede til en politisk indflydelse. De blev efterhånden i stand til at kontrollere sovjetterne på landet, og infiltrerede osse partiet. "Sovjetdemokratiet begyndte at forsvinde,

6) Ibid. s. 190.

7) Trotsky, på 12. partikongres april 1923, citat i "La question paysanne en URSS".

8) Signeret af Zinoviev, Stalin, Kamenev, Rykov, Tomskey.

først i sovjetterne, så i partiet."⁹

Selv Bukharin, den kulakvenlige politiks varmeste fortaler, måtte indrømme (aug. 1924), at "der foregår komplicerede processer på landet. Forskellen mellem rige og fattige øges... Samtidig skaffer kulakkerne sig indflydelse i de administrative organer eller opretholder en lokal autoritet i kraft af økonomiske afhængighedsforhold."¹⁰

Men partiledelsens politik, "åbningen til landbruget", forstærkede netop differentieringsprocessen og truede med at gøre de velstående bønder til partiledelsens eneste objektive økonomiske støtte. Alliancen mellem arbejderklassen og bønderne var i færd med at blive erstattet af en alliance mellem partiapparatet og kulakkerne. "Regeringen var, fanget af sin egen politik, tvunget til skridt for skridt at gå tilbage overfor det landlige småborgerskab."¹¹

Bukharin gik så vidt i sin "Kritik af oppositionens økonomiske platform" (jan. 1925), at han anbefalede et samarbejde, ikke alene med kulakkerne, men osse med borgerskabet. Og bønderne skulle inddrages i udøvelsen af statsmagten. De økonomiske problemer foreslog han løst gennem en udvidelse af handelen, der ville resultere i en udvidelse af industriproduktionen, så priserne kunne sænkes, og handelen udvides yderligere -etc,etc. Konkurrencen mellem den statslige og den privatkapitalistiske sektor skulle erstatte klassekampen mellem proleteriatet og de kapitalistiske elementer.¹²

"Hvis vi har vanskeligheder med at overtale kulakken, generer han os økonomisk, men hvis han modtager penge fra vores egne banker, generer hans os ikke længere. For så er det os, der hjælper ham. Så kan det være, at det til sidst vil ende med, at kulakkens barnebarn vil takke os for den måde vi har behandlet ham på."¹³

Den kulakvenlige politik kulminerede i sommeren 1925, efter at den 14. partikonference i april havde vedtaget

9) Bettelheim, La planification sovietique, s. 24.

10) Carr, Socialism in one country I, s. 235.

11) Trotsky, Revolution betrayed, s. 38.

12) Bukharins forslag hilstes af professor Ustrgalov, en økonomisk "specialist", velkomment som en tilbagevenden til en normal kapitalisk produktionsmåde.

13) Bukharin, cit. i "La question paysanne en URSS", s. 149.

at sænke beskatningen af landbruget og ophæve enhver begrænsning i retten til køb af arbejdskraft og leje af jord.

De velstående bønder opbyggede, i 1925 stadig med partiledelsens mere eller mindre udtrykkelige velsignelse, store kornlagre og spekulerede i stigende kornpriser. Resultatet var, at levnedsmiddelforsyningen til byerne blev vanskeliggjort trods en god høst. I 1926 forværredes situationen.

Alligevel kunne partiledelsen "på ingen måde nå frem til den konklusion, at differentieringen mellem klasserne er modificeret afgørende i de sidste to år." Det var fortsat oppositionen, der havde "overdrevet differentieringen frygteligt."¹⁴

Såvel industri- som landbrugsproduktionen var i løbet af 1925-26 nået op på samme niveau som før borgerkrigen og revolutionen. Men fra 1927 stagnerede landbruget. Produktionen faldt, og endnu kraftigere faldt den markedsførte andel. Til dels på grund af opsplitningen af jorden på mange små brug, men primært forårsaget af kulakkernes spekulation og almindelige obstruktion af partiets politik.¹⁵

NEP var fra midten af 1920'erne ude af stand til at udvikle produktivkrafterne i landbruget yderligere. Landbrugets stagnation begyndte at slå igennem i industrien. Fabrikker måtte lukke midlertidigt eller indskrænke deres aktivitet på grund af manglende råstoffer fra landbruget.¹⁶

De nødvendige industrielle investeringer kunne kun tilvejebringes i kraft af en voksende statslig gældsstiftelse. Statens lån blev søgt dækket ind gennem udstedelse af flere pengesedler. Resultat: en voldsom inflation. Men først med elimineringen af Trotsky og vedtagelsen af teorien om "socialismen i et enkelt land" ændredes den politik overfor bønderne, Trotsky som den mest ihærdige havde opponeret imod.

I "Læren af oktober" (sept. 1924) havde Trotsky kritiseret Lenins opfattelse af proletariats og bøndernes

14) Bukharin, "Partiet og venstreoppositionen" (juli 1926).

15) Den markedsførte del af kornproduktionen havde i 1913 udgjort 25%. I 1927/28 faldt den til 11%.

16) Samme, s. 24.

demokratiske diktatur. Det skulle ifølge Trotsky opfattes som kun "et stadium på vejen til prolerariatets socialistiske diktatur, støttet af bønderne". Lenins tese havde ført til en "menshevikisk" misforståelse, fordi hovedvægten var blevet lagt på diktaturets demokratiske karakter - og ikke dets socialistiske karakter.

Triumviratet, repræsenteret ved Kamenev,¹⁷ svarede med en række Lenin-citater, hvori Trotsky kritiseres kraftigt for at negligere bønderne og for at forsøge at springe revolutionens borgerlige fase over. Samtlige Trotsky's fejltagelser efter 1917, de fire spørgsmål, hvor han havde haft en anden opfattelse end partiledelsens flertal, blev nu ført tilbage til den samme "undervurdering af bønderne".¹⁸

Således udgjorde hans holdning til Bretsk-Litovsk-freden "en undervurdering af bøndernes rolle, maskeret af

17)Kamenev, Leninisme eller trotskisme, Pravda, 29. nov. 1924. cit. i Carr, Socialism in one country II, s. 22.

18)Mest markante var spørgsmålene om afslutningen af den imperialistiske krig i 1918 og om arbejdets militarisering i 1920/21. Under forhandlingerne med tyskerne i Bretsk-Litovsk januar 1918 afviste Trotsky (leder af den russiske delegation) at underskrive en separat fred, der anerkendte tyske annexioner. Han ville blot erklære krigen for afsluttet og regnede med at det ville vise sig overflødig at acceptere de tyske betingelser, fordi en socialistisk revolution var umiddelbart forestående i Europa. Lenin anså derimod den "permanente revolution" for et for usikkert perspektiv at bygge en taktik på og gik ind for en øjeblikkelig fredsftale, uanset omkostningerne. Spørgsmålet måtte løses på en måde, der sikrede "de bedste betingelser for udviklingen og konsolideringen af den socialistiske revolution, der allerede er begyndt ... Det ville være en fejl, at bygge den socialistiske regerings taktik på et forsøg på at afgøre, hvorvidt den europæiske og specielt den tyske socialistiske revolution vil komme indenfor det næste halve år, eller ikke". (Lenin, 'Tesser om spørgsmålet om øjeblikkelig afslutning af en separat og annexionistisk fred'. CW. Bd. 26). I 1920/21 havde Trotsky under diskussionerne om NEP været imod at man ophævede den militæriske organisation af produktionen. Tværtimod skulle arbejdets militarisering videreføres og intensiveres og fagforeningerne gøres til statens instrumenter til at organisere, disciplinere og dirigere arbejderne. "Jeg så i krigskommunismens system, der i det mindste i princippet nationaliserede alle forhåndenværende midler og fordelte dem i overensstemmelse med statens behov, ingen plads for en selvstændig rolle for fagforeningerne. Støttede industrien sig på at staten forsørgede arbejderne med de nødvendige produkter, så måtte fagforeningerne indføjes i det statslige forvaltningssystem for industrien og for produkternes fordeling." (Trotsky i sin selvbiografi, cit. i Huhn, Trotski - der gescheiterte Stalin, s. 120).

revolutionær fraseologi". Hans linie i fagforenings-spørgsmålet havde været et forsøg på at stramme krigs-kommunismens skruer for at imødegå bøndernes modstand. Hans stadige insisteren på planlægningens nødvendighed var inspireret af et ønske om at etablere "industriens diktatur" og angrebene på partiledelsen i efteråret 1923¹⁹ var forårsaget af en "undervurdering af de betingelser, hvorunder vi må realisere diktaturet i et bonde-land."

Stalin kunne bidrage med en opregning af trotskismens tre væsentlige bestanddele: 1. Den permanente revolution - en revolution, der ikke tog hensyn til de fattige bønder som en revolutionær kraft, 2. den manglende tiltro til bolshevismens parti-essens, til dens monolitiske karakter - og 3. den manglende tiltro til bolshevismens ledere", specielt Lenin.²⁰

Endelig kunne Bukharin publicere "En ny opdagelse i sovjetøkonomien, eller hvordan man ødelægger arbejder-bonde-blokken" (sept. 1924), hvor Trotsky's synspunkter identificeredes med Preobrasjensky's teori om en "primitiv socialistisk akkumulation" og industrialisering på bøndernes bekostning.²¹

Alliancen med bønderne var stadig det grundlæggende element i triumviratets politik. I denne aliances navn førtes kampagnen imod Trotsky til en foreløbig kulmination i januar 1925, hvor et møde i Centralkomiteen befriede ham for hans opgave som præsident for Det revolutionære militære råd.²²

19) De 46's platform (okt. 1923) kritiserede den økonomiske politik og bureaukratiseringstendenserne i partiet.

20) Carr, Socialism in one country III, s. 24.

21) Preobrasjenskys synspunkter blev fremført i en række artikler publiceret i 1924. "Loven om den oprindelige socialiste akkumulation" var for Preobrasjensky et udtryk for den kamp, der foregik imellem vareøkonomien og den socialistiske sektor, imellem værdiloven og planlægningsprincippet. "Socialistisk akkumulation" betød en udvidet reproduktion af de socialistiske produktionsrelationer, og var et modstykke til "den såkaldt oprindelige kapitalakkumulation" (Marx), der havde tilvejebragt forudsætningerne for den kapitalistiske produktionsmåde. Ved at udvide omfanget af de produktionsmidler, der var i proletariats besiddelse, skulle "den socialistiske akkumulation" skabe den økonomiske grundlag for socialismen. Se: Preobrasjensky, The new economics, Oxford, 1967.

Socialisme i et enkelt land, proletariatets diktatur

Stalins teori om "socialisme i et enkelt land" var i dec. 1924, hvor den første gang formuleredes, alene et middel i kampen mod Trotsky. Den skulle være et alternativ, et positivt modstykke til Trotsky's "permanente revolution". Og det var den.

"Teorien om socialismen i et enkelt land... er den eneste teori, der konsistent og helt igennem står i modsætning til teorien om permanent revolution."

Doktrinen var helt i overensstemmelse med den taktik, der bestod i "tilpasningen af gamle uoverensstemmelser til nye spørgsmål" (Zinoviev), hvor det grundlæggende taktiske fif var, at sammenblande den socialistiske revolutionære omvæltning med opbygningen af en socialistisk økonomi, efter at revolutionen var gennemført.

Trotsky indvendte forgæves, at spørgsmålet om "den permanente revolution" helt tilhørte fortiden og var irrelevant i forbindelse med de problemer sovjetregeringen stod overfor i 1924. Hans teori kom alligevel for eftertiden til at stå for det synspunkt, at en socialistisk økonomi under ingen omstændigheder kunne opbygges i USSR uden hjælp fra proletatiske revolutioner andetsteds.

Alle havde oprindeligt sat deres lid til, at Vesteuropas proleteriat ville komme det russiske til undsætning, og dermed gøre det muligt at fortsætte den russiske revolution i overensstemmelse med bolshevik-partiets proletariske program. NEP var et pusterum mens man ventede. Men den tyske revolutions nederlag i efteråret 1923 ændrede radikalt perspektiverne for at videreføre revolutionen. At bolshevikernes revolutionære socialistiske forehavende skulle være dømt til at mislykkes, kunne der

22)CK understregede ved denne lejlighed, at "den grundlæggende forudsætning for al bolshevikpartiets succes altid havde været dets stålsatte enhed og jernhårde disiplin, en ægte meningernes enhed på basis af leninismen", - hvorimod trotskismen var en "forfalskning af kommunismen" - i sidste instans, helt "i det europæiske socialdemokratis ånd." Carr, Socialism in one country II, s. 41.

1) Trotsky, Permanent revolution.

naturligvis ikke være tale om. Derfor måtte teorien om forudsætningerne for opbygningen af socialismen modificeres - og det var hvad Stalin påtog sig. Partiets øvrige ledere havde ikke beskæftiget sig med problemet. Karmenev og Kukharin ignorerede det. Zinoviev, præsident for Komintern, ventede stadig i 1924 på verdensrevolutionen og Trotsky på en revolution i Europa.²

Stalin kunne i sine overvejelser støtte sig på visse af Lenins skrifter. I sine praktiske bestræbelser på at tilvejebringe et socialistisk grundlag for den økonomiske genopbygning efter borgerkrigen, var Lenin af og til nået frem til den opfattelse, at det ikke - selv i et så tilbagestående land som Rusland - var et helt håbløst foretagende, at få en socialistisk produktion til at fungere. De spredte passager hos Lenin samlede Stalin i "teorien om socialismen i et enkelt land", der både gjorde den "permanente revolution" til et perspektiv i diamentral modsætning til Lenins synspunkt - og fik Stalin til at fremstå som Lenins trofaste discipel og sande arvtager. Teorien tog form i forordet til bogen "På vej til oktober".³ En lettere retouchering af en artikel fra dec. 1924. Så sent som i april samme år var Stalin gået ind for den almindelige opfattelse, at "for at organisere en socialistisk produktion, for socialismens endelige sejr, er et enkelt lands anstrengelser, især et bondeland som Rusland, utilstrækkelige."⁴

I mellemtiden havde han imidlertid nået at læse den sidste tale, Lenin holdt, hvor socialismen blev beskrevet "ikke som et spørgsmål om den fjernere fremtid" og der udtryktes håbet om, at "ikke i morgen, men om få år.. vil NEP-Rusland blive det socialistiske Rusland." Og dertil kunne så føjes, at Lenin i en artikel om kooperativerne havde spurgt sig selv - og svaret bekræftende - om ikke den proletariske stats kontrol med de vigtigste produktionsmidler i forbindelse med alliancen med bonde-masserne, tilvejebragte "alt hvad der er væsentligt for et fuldt ud socialistisk samfund". Det var det hele. Men det var nok.

At Stalins teori indebar en ændret opfattelse af per-

2) Carr. Socialism in one country II, s. 48.

3) Jvf. citatet i indledningen.

4) Carr, Socialism in one country II, s. 49.

44 Socialisme i ét land

spektiverne for den socialistiske opbygning, forblev i begyndelsen ret ubemærket.

Doktrinen spillede ingen rolle i diskussionen om landbrugspolitikken i vinteren 1924/25. Hovedsagen for triumviratet var, at den lod sig anvende til at eliminere Trotsky fra partiledelsen.

Først efter Kominterns møde i marts 1925, der behandlede spørgsmålet om "kapitalismens relative stabilisering" efter den tyske revolutions nederlag, trængte tæsen igennem og blev et væsentligt element i partiteoretikernes overvejelser vedrørende den økonomiske politik.

"Kan vi opbygge socialismen i et enkelt land, så længe det vesteuropæiske proletariat ikke har sejret? Da vi begyndte at arbejde med dette spørgsmål, viste det sig at spørgsmålet selv ikke var så simpelt, som det syntes tidligere, da vi kun tænkte lidt over det. Det viste sig meget mere kompliceret end det havde set ud ved første øjekast."⁵

Efter at man havde tænkt lidt mere over spørgsmålet, udkrystalliseredes den opfattelse sig, at var de kapitalistiske regimer relativt stabiliserede, så var sovjetstaten det til gengæld osse. "Socialismen i et enkelt land" blev det positive modstykke til anerkendelsen af det fornyede kapitalistiske opsving i Vesteuropa. Nødvendigheden og muligheden af at opbygge socialismen blev officielt vedtaget på den 14. partikonference i marts/april 1925. Men denne opbygning var endnu knyttet til NEP, der stadig betragtedes som den mest sikre vej i et bondeland - i "Europas mest småborgerlige land".⁶

Stalins teori fremhævede netop den russiske vejs særtræk, gav dem en art teoretisk-doktrinær overbygning, som stillede universalformelen "permanent revolution" i

5) Bukharin, Tale til partikomiteen i Moskva (april 1925). Carr, *Socialism in one country II*, s. 52.

6) "Var det muligt, at opbygge et socialistisk økonomisk system i USSR - og hvis det var, kunne det så gøres på trods af revolutionens forskinkelse i de kapitalistiske lande, på trods af kapitalismens relative stabilesering? ... Kunne et socialistisk økonomisk system bygge på NEP, det selv om den styrkede og øgede de socialistiske kræfter i landet på alle måder, ikke destomindre fremmede en vis kapitalistisk vækst? ... Alle disse spørgsmål krævede ligefremme og klare svar ... Og partiet gav klare og bestemte svar på alle disse spørgsmål ... Ja! svarede partiet ...". *History of the communist party of the USSR*, s. 273.

relief. Frem for alt kunne Stalin nu træde frem som den eneste, der i de talrige og voldsomme diskussioner var istand til at opstille en konstruktiv politik.

Doktrinen modstandere kunne anklages for en fundamental mistro til selve den socialistiske revolution - for at anse oktoberrevolutionen for en misforstået og for tidligt gennemført aktion - for at falde tilbage til menshevikernes synspunkt. Eller de kunne anklages for som tilhængere af "permanent revolution", at være eventyrister, der uanset omkostningerne for det sovjetiske proletariat ønskede revolutionen fremmet i andre lande.⁷

Som Kamenev udtrykte det, placerede Trotskys tese "arbejdernes regering i Rusland i et fuldstændigt og altafgørende afhængighedsforhold til en umiddelbar proleratisk revolution i Vesten", mens "socialismen i et enkelt land" repræsenterede en art uafhængighedserklæring fra den omgivende kapitalistiske verden. Dens indhold var, snarere end en egentlig økonomisk politik, et udtryk for en fundamental tillid til bolshevikpartiets evner til og muligheder for at fuldføre den proces, der var begyndt med oktoberrevolutionen - og var fortsat med NEP.

Den udtrykte på den anden side osse tilsyneladende en accept af sovjetstatens afhængighed af de kompromis med bønderne, som NEP udgjorde. Men kun tilsyneladende. I realiteten viste det sig, at doktrinen kunne danne grundlaget for en forkastelse af osse dette afhængighedsforhold.

I årene efter 1925 blev "socialisme i et enkelt land" efterhånden til det stik modsatte af NEP. Og ikke uden logik. Såvel Sovjetunionens voksende økonomiske styrke i midten af 1920'erne, som de vanskeligheder, den stadig var præget af, fordi NEP ikke længere effektivt kunne fremme den økonomiske vækst, pegede frem imod en fornyelse af den økonomiske politik.

Men at en fornyelse af den økonomiske politik var nødvendig, betød ikke at det sociale og politiske grundlag for nye effektive skridt frem imod en socialistisk planøkonomi var umiddelbart til stede. En analyse af samfundsstrukturen i USSR, som den fremstod, formet af NEP

7) Disse iøjenfaldende fortrin ved doktrinen forstod Stalin fuldt ud at udnytte i de senere opgør med de øvrige partiledere.

så snarere ud til at give dem ret, der hævdede, at en videreførelse af revolutionen i proleratisk retning var en umulighed uden støtte fra socialistiske revolutioner i andre lande.

Under NEP var proletariatet en disintegreret minoritet omgivet af et hav af bønder, hvis modstand imod krigs-kommunismens forholdsregler havde påtvunget partiet den retræte, der indebar en fornyet udvikling af kapitalistiske produktionsrelationer. Arbejderklassen var efter revolution og borgerkrig "deklasseret, dvs. kastet ud af sin klasseposition og var ophørt med at være et proletariat."⁸

Proletariatets "deklasserings" havde rejst spørgsmålet om, hvordan proletariatets diktatur skulle udøves. I 1919 havde Lenin skrevet, at "sovjetterne, der ifølge deres program er organer for administration *ved arbejderne*, i realiteten er administrationsorganer *for arbejderne* ved proletariatets ledende sektor, ikke ved de arbejdende masser selv." Og en resolution fra den 12. partikongres havde fastslået "at arbejderklassens diktatur ikke kan sikres på anden måde end i form af dets førende avant-gardes, dvs. kommunistpartiets diktatur."⁹ "Proletariatets diktatur består af direktiver fra partiet, knyttet til masseorganisationernes gennemførelse af disse direktiver og deres iværksættelse i praksis af befolkningen."¹⁰

Det monolitiske bolshevik-parti, rolle, sammensætning og organisationsstruktur

Andelen af arbejdere i partiet havde i 1917 udgjort 60%. Efter revolutionen havde en øget rekruttering blandt specialister og intellektuelle bragt denne andel ned på 41% (1921). Man søgte i 1924 med "Leninindrulleringen" af "arbejdere fra gulvet" og udrensninger af ikke-proletariske elementer at genoprette balancen, men først i 1929 nåede andelen af partimedlemmer fra arbej-

8) Lenin, Collected Works, BD. 33, s. 46.

9) Carr, Socialism in one country I, s. 117.

10) Stalin, cit. i: Lesage, Les régimes politiques de l'URSS, s. 81.

derklassen atter 60%.

De arbejdere der var partimedlemmer var relativt privilegerede. Mange indsattes i ledende poster i administrationen og i ledelsen af produktionen.¹ Der havde været rejst indvendinger imod denne praksis (bl.a. fra Bukharin), fordi den kunne føre til at der udvikledes et "arbejderaristokrati" og fordi man var bange for at syndikalistiske forestillinger om "arbejderkontrol" skulle blive genoplivet. Men nødvendigheden af at kontrollere de borgerlige specialister og mangelen på samme gjorde det af med indvendingerne.

Den overvejende del af personellet i statens apparater og i fabrikernes og de økonomiske organers ledelse bestod i hele NEP-perioden af "borgerlige og småborgerlige" elementer.² Lenin havde under krigskommunismen forsvaret anvendelsen af de borgerlige specialister i industrien og det administrative apparat imod dem, der kaldte det "kapitulation over for kapitalisterne". De var nødvendige i denne overgangsperiode og udgjorde kun "små øer i det omgivende proletariske hav."

Men NEP havde genetableret markedets rolle og den private ejendomsret i store dele af økonomien. Det var nu arbejderne, der risikerede at blive isoleret i et kapitalistisk milieu. Selv om han betragtede dem som nødvendige i en overgangsperiode, havde Lenin flere gange peget på, hvad tilstedeværelsen af de borgerlige elementer i sovjetstatens apparater betød; f.eks. på den 11. partikongres (april 1922):

"Hvis vi tager Moskva med dets 4700 ansvarlige kommunister og hvis vi tager den store bureaukratiske maskine, denne store bunke, må vi spørge: Hvem dirigerer hvem? Jeg tvivler meget på om det i sandhed kan siges, at det er kommunisterne, der dirigerer bunken."

Og endnu klarere på Kominterns 4. kongres 6 mdr. senere:

"Vi overtog det gamle statsapparat, og det var vores ulykke. Statsapparatet arbejder meget ofte imod os. I

1) 91% af præsidenterne for industriens truster var i 1924 partimedlemmer og 51% tidligere arbejdere.

2) Landbrugsministeriets ledende funktionære var tidligere social-revolutionære, og i finansministeriet sad funktionærer fra tsar-tiden. (57% i 1929). Carr, Socialism in one country I, s. 130.

1917, efter at vi havde erobret magten, skete det at statsapparatet begyndte at sabotere os. Den gang var vi meget bange og bad dem: Vær venlige at vende tilbage til os. Og de kom allesammen tilbage. Og det var vores ulykke. Vi har nu en umådelig masse funktionærer men vi har ingen trænedede kræfter til at lede dem... I toppen har vi, jeg ved ikke hvor mange, men jeg antager mindst nogle tusinde, eller højst nogle ti-tusinde af vore egne folk. Men nedenunder er der hundreder af tusinder af gamle funktionærer, arvet fra tsaren og det borgerlige samfund, som delvis bevidst, delvis ubevidst, arbejder imod os".³

Statsapparatets ikke-proletariske funktionærer var nok borgerlige af tradition og baggrund, men de var ikke ejere af kapital og produktionsmidler og derfor ikke principielt uforsonlige klassefjender for proletariatet ligesom nepmen og kulakker. Deres kvalifikationer gjorde at de var uundværlige for hele det økonomiske og politiske apparat og indrømmelserne til dem var ikke som partiets eftergivenhed overfor nepmen og kulakker en foreløbig foreteelse, dikteret af en øjeblikkelig økonomisk nødvendighed.

Under NEP etableredes en de facto alliance mellem gruppen af "personer engageret i intellektuelt arbejde" og partiet, som repræsentant for proletariatet. En uerklæret alliance, der skulle vise sig mere varig end det i samme periode proklamerede forbund mellem arbejderklassen og bønderne. I modsætning til kulakker og nepmen lod loyale administratorer, specialister og teknikere sig fra 1924 integrere i partiet - mange af dem fordi de betragtede NEP som revolutionens definitive afslutning. Denne mangfoldighed af borgerlige specialister og administratorer blev inddraget i opbygningen af sovjetstatens og kommunistpartiets apparater og ydede derigennem deres uundværlige bidrag til udøvelsen af "proletariatets diktatur".

Selv om situationen således ikke tydede på at det kommunistiske samfund var umiddelbart forestående, blev proklamationen af "socialismen i et enkelt land" fulgt, ikke af en udvidelse af NEP til benefice for kulakker,

3) Carr, samme, s. 132.

nepmen og borgerlige specialister, men af en voldsom acceleration af den sværindustrielle opbygning og en hurtig udvidelse af økonomiens socialistiske sektor, opnået gennem progressive restriktioner af markedsøkonomien og en omfattende intensivering af planlægningen. "Socialismen i et enkelt land" indeholdt klare nationalistiske, men ligeså klare proletariske og socialistiske momenter.

På et tidspunkt, hvor det industrielle proletariat var spredt og svækket og dets rolle i økonomien afgørende reduceret, lykkedes det at overvinde de tilsyneladende overvældende sociale kræfter, hvis interesse var, at bevare den eksisterende tingenes tilstand. Revolutionen blev ført videre i overensstemmelse med det proletariske program. Det skyldes tildels, at det aldrig lykkedes borgerlige teknikere og administratorer, kulakker, og nepmen at danne organiserede oppositionelle grupper. Revolutionen kunne fortsat, som i 1917, udnytte sine modstanderes ubeslutsomhed og splittelse. Men hovedsagen var politikken effektive primat over økonomien. Et primat, der ikke med NEP fuldstændigt og for al fremtid blev ophævet, men højest sat i parentes for en periode. NEP byggede på den overbevisning, at det politiske diktatur i det lange løb effektivt kunne kontrollere udviklingen på det økonomiske niveau.⁴

Den særegne situation, sovjetstaten befandt sig i efter revolutionen, hvor det sejrtriumfante proletariat var en stadigt svindende gruppe og hvor borgerkrigens afslutning - på trods af de officielle forsikringer om det modsatte - havde ophævet det umiddelbare interesseløsskab mellem arbejdere og bønder, betød i realiteten en styrkelse af politikken dominans - i betydningen, partipolitik. Sovjetstatens fortsatte eksistens afhang af en fast ledelse og jernhård disciplin i partiet.

På den 10. partikongres (marts 1921), hvor NEP blev vedtaget, havde man osse besluttet at stramme disciplinen i partiet.⁵

4) Carr, samme, s. 139.

5) Fraktionelle grupper blev forbudt og "udbredelse af grundløse rygter og af dokumenter, hvis spredning var forbudt og analoge procedurer, som var den principløse gruppes foretrukne metode" førte til eksklusion af partiet. Lesage, Les regimes politiques de l'URSS, s. 76.

50 Socialisme i ét land

Som Stalin fremhævede, var der tre grunde til at der kunne opstå fraktioner i partiet, og således tre grunde til at fraktionsdannelse måtte forbydes: der var 1. økonomiens blandede karakter, med feudale rester, 2. opblomstringen af kapitalistiske elementer, og 3. den blandede sociale sammensætning af partiet selv. Disciplinen var nødvendig for at hindre åbne konflikter mellem de forskellige sociale grupperinger i samfundsstrukturen.⁶

De sociale og økonomiske stratifikationslinier blev gennemskåret af den politiske demarkationslinie. Partiet var samfundsformationens sammenholdsfaktor. Og partiet handlede i proletariats navn. Ikke i den forstand, at partiledelsen udgjordes af arbejdere. Men det handlede fra midten af 1920'erne i arbejderklassens proklamerede interesse. Det afgørende mål var at fremme den socialistiske opbygning gennem en industrialiseringsproces, der ville øge proletariats antal, materielle velstand og politiske vægt.⁷

"At den politiske basis for socialismen allerede er etableret hos os - den udgøres af proletariats diktatur," (Stalin) betød ikke, at arbejderklassens styrke som social kraft var det reelle grundlag for bolshevikpartiets magt, at proletariats var den herskende klasse, som den officielle doktrin nødvendigvis måtte hævde, men at det politiske diktatur blev udøvet af partiet i arbejderklassens navn og i overensstemmelse med den proletariske revolutions program.

Det erklærede mål var fra 1926, at styrke det "deklasserede proletariat" igennem en industrialiserings- og kollektiviseringsproces, der nok havde et revolutionært indhold, men som var "en revolution gennemført fra oven".⁸ Partiets dominerende rolle i processen, var en effekt af den isolerede sejr i et økonomisk og poli-

6) Stalin, 1924. Carr, Socialism in one country I, s. 147.

7) "Beslutningen om at gå i gang med opbygningen af socialismen i et enkelt land, var ikke noget tomt påskud for at forhindre en export af den bolshevikiske revolution til de vesteuropæiske lande. Den var et redningsanker for partiet, der befandt sig i en krise, som truede dets eksistensbetingelser som revolutionært parti... Partiet havde endelig fundet vejen, fundet sin funktion. Og med erfaringerne fra ti år ved magten, ville man overbevise arbejderne om at denne funktion var både partiets og hele klassens." Di Leo, Die Arbeiter und das sowjetische System, s. 21.

tisk tilbagestående land. Ikke arbejderklassens styrke, men den interne enhed i partiet, dets monolitiske karakter, var den egentlige forudsætning for at industrialiserings- og kollektiviseringsprocessen kunne gennemføres og tilvejebringe grundlaget for en planøkonomi.

Den monolitiske enhed i bolshevikpartiet, den stadigt øgede koncentration af autoriteten i de centrale partiapparater og den jernhårde disciplin, var nødvendig på grund af den store tilstrømning af politisk relativt uerfarne og ubevidste arbejdere og bønder til partiets rækker.⁹ Magtens centralisering svækkede de valgte forsamlings indflydelse i forhold til det voksende permanente partiapparat, hvis funktionærer var direkte udnævnt af et departement (Orgraspred) under sekretariatet. Allerede i 1922 var det centrale partimaskineri, Politbureau (PB), Orgbureau og sekretariat ved at erstatte Centralkommitteen (CK) som de effektive magtorganer.¹⁰ Parallelt med at CK's indflydelse svækkedes fik den en mere repræsentativ karakter. Få af dens medlemmer var lige efter revolutionen arbejdere, men efter den 14. partikongres (dec. 1925) var 53% af CK-medlemmerne arbejdere.

Diskussionerne i partiledelsen om partiets struktur drejede sig i hovedsagen om, hvordan magtfordelingen skulle være imellem de tre overordnede, centrale organer. Trotsky ønskede en styrkelse af PB's beføjelser i forhold til sekretariatet, hvis generalsekretær (Stalin), søgte at svække PB under dække af at forsvare CK's autoritet.

Den krise i partiledelsen, der endte med den 13. partikonferences fordømmelse af Trotsky i 1924, styrkedes Stalins position som sekretariatets leder. Efter den 14. partikongres (dec. 1925) blev PB totalt domineret af

8) I den officielle partihistorie en betegnelse for kollektiviseringen, men i realiteten ligeså dækkende for industrialiseringen.

9) Medlemstallet voksede mellem 1924 og 1926 fra 472.000 til 1.078.182 (incl. kandidatmedlemmer). Carr, *Socialism in one country* I, s. 212.

10) Lenin havde i en af sine sidste taler bemærket, at CK var ved at udvikle sig til en slags "øverste partikonference", der overlod de løbende forretninger til de permanente organer. Han mente denne udvikling burde accepteres og standardiseres.

partimaskineriet, ledet fra sekretariatet. Den vækst, der var i partiapparatet, skyldtes snarere end Stalins personlige idiosynkrasier, de krav perioden stillede til stabil og ordentlig administration. Orden og disciplin, ikke revolutionær entusiasme, var de vigtigste dyder hos partiets medlemmer og funktionærer.¹¹

Det centrale apparat kontrollerede partimaskineriet på to måder: ved direkte udnævnelse af funktionærerne til de vigtigste poster i stat og parti og ved at indordne genstridige elementer i en stadigt strengere disciplin. Den mere indirekte kontrol gennem udnævnelserne¹² stammede fra krigskommunismens periode, og var blevet videreført under NEP, hvor det væsentligste var udnævnelserne til poster i statens økonomiske apparater, der skulle sikre en vis central kontrol med, hvad der foregik på det økonomiske niveau. Den direkte kontrol blev udøvet af det disciplinære organ, den Centrale Kontrolkommission (CKK), oprettet efter den 10. partikongres, hvor organiseret opposition blev en alvorlig forseelse. CKK's og dens net af lokale kommissioners arbejde blev især vigtigt under NEP, fordi "under den nye økonomiske politik betingelser... er der voksende fare for degeneration blandt de mindst pålidelige og disciplinerede medlemmer."¹³

Først fra 1923/24 rettedes CKK's disciplinære sanktioner imod partimedlemmer med meninger, der afveg fra partiledelsens flertals. Indtil da havde den enkeltforseelse, man skred hyppigst ind overfor været drukkenskab.¹⁴

I okt. så CKK det som sin vigtigste opgave, at gennemføre "den endelige udslettelse af de forskelligheder, der fandtes i partiet før den 13. partikongres."

Lenin havde i 1921 anset oppositionel aktivitet for en luksus, der var for farlig i en kritisk periode. Dette synspunkt lod sig bestandig anvende i 1920'erne, hvor situationen af den ene eller anden grund til stadighed

11) Carr, Socialism in one country I, s. 219.

12) Proceduren mødte kritik fra bl.a. Krupskaya, der anså den for uforenelig med det interne partidemokrati.

13) Resolution fra den 11. partikongres (marts 1922). Carr, Socialism in one country I, s. 233.

14) En lidt mindre hyppig, men mere alvorlig forseelse, som CKK også måtte gribe ind over for var "vedvarende drukkenskab og klammeri med prostituerede."

kunne betegnes som værende kritisk. Dertil kom at statens institutioner blev integreret mere og mere med partimaskineriet, hvilket betød, at illoyalitet overfor partiet efterhånden blev ensbetydende med forrædderi imod selve sovjetstaten.

Magtens koncentration i det centrale apparat i partienhedens og -disciplinens navn blev ikke imødegået effektivt af nogen. Oppositionslederne protesterede nok, når de blev udsat for sanktioner, men havde selv forinden principielt bifaldet sanktioner. "Under ingen omstændighed er fraktionelle grupperinger en forudsætning for internt partidemokrati... Jeg har aldrig anerkendt og anerkender ikke friheden til at danne grupper i partiet, for under de nuværende historiske omstændigheder er en gruppering blot et andet navn for en fraktion"¹⁵

Stridighederne på den 14. partikongres (dec. 1925) mellem det, der da var blevet til "Venstreoppositionen" (Zinoviev, Kamenev) og gruppen omkring Stalin var ikke en kamp mellem tilhængere af "partidemokrati" og frie meningstilkendegivelser imod forsvarerne af partiets enhed og monolitiske karakter. Monolitismen var blevet almindeligt accepteret på den 13. kongres (jan. 1924), hvor Zinoviev havde erklæret, at der var behov for "en monolitisme tusinde gange større end den vi har nu".

Den tusinde gange større monolitisme blev etableret på den 14. kongres, med Leningrad-oppositionens (Zinoviev, Kamenev) nederlag, der endeligt ophævede de lokale partikommitteers relative autonomi og placerede det samlede partiapparat under sekretariatets (og dermed generalsekretærens) kontrol.

Debatten om statskapitalismen, Venstreoppositionen på den 14. Partikongres

Den splittelse i partiledelsen, der fandt sted i perioden fra Trotskys udmanøvrering i januar til den 14. partikongres i dec. 1925, førte til en opdeling i en "venstreopposition" og en "højreafvigelse". Det centra-

15) Trotsky 1924. Carr, Socialism in one country I, s. 241.

le var stadig vurderingen af NEP og "bondespørgsmålet", der nu var blevet yderligere kompliceret af doktrinen om "socialismen i et enkelt land."

Udgangspunktet for "venstreoppositionen" var landbrugets stagnation, der viste at de mange små brug ikke var i stand til at udvikle produktivkræfterne yderligere. Strukturen på landet, der var NEP's resultat, truede med at bremse den industrielle opbygning, der skulle styrke proletariatet og som var selve forudsætningen for at der kunne skabes en økonomisk basis for socialismen. "Venstreoppositionen" krævede et accelereret industrialiserings tempo og støttede sig på Preobrasjenskys teori om den "primitive socialistiske akkumulation", der indebar at staten tilegnede sig et merprodukt, primært fra bønderne, men osse fra småhåndværkere og de resterende private kapitalister. Jo ringere den akkumulationsfond, proletariatet gennem revolutionen havde overtaget fra det tilbagestående, småborgerlige Rusland, "desto mere vil den socialistiske akkumulation være tvunget til at tilegne sig af de før-socialistiske produktionsformers merprodukt, desto mindre vil den relative vægt være af akkumulationen på basis af egen produktion."²

Akkumulationen skulle foregå over markedet på landet, hvor høje priser på industriprodukter og lave priser på landbrugsvarer hævdedes at ville resultere i en ulige udveksling mellem land og by og dermed fremskaffe de fornødne fonds til industrialiseringen.

"Højreafvigerne" kunne hertil indvende, at den økonomiske krise i 1923 netop skyldtes en sådan priskløft. Og at priskløften i stedet for at resultere i en statslig tilegnelse af bøndernes merprodukt førte til ophobning

1) Oppositionen imod partiledelsens flertal var i oktober 1923 kommet fra "de 46" ledende kommunister (bl.a. Preobrasjensky, Antonov-Ovseenko og Pyatakov) der med en erklæring havde støttet Trotskys kritik af den førte politik. I 1925 var den vigtigste egentlige oppositionelle gruppe "venstreoppositionen" (senere af Staling kaldt "bondetyranerne") omkring Zinoviev, Kamenev, Sokolnikov. Samme gruppe udgjorde med Trotsky på den 15. partikongres (dec. 1927) "oppositionsblokken". Den "højreafvigelse", Bukharin repræsenterede på den 14. kongres, blev først senere til en reel "højreopposition", støttet af bl.a. Rykov og Tomskey (kaldt "kulakkernes femte kolonne" under det endelige opgør med "højreoppositionen", mens Bukharin nærmest repræsenterede en art "venstreafvigelse".

2) Preobrasjensky. (jvf. note 21, afsnit 1.)

af kornlagre og spekulation. Den i akkumulations-teorien foreslåede ulige udveksling ville, sagde Bukharin, føre til et brud i de nødvendige forbindelser imellem økonomiens sektorer. Derimod ville en fortsættelse og udvikelse af NEP "sætte bøndernes og småproducenternes initiativ i statens tjeneste". Løsningen lå, for "landbrugsskolen", i at investere landbrugets overskud i landbruget selv, for derved at skabe et større overskud senere. Akkumulationen i industrien skulle ikke foregå på bekostning af landbruget, men parallelt med landbrugets udvikling.

Triumviratets stærke position i partiledelsen skyldtes fremforalt, at det med sin politik overfor bønderne havde overvundet krisen i 1923. Priskløften var blevet lukket og en finansiell reform havde bremset inflationen. Zinoviev og Kamenev havde dengang været de ledende i kritikken af Trotsky for at negligere bøndernes interesser, mens Stalin af og til havde gjort opmærksom på, at bønder for en marxist måtte være underordnede i forhold til proletariatet. Stalins force i de store debatter om den økonomiske politik havde altid været hans moderation der ofte gjorde det vanskeligt at afgøre, hvilket synspunkt, der egentlig var hans.

På den 14. partikonference (marts/april 1925) havde triumviratet for sidste gang været enige om at yde bønderne yderligere indrømmelser.³ Zinoviev og Kamenev forsvarede efter konferencen ivrigt denne politik, mens Stalin forsigtigt kritiserede Bukharin for en ekstremt kulak-venlig udlægning af den. Midt i 1925 gjorde Zinoviev sig imidlertid til talsmand for det synspunkt, at eftergivenheden overfor bønderne havde været længe nok. Og der opstod atter kontroverser om den økonomiske politik, der manifesterede sig som stridigheder imellem partioorganisationen i Leningrad og det centrale apparat i Moskva.⁴

3) Reduktionerne i beskatningen og tilladelsen til ubegrænset leje af jord og anvendelse af lønnede landarbejdere.

4) Mens arbejderne i Leningrads svarindustri var politisk relativt erfarne, var størstedelen af proletariatet i Moskvas tekstilindustri "nye arbejdere" (tidl. bønder) og mange var kvinder, "et mere tilbagestående element end mænd". Carr, Socialism in one country II, s. 66.

Kontroversernes teoretiske indhold var det gamle spørgsmål om, hvad NEP var for noget. Om den var en retræte fra ellers korrekte positioner, der siden måtte generobres, eller et tilbagetog fra en stilling, der i sig selv var forkert. Var NEP et tilbagetog i kapitalistisk retning eller i sig selv et skridt frem imod socialismen? Hvis det første var korrekt, måtte eftergivenheden ophøre og tilbagetøget standses; det andet synspunkt måtte lede til nye indrømmelser overfor bønderne. Debatten på den 14. partikongres (dec. 1925) drejede sig om dette problem. En debat, der ikke blev klarere af, at begge de stridende parter kunne tage Lenin til indtægt for deres synspunkter. Hans opfattelse af NEP havde ikke været éntydig.

Vurderingen af NEP var knyttet til et andet problem: spørgsmålet om, hvad Lenins formel "statskapitalisme" egentlig betegnede. De, der anså NEP for en retræte, beskrev den som en form for "statskapitalisme" - tilhængerne af yderligere eftergivenhed mente at NEP var en form for socialisme, omend ufuldstændig.

I "Staten og revolutionen" (aug. 1917) havde Lenin kaldt "statskapitalismen" et skridt på vejen til socialismen. Senere gentog han, angrebet af Bukharin, at "hvis vi i Rusland på kort tid kunne få statskapitalisme, ville det være en sejr." Bukharin kunne dengang ikke anerkende, at der var tale om kapitalisme, fordi kapitalisme indebar en afpresning af merværdi og derfor var helt uforenelig med socialisme. Og både Trotsky og Preobrasjensky havde peget på, at da man stræbte efter socialistiske mål, var betegnelsen "statskapitalisme" alvorligt misvisende.

Denne debat blev genoplivet, da man igen diskuterede NEP's karakter. Bukharin ("landbrugsskolens" mest fremtrædende talsmand) mente stadig at NEP var grundlæggende socialistisk, og at Lenins vurdering var forkert. Derfor kunne Zinoviev ("industri-skolens" nye forkæmper) meget let slå fast⁵, at partiledelsens syn på NEP og "statskapitalismen" var anti-leninistisk: "Ingen illusioner! Intet selvbedrag! Lad os kalde statskapitalismen stats-

5) Zinoviev, Leninisme. (sept. 1925).

kapitalisme."

Zinoviev angreb Stalins doktrin om "socialisme i et enkelt land" for, ligesom Bukharin, at fremstille en økonomi af "statskapitalistisk" karakter som socialistisk og gøre NEP til den lige vej til det fuldt udviklede socialistiske samfund.⁶

Leningrad-arbejderne støttede Zinovievs angreb på partiledelsens "kulak-afvigelse" og hans kritik af bureaukratiseringen i de centrale partiapparater.⁷ Partiorganisationen i Moskva udtalte, at nok var "kulak-faren" reel, men at "panikken" i Leningrad var uden grund. I Leningrad blev "Moskvalinien" anklaget for "likvidationistisk optimisme" og arbejderne i Leningrad skildret som "den proletariske jords salt".

Stalin nævnte på sin rapport til kongressen begge "afvigelserne" i "bondespørgsmålet", uden at ville afgøre, hvilken der var "værst" eller mest farlig. Men han fremhævede, at mens partiet var parat til at bremse kulakkerne, var det ikke tilstrækkeligt vel udrustet til at ordne dem, der "undervurderede alliancen med de mellemstore bønder". Partiet skulle derfor "koncentrere sin ild i kampen imod den anden afvigelse" - dvs, imod "venstreoppositionen".

Det mest åbne angreb fra "venstreoppositionen" på partiledelsens flertal og på Stalin fremførtes af Kamenev.

"Hele det sociale milieu, hele forholdet mellem klasserne i vort land, hele den internationale situation støtter og nærer rødderne til den tendens, der søger at male NEP i lyserøde farver." Og han fortsatte:

"Jeg har bebrejdet kammerat Stalin, på flere konferencer, og jeg gentager her på kongressen: Du er ikke i virkeligheden enig med denne linie, men du beskytter den, og det er dér du fejler som leder af partiet... Vi er imod at skabe teori om en "leder", vi er imod at

6) Indholdet i Stalin doktrin var endnu ret ambivalent. Dens politisk-økonomiske indhold var ikke præciseret - den kunne legitimere både en kampagne til forøgelse af landbrugsproduktionen og en accelereret industrialisering.

7) På en tale i Leningrad (7. nov. 1925) fastslog Zinoviev, at 15.000 bureaukrater havde forrådt det tyske social-demokrati og spurgt, om der var flere eller færre bureaukrater i det russiske kommunistparti. Der var flere. Carr, Socialism in one country II, s. 127.

skabe en "leder". Vi er imod at sekretariatet i praksis kombinerer politik og organisation og sætter sig over selve det politiske organ (PB,L.J.)... Jeg har nået den opfattelse, at kammerat Stalin ikke kan udføre den opgave, at forene bolshevikkernes generalstab..."⁸

Applaus fra Leningrad-delegaterne. Derefter stor opstandelse. De sidste illusioner om det kollektive lederskab var opløst.

Men partiet måtte insistere på at enheden blev fastholdt, "med kammeraterne Kamenev og Zinoviev, hvis de ønsker det, uden dem, hvis de ikke ønsker det."⁹

Kongressen endte med oppositionens absolutte underkastelse under partidisciplinen. En kampagne på fabrikkerne i Leningrad i de efterfølgende uger berøvede oppositionen dens støtte blandt arbejderne. Dette lykkedes, fordi "centralkomiteen her fandt støtte i en demokratisk utilfredshed i partiets lavere rækker med Leningrad-organisationens bureaukratiske apparat." (Bukharin) Dermed var anklagen for bureaukratisme vendt fra de centrale partiorganer imod det lokale apparat, der ydermere havde vist sig "lokalistisk og separatistisk".

Oppositionen fik ikke senere nogen lokal basis. Partimaskineriet var nu en udelelig helhed, fast styret fra det centrale apparat i Moskva.¹⁰

Doktrinen om "socialisme i et enkelt land" blev efter kongressen udbredt og populariseret med udgivelsen af "Leninismens Problemer" i feb. 1926. Det blev herefter overladt Bukharin at propagandere for den. Hovedargumentet var, at hvis man ikke troede, det var muligt at opbygge socialismen i Rusland, måtte man konkludere, at det havde været forkert at tage magten i 1917. Et synspunkt, bl.a. Trotsky blev tilskrevet efter publikationen af hans artikel "Mod kapitalisme eller socialisme".

8) Carr, Socialism in one country II, s. 152-54.

9) Stalins afsluttende bemærkninger på kongressen.

10) Mens debatterne bølgede på den 14. partikongres fandt Trotsky tid til at holde taler for politiske fanger, for en konference til beskyttelse af mødre og børn og for et selskab af radioens venner. Ingen af talerne var kontroversielle. Carr, Socialism in one country II, s. 185.

11) Pravda, 20. sept. 1925. "La question paysanne en URSS. s. 87-135.

"Hvis det skulle vise sig, at kapitalismen stadig er istand til at spille en progressiv historisk rolle... betyder det, at vi, Sovjetunionens kommunistparti, for tidligt sagde messer over den, med andre ord, at vi tog magten i vore hænder for tidligt for socialismens opbygning." (Trotsky)

Den "permanente revolution" spøjte stadig i Trotskys vurdering af situationen. Han angreb Stalins doktrin, "der for øjeblikket har en direkte skadelig virkning, fordi den forhindrer en gruppering af verdens-proletariatets kræfter omkring USSR..."¹²

"Opgaven for bolshevikkerne består ikke i at rose sig af og besmykke sig med de opnåede resultater (der tydeligt nok eksisterer), men lige ud at stille spørgs-målet om, hvad der endnu ikke er gjort, hvad der bør gøres, hvad der kan gøres, når man har en rigtig poli-tisk linie."¹³

Det var nødvendigt at skelne mellem de umiddelbare problemer, der måtte finde deres "øjeblikkelige prak-tiske løsning, som tager hensyn til alle faktorer i den øjeblikkelige konjunktur" - og de langsigtede udviklings-perspektiver, hvor det afgørende var, at "udskille de mest fremtrædende faktorer, dvs, fremforalt den politis-ke faktor." Først efter at have fastlagt de politiske mål, var det muligt at bestemme de forholdsregler, der skulle gennemføres på kort sigt, i overensstemmelse med disse mål - "idet man foretager en analyse af den kon-krete situation og det styrkeforhold, der er til stede."

Den politik, partiet fulgte efter at først Trotsky, siden Zinoviev og Kamenev var blevet elimineret, blev udformet på en måde, der svarede til, hvad Trotsky an-befalede i "Mod kapitalisme eller socialisme". Man "ud-skilte den mest fremstrædende faktor (det var i reali-teten selve det monolitiske parti), "fastlagde det poli-tiske mål" (at styrke proletariatet og opbygge socialis-men), som bestemte "de langsigtede udviklingsperspekti-ver" (industrialisering, kollektivisering, planlægning).

At det lykkedes at skride frem imod det socialistiske

12) Les bolsheviks contre Staline, s. 100. Ed. 4. Internationa-le, Paris.

13) Trotsky, Mod kapitalisme eller socialisme. cit. i "La ques-tion paysanne en URSS, s. 135.

mål - selv om "analysen af den konkrete situation og det styrkeforhold, der var til stede" umiddelbart måtte give anledning til en pessimistisk vurdering af perspektiverne¹⁴ - skyldtes ikke proletarietets, men partiets styrke og de mere kortsigtede forholdsreglers drastiske karakter.

Industrialiseringen og arbejdernes situation, fagforeningernes status

Proletariatets levevilkår var stadig i midten af 1920'erne ringe, og dets andel af befolkningen faldende. Huslejerne steg og reallønnen faldt. Arbejdernes indflydelse i sovjetterne var mindsket. Lenins spørgsmål "vil småborgerskabet rende os over ende - bønderne sende os af helvede til? var stadig aktuelt.

I begyndelsen af NEP-perioden var der stor arbejdsløshed,² især i sværindustrien. Der var sammenstød i fabrikkerne mellem arbejdere og fabriksledelse.³ Fagforeningernes rolle havde fra 1922 været dobbelt: dels skulle de sikre arbejdernes lønninger, dels skulle de garantere en voksende arbejdsproduktivitet. Men det lykkedes sjældent at kombinere de to funktioner. Hvor arbejderne var stærke, blev fagforenings-komiteerne "trade-unionistiske". Hvor de ikke var det, blev fagforeningerne et kontrolinstrument for fabriksledelsen.

Arbejdernes ansættelsesbetingelser fastsattes efter individuelle eller kollektive overenskomster. Lønforskellene var store imellem forskellige industrier, forskellige regioner og forskellige kategorier af arbejdere.⁴ Man havde forladt det "småborgerligt egalitære" aflønningsprincip i 1921 af hensyn til produktiviteten, og fra 1924 anvendtes i stort omfang akkordarbejde.

14) Jvf. overfor, afsn. 2 og 3.

1) Valget til bysovjetterne foråret 1926 havde forøget småborgerskabets indflydelse.

2) 1 million i sept. 1925 iflg. Pravda.

3) 1923-28 var gennemsnitligt 2 millioner arbejdere involveret i arbejdskampe årligt. Di Leo, Die Arbeiter und das sowjetische System, s. 15.

4) Den officielle lønsskala havde 17 trin, hvor forholdet mellem laveste og højeste i 1923 var 1 til 8.

I sommeren, hvor eftergivenheden overfor de borgerlige elementer kulminerede, blev teknisk og administrativt personale i statens virksomheder - trods protester fra fagforeningerne - tildelt diverse tantiemer, hvis de havde bidraget til at øge profitten. Høje lønninger til borgerlige specialister var en integreret bestanddel af NEP.

Indtil 1925 havde staten været så tilbageholdende med at gribe ind i lønfastsættelsen, at end ikke direkte statsligt ansatte fik deres løn fastlagt centralt. Men i løbet af 1925 udarbejdede Fagforeningernes Centralråd og finansministeriet (Narkomfin) et mere fast lønsystem, som underordnede de kollektive overenskomster de centrale direktiver.

Diskussionerne om arbejdernes lønninger havde drejet sig om, mindre hvorledes arbejdernes levestandard kunne forbedres, og mere om, hvordan man kunne forøge arbejdsproduktiviteten. Dette var f.eks. et stadigt tilbagevendende tema hos Trotsky. Hans hovedargument imod Bukharins "opbygning af socialismen i sneglefart" og Stalins "socialisme i et enkelt land" var, at disse teser ikke tog tilstrækkeligt hensyn til det afgørende i en socialistisk økonomi: arbejdsproduktivitetsens vækst.

Gennem hele 1924 løb en kampagne for at øge arbejdsproduktiviteten.⁵

Lønningerne måtte ikke stige hurtigere end produktiviteten. Skulle reallønnen stige, måtte det ske ved prisreduktioner. Fagforeningerne skulle gøre fælles sag med statens økonomiske organer. "Den almindelige modsætning, man ofte møder mellem de økonomiske organer og fagforeningerne, må overvindes. Under proletarietets diktatur bør det være både Vesenkha's⁶ og fagforeningernes anliggende at øge produktiviteten" udtalte CK august 1924. Den 6. fagforeningskongres (nov. 1924) anbefalede øget anvendelse af akkordsatser og mere overarbejde. Ikke uden protester.

Presset for stadig at øge arbejdsproduktiviteten resulterede i utilfredshed blandt arbejderne i efteråret 1925.

5) En konference i feb. 1924 om "videnskabelig arbejdsorganisation" anbefalede, at man sendte eksperter til de kapitalistiske lande for at studere "managementteknik og arbejdsorganisation". Carr, Socialism in one country I, s.409.

6) Det øverste økonomiske råd.

Der måtte gennemføres lønforhøjelser, selv om produktiviteten ikke var blevet forøget.

I partiledelsen var det ikke fagforeningslederne (Tomsky, Andreev), der gik ind for lønstigninger, men medlemmerne af den opposition (Kamenev, Sokolnikov), som var ved at dannes imod "højrefløj" (Bukharin, Rykov) og Stalin. Den nye opposition kunne, i modsætning til Trotsky og de 46,⁷ udnytte den voksende utilfredshed blandt arbejderne, fordi proletarietets styrke og politiske betydning var øget i takt med industriens - ganske vist langsomme - ekspansion.

Selv om CK i 1924 havde påbudt fagforeningerne at samarbejde med de økonomiske organer, blev de alligevel gjort ansvarlige for arbejdernes utilfredshed. De havde negligeret "deres vigtigste og afgørende opgave - at forsvare de af dem organiserede massers interesser". I Tomskys rapport om fagforeningsspørgsmål til den 14. Partikongres taltes der om at fagforeningernes korrekte bestræbelser "for at støtte alle rimelige forholdsregler fra fabrikslederne" undertiden havde ført til dannelse af en blok af fabriksledelse, parti og fagforeninger. Nogen rejste spørgsmålet om, hvem denne "enhedsfront" mon kunne være rettet imod.⁸

At partiledelsen bebrejdede fagforeningerne for ikke i tilstrækkelig grad at have varetaget deres medlemmers interesser i 1925, var alene taktisk bestemt. Formålet var kun at holde partiets linie uden for konflikten. Fagforeningernes rolle og status var forandret. De blev mere og mere integreret i regeringsmaskineriet.

Deres medlemstal var svulmet voldsomt op mellem 1923 og 1925 på grund af "en unødigt inflation af ikke-proletariske elementer"; "medlemsskab af fagforeningen var blevet en ren formalitet", udtalte den 14. Partikongres. Sidenhen skulle osse medlemsskabet af partiet vise sig at være en ren formalitet.

7) De 46's platform oktober 1923, jvf. overfor afsnit 4, note 1).

8) Arbejdernes situation blev på den 14. partikongres også draget ind i debatten om "statskapitalismen". Et medlem af oppositionen fremhævede visse træk ved det bestående system, der skulle vise, at der ikke var tale om et socialistisk, men snarere et kapitalistisk system: akkordlønningerne, relationen mellem arbejdere og fabriksledelse, arbejdsløsheden, ansættelses- og afskedigelsesprocedurerne, de hyppige konflikter i industrien og bibeholdelsen af overarbejde.

Fagforeningspolitikken blev passet ind i partiets almindelige politiske linie. Det kunne ikke tillades at de fulgte en "snæver fagforeningspolitik" - de måtte føre "arbejderklassens politik i et bondeland". Det var netop derved "leninisme, bolshevisme" adskilte sig fra "trade-unionisme".⁹

På vejen frem imod socialismen måtte parti, statsapparat, fabriksledelse og fagforeninger marchere hånd i hånd. Som elementer i statsapparatet kunne fagforeningerne ikke repræsentere specielle arbejderinteresser, men måtte udøve funktioner i hele samfundets interesse - som var den samme som proletariats. Den ændrede status kom til udtryk i strejkerettens ophævelse. Til den jernhårde partidisciplin svarede en stram fagforeningsdisciplin.

Autoriteten centraliseredes i det Centrale Fagforeningsråd og dettes præsidium, der tog alle vigtige beslutninger. Overenskomsterne om løn- og ansættelsesspørgsmål blev - indtil de helt blev erstattet med lovgivning - indgået kollektivt i Moskva mellem Centralrådet og industriens centrale administration. Denne koncentration af beslutningsprocesserne førte til en mere ensartet lønpolitik - men osse til den "mest extreme bureaukratisme".¹⁰ Fagforeningelederen Tomsy måtte på den 14. Partikongres tilstå, at arbejderne i praksis ikke vidste, hvad det var for overenskomster, der blev underskrevet i deres navn. Relationerne mellem fagforeninger og statsapparat og mellem fagforeninger og fabriksledelse bestemtes i realiteten af deres fælles underordning under partiet og partiets politik, der var lisså bindende for de funktionærer, der ledede fagforeningerne, som for dem, der kontrollerede industrien. Og fagforeningernes ledere fik i stadig ringere grad indflydelse på fastlæggelsen af denne politik.

At fagforeningerne skulle udgøre et "koblingsled fra partiet til masserne",¹¹ kom efterhånden til at betyde, at partiet bestemte fagforeningspolitikken og udpegede

9) Andreev, den af fagforeningsbevægelsens ledere, der havde været den varmeste tilhænger af Trotskys forslag om at "statsliggøre" fagforeningerne.

10) Dogadov. På den 6. fagforeningskongres. Carr, Socialism in one country I, s. 442.

11) Lenin, (jan. 1922).

dem, der skulle føre den ud i livet. Den definitive integration af fagforeningerne i statsapparatet fandt sted omkring 1928, hvor den økonomiske planlægning begyndte at blive omfattende og effektiv. Fagforeningerne blev underordnet de planlæggende organer.

Den 14. partikongres (dec. 1925) havde erklæret, at industrialisering og først og fremmest en udvikling af sværindustrien, var hovedformålet for den økonomiske politik. Men denne politik var stadig NEP. Bøndernes situation ændredes ikke afgørende umiddelbart efter kongressen. Der var endnu ikke tale om at gennemføre den "primitive socialistiske akkumulation", som Preobrasjensky havde foreslået.

Beslutningen om at forcere industrialiseringen kom derfor i 1920'ernes sidste halvdel til at hvile tungest på proletariatet, i hvis navn den industrielle opbygning skulle foregå. Det begrænsede omfang, hvori maskiner, etc. var til rådighed, betød at den eneste måde arbejdsproduktiviteten kunne forøges var ved at intensivere arbejdernes individuelle arbejdsindsats. Kravene til arbejderne voksede, både relativt og absolut. Produktionens omfang skulle forøges, og det primært gennem "en intensivering af arbejdsdagen, en styrkelse af arbejdsdisciplinen og kampen imod absentisme."¹²

Både fagforeningerne og statens økonomiske organer opfordredes til at sørge for at brud på arbejdsdisciplinen blev straffet.¹³ En fast arbejdsdisciplin føjedes til den stramme fagforeningsdisciplin og den jernhårde partidisciplin som nødvendige forudsætninger for at opbygge "socialismen i et enkelt land".

Den 15. partikonference (okt. 1926) krævede, at fagforeningerne skulle udvise "konstante bestræbelser på at øge fagforenings- og arbejdsdisciplinen i en afgørende kamp imod de anarkistiske metoder, visse arbejdere anvender (udvandring, ikke-autoriserede strejker, etc.)". Man legitimerede kravene til arbejderne ved at påpege

12) CK-beslutning (april 1926), Carr, Foundations of a planned economy I, s. 485.

13) Artikel 47 i arbejdsloven gjorde det muligt at fyre en arbejder, der uden grund var fraværende i mere end tre dage i træk.

forskellen mellem "rationaliseringen i kapitalistiske lande", der skete "uafhængigt af de arbejdende massers vilje og imod deres interesser" - og den socialistiske opbygningsproces, der foregik "under arbejdermassens egen og mest aktive medvirken og i dens interesse". Krav om højere lønninger afvistes. Kommunistens rolle i borgerlige lande, hvor han "helt og fuldt og altid er nødt til at støtte alle arbejdernes krav om forbedring af deres økonomiske situation", kontrasteredes med hans rolle under proletariats diktatur, hvor "dagens interesser må underordnes den almindelige klasseinteresse af i morgen og den følgende tidsperiode".¹⁴

I overensstemmelse med "arbejderklassens langsigtede interesse" gennemførtes en overgang fra 8 timers til 7 timers arbejdsdag i løbet af 1927/28. Fordelen var, at man så lettere kunne tilrettelægge arbejde i tre skift - såkaldt "uafbrudt arbejde" og dermed øge produktionen. Det "uafbrudte arbejde" repræsenterede "det andet stadium i industriens rationaliserings- og genopbygningsproces" (Rykov) og var "et umådeligt resultat for arbejderklassen".¹⁵

Et genstridigt medlem af oppositionen mente dog snarere at det betød, at arbejderne "i praksis var blevet berøvet mulighederne for at nyde godt af det arbejderdemokrati, de havde vundet med oktoberrevolutionen".¹⁶

Tilfredsheden med forløbet af industrialiseringsprocessen var ikke udelt. Spændingerne mellem fabriksledelse og arbejdere øgedes i sommeren 1928 og fra december sluttede Rykov og Tomskey sig til "højreafvigelsen" Bukharin og dannede en regulær "højreopposition" i PB, hvor de krævede industrialiseringens tempo sat ned. Mens Bukharin og Rykov protesterede imod det pres, bønderne efterhånden øste var begyndt at føle, påtog Tomskey sig at forsvare arbejderne interesser i et angreb på planlæggerne på den

14) Tomskey, På den 7. fagforeningskongres (dec. 1926). Carr, Foundations of a planned economy I s. 492.

15) Det "umådelige resultat" af arbejdet i tre skift var i 1928 en stigning i antallet af beskæftigede arbejdere på 24,9%, en vækst i produktionens omfang på 24,5% og i antallet af arbejdsulykker på 35,7%. Lønningerne faldt til 92,1% af 1927-niveauet, Carr, Foundations of a planned economy I, s. 504.

16) Et medlem af den tidligere oppositionsgruppe "Demokratisk Centralisme", på den 15. partikongres (dec. 1927).

8. fagforeningskongres (dec. 1928). Men uden succes.¹⁷

Forsøgene på at føre uforudsete lønstigninger igennem stødte imod det planlægningsprincip, der var ved at blive det afgørende element i den økonomiske politik. Planlægning, osse af eventuelle lønforhøjelser, var ved at blive selve forudsætningen for opbygningen af den socialistiske økonomi. Og planlægning var for partiet identisk med en centralisering af alle vigtige afgørelser. Det var blevet fastslået allerede af den 7. fagforeningskongres (dec. 1926).

"Styrkelsen af planlægningsprincippet i økonomien og den centraliserede planlagte regulering af lønningernes vækst, afføder uvægerligt en meget større centralisering end hidtil i fagforeningernes arbejde ..."¹⁸

Men før man tog den endelige beslutning om at gøre planen til fundamentet for den økonomiske udvikling, gennemførtes på den 15. partikongres (dec. 1927) det definitive opgør med dem, der i partiledelsen havde været de ivrigste og mest ihærdige fortalere for planlægningens nødvendighed.

Kollektiviseringen af landbruget, opgøret med oppositionen på den 15. Partikongres

Den 15. kongres (dec. 1927) repræsenterede på flere fronter et vendepunkt. Mest iøjenfaldende var "venstreoppositionens" endelige nederlag, dens "fuldstændige afvæbning". "Blokken"¹⁹ havde i okt. 1926 i en erklæring, hvori de vedkendte at have forbrudt sig imod partiets statutter, forpligtet sig til at opløse deres "parti i partiet", men fortsatte deres kritik af Stalin og Bukharins linie. Angrebene kulminerede i sommeren 1927, hvor den sovjetiske udenrigspolitik havde lidt en række alvorlige tilbageslag, som "Blokken" gjorde Stalin ansvarlig for. Partiledelsen anså en krig for at være umiddelbart

17) Samme kongres befriedes Tomsy for hans funktion som leder af fagbevægelsen.

18) Carr, Foundations of a planned economy I, s. 527.

19) Som Trotsky, Zinoviev, Kamenev, Piatkov og Sokolnikov kaldte sig.

forestående,² og søgte at samle partiets ledelse om en fælles politik gennem en grundig udrensning.³

På kongressen fremlagde Stalin de betingelser, oppositionen måtte opfylde, hvis den ønskede at forblive i partiet:

"Oppositionen må afvæbnes fuldstændig og helt, både på det ideologiske og det organisatoriske område. Den må afstå fra sine anti-bolshevikiske opfattelser, åbent og ærligt, for alles øjne, forødmme de fejl, den har begået, da disse fejl er blevet en forbrydelse imod partiet. Den må overlade os sine celler, for at partiet kan opløse dem. Alt uden undtagelse. Den må gøre således, eller forlade partiet. Og, hvis den ikke forlader partiet, sætter vi den på porten."⁴

Kamenev og Zinoviev accepterede betingelserne, mens kongressen ekskluderede 75 partimedlemmer af den "trotskistiske" opposition og 23 fra gruppen "Demokratisk Centralisme".⁵

Beslutningen om at ekskludere de oppositionelle elementer af partiet var den sidste afgørende beslutning truffet af en partikongres. Efter den 15. kongres henlagdes alle vigtige afgørelser til PB, kontrolleret af sekretariatet. I kongressens resolution pålagdes Gosplan (den Statslige Plankommision), at gå i gang med udarbejdelsen af den første 5-årsplan. Nødvendigheden af at udvikle industrien blev understreget og landbrugets kollektivisering - "offensiven imod kulakkerne" - skulle påbegyndes. Men langsomt og gradvist.

Hele perioden fra 1923 til 1928 prægedes af modstanden imod de såkaldte "superindustrialister", der havde krævet forceret industrialisering og omfattende planlægning. Kongressen kaldte deres forslag "fantasier" og advarede

2) Alvorligst var Chiang Kai-Cheks overfald på de kinesiske kommunister, og afbrydelsen af de diplomatiske forbindelser med England. Rauch, Geschichte der Sowjetunion, s. 204.

3) Trotsky blev hældt ud, først af PB så af CK og nov. 1927 af partiet. Zinoviev fjernedes fra posten som præsident for Komintern, ekskluderedes så af CK og af partiet. Kamenev ophørte med at være kandidatmedlem i PB.

4) Citat i Lesage, Les regimes politiques del'URSS... s. 78.

5) Oppositionen havde ingen bred støtte i partiet. Ved afstemningerne om tesaerne forud for kongressen havde 724.000 medlemmer stemt for CK's tesaer og kun 4000 (dvs 1%) for oppositionens. Lesages, Les regimes politiques del'URSS... s. 79:

68 Socialisme i et land

imod "faren ved at involvere for megen kapital i den industrielle opbygning". Om politikken overfor bønderne sagde Molotov:

"Det drejer sig ikke om let at springe fra et system med individuelle brug til store kollektive foretagender. Man må gå frem skridt for skridt. Denne gradvise fremadskriden er det eneste fornuftige. Ingen fantasier: Ingen tvang overfor bonden. Det ville være utiladeligt."⁶

NEP var stadig den officielle politik. Kongressen slog fast, at markedsrelationerne var "den overvejende form for den økonomiske forbindelse imellem by og land".⁷ Indtil december 1929, hvor Stalin skriver "Til helvede med NEP".⁸

Men selv om NEP officielt blev fastholdt, var det efterhånden klart, at "kulakfaren" var reel. Differentieringen på landet var taget til i 1927. Masser af småbønder var ruinerede.⁹ I hænderne på en lille gruppe kulakker var de bedste jorder og hovedparten af produktionsmidlerne koncentreret. Kornproduktionen stagnerede og kulakkerne ophobede stadig lagre. Den økonomiske situation på landet var kritisk.

I en Pravda-artikel (feb. 1928) pegede Stalin på den katastrofale situation i landsbyerne, på kulakkernes infiltration i sovjetterne og partiet. Han indrømmede nu, at den økonomiske krise skyldtes kulakkerne og at sovjetmagten havde negligeret "kampen imod kulakfaren". Dele af oppositionens program blev overtaget af partiledelsen. Omsvinget blev legitimeret med, at faren før 1927 ikke havde været reel.

Udvejen var "at forene de små og dværgagtige brug gradvis, men sikkert, ikke med tvang, men i kraft af eksempler og overtalelse, i store brug baseret på fælles, kooperativ, kollektiv dyrkning af jorden med anvendelse af landbrugsmaskiner og traktorer og videnskabelige intensive landbrugsmetoder. Der er ingen anden udvej".¹⁰

6) Citat i Bettelheim, La planification sovietique, s. 16.

7) Carr, Foundations of a planned economy I, s. 626.

8) Pravda 27. dec. 1929. Bettelheim, ibid. s. 22.

9) Mellembønderne udgjorde i 1925 65% af landbefolkningen og i 1927 61%, de fattige bønder hhv. 24% og 30% og kulakkerne hhv. 7% og 3%.

10) Stalin, History of the communist party of USSR, s. 288.

Den gradvise kollektivisering skulle resultere i landbrugets og industriens sammenfatning i en fælles økonomi, landbrugets underordning under den socialistiske industris førerskab og likvideringen af alle de kanaler, hvorigennem klasserne opstår og først og fremmest kapitalen."¹¹

Under slogan'et "stol fast på de fattige bønder, styrk alliancen med mellembønderne og før en resolut kamp imod kulakkerne" gik offensiven så i gang. Der anvendtes i første omgang rent administrative metoder for at få bønderne til at aflevere landbrugsproduktionen. Senere kampanjer af mere politisk eller endog militær karakter. Kulakkernes kornlagre konfiskeredes på grundlag af en artikel i straffeloven. En stor del af kornet blev overladt til de fattige bønder, men trods den erklærede alliance led mange mellem-bønder overlast.

De tilbabeblevne "industrialister" i CK støttede denne politik, mens den fremvoksende "højreopposition" omkring Bukharin protesterede. For ham skyldtes byernes forsyningsvanskeligheder ikke partiledelsens tidligere politiske fejltagelser og eftergivenhed, men den forvirring, "venstreoppositionen" havde skabt. Kulakfaren var fortsat "trotskistiske bugtaleres opfindelse".

I foråret 1929 førte kornrekvisitionerne til voldsomme indskrænkninger i de tilsåede arealer. Byernes levnedsmiddelforsyning var alvorligt truet. Landsovjetterne og de lokale partiorganisationer blev så mobiliseret i en kampagne for at fremskynde kollektiviseringen. Officielt stadig ved det gode eksempels magt.

"Bønderne begyndte definitivt at gå over til kollektivbrug ... Bønderne kom i klynger til statsfarmene og maskin- og traktorstationerne for at se traktorerne og de andre landbrugsmaskiner i funktion, beundre deres præstationer og ... udbryde: Lad os gå med i kollektivbruget!"¹²

Hvor dette ikke var tilstrækkeligt anvendtes andre midler. I sommeren 1929 begyndte tvangskollektiviseringen, der i december blev til "likvideringen af kulakkerne som klasse". Stalins tese "jo mere man skrider frem imod so-

11) Stalin, Tale til Komintern-møde (17. dec. 1928). Lesages, Les regimes politiques de l'URSS... s. 82.

12) Stalin, History of the communist party of USSR, s. 298-99.

cialismen, desto mere skærpes klassekampen" ...var den "opdagelse", der på det teoretisk-doktrinære plan skulle legitimere partiets politik overfor kulakkerne. I løbet af 1931/32 var kollektiviseringen stort set ført til ende.

"Dette var en gennemgribende revolution, et spring fra en gammel kvalitativ samfundstilstand til et kvalitativt nyt stade, ækvivalent i sine konsekvenser med oktoberrevolutionen 1917. Det særlige ved denne revolution var, at den blev gennemført fra oven, på statens initiativ, og direkte støttet fra de millioner af bønder, der kæmpede for at befri sig for kulakkerne og for at leve i frihed i kollektivbrugene." (Stalin)¹³

Den kvalitativt nye samfundstilstand, friheden i kollektivbrugene, blev imidlertid ikke skabt helt uden brud på den "socialistiske legalitet". Alt for ivrige partiarbejdere begik "visse fejl": "Bureaukratiske dekretter fra oven" erstattede de af partiet foreskrevne "tålmodige forklaringer af de grundlæggende principper". Bønderne blev tvunget ind i kooperativerne, og huse, køer og høns kollektiviseredes.

Som et resultat af de lokale partiorganisationers "fejltagelser" og "klassefjendens" hensynsløse udnyttelse af disse rejste sig en bølge af utilfredshed blandt bønderne i februar 1930. Stalins artikel i Pravda (2. marts 1930) "Omtåget af succes" søgte at dæmpe gemytterne og bremse de værste overdrivelser. "Bøndernes brede masser kunne nu se, at bolshevikpartiets linie ikke havde noget tilfælles med de lokale autoriteters tykhovede "venstreforvridninger": Artiklen fik bønderne til at falde til ro." ¹⁴

Men artiklen kunne ikke kompensere for det voldsomme fald i landbrugets produktion, som kollektiviseringskampagnen havde forårsaget.¹⁵ På den anden side var der næppe noget realistisk alternativ. Tilbageholdenhed havde blot forværret situationen. Både politisk og økonomisk. Økonomisk var det umuligt atter at få gang i de små brug. Og en yderligere eftergivenhed overfor bønderne, en udvidelse af NEP som foreslået af Bukharin, ville have brudt

13) Citat, ibid. s. 305.

14) Ibid. s. 305-8.

15) Først i 1950 nåede landbrugsproduktionen samme niveau som i 1913. La question paysanne en URSS, s. 52.

den politiske enhed mellem partiet og arbejderklassen, som netop hvilede på beslutningen om at expropriere de rige, spekulerende bønder for at genetablere levnedsmiddelforsyningen til byernes industricentre.

Et af kollektiviseringens formål blev altså opfyldt: det politiske. Kulakkerne var blevet likvideret som klasse.¹⁶ Langt hurtigere end selv de mest fantasifulde af de tidligere så stærkt kritiserede "superindustrialister" havde forestillet sig. Det andet formål lykkedes det i mindre grad at opfylde: Nok var den fødevarerforsyning, som den industrielle opbygning krævede, blevet sikret, men på et meget lavt niveau. Den hundersnød-lignende situation i 1931/32 mærkedes langt op i 1930'erne.

Men det tredje vigtige mål lykkedes det ikke at realisere: "sammenføøjningen af landbruget og industrien i en fælles økonomi" (Stalin), der skulle have gjort det muligt at udstrække planlægningen til osse at omfatte landbrugsproduktionen.

Forsøget på at gennemtvinge en socialisering af landbruget havde snarere uddybet adskillelsen mellem land og by. Relationen mellem landbruget og resten af økonomien fik en særlig karakter. Udvekslingen mellem staten og kooperativerne kunne ikke indføjes i planlægningsmekanismen. Man måtte nøjes med at opstille enkelte index vedrørende handelens omfang, anvisningen af industriprodukter til landbruget og skatterne - landbrugets merprodukt blev indtaget med administrative midler. Landbruget reduceredes til et dårligt tilknyttet vedhæng til resten af økonomien.¹⁷ Helt op til 1960'erne forblev den detaljerede planlægning begrænset til industriproduktionen.

Planlægningsprincippet, den administrative centralisme

At landbrugsproduktionen unddrog sig den centraliserede kontrol burde egentlig være en hindring for opbygningen af socialismen, der af de sovjetiske økonomer i slut-

16) 94% af bønderne var kollektivbønder i 1938. Di Leo, Der Arbeiter und das sowjetische System, s. 84.

17) Ibid. s. 85.

ningen af 1920'erne opfattedes som et system, hvor enhver detalje i den samfundsmæssige reproduktionsproces var direkte bestemt af planen. Ethvert anarkisk element var en vederstyggelighed for planlæggerne, der fordømte alle teoretiske "indrømmelser" til varekategorierne og markedets rolle. "På langt sigt regnede man hele tiden med, efterhånden som planlægningen udvikledes, lidt efter lidt, men med fasthed, at begrænse markedets anarki, for til sidst fuldstændig at kunne erstatte det med planlægningselementet."² (Strumilin. 1930)

Når socialismens fuldstændige sejr alligevel kunne proklameres i 1936,³ skyldtes det at den sovjetiske økonomiske videnskab ændrede karakter i løbet af 1930'erne, hvor "de politiske lederes (og frem for alle Stalins) erklæringer angav den obligate fortolkning af de beslutninger, der blev truffet på det praktiske plan. Efterhånden udbredtes den opfattelse, at planøkonomi var identisk med maximal centralisering af alle økonomiske beslutninger. Denne opfattelse afspejler sig i den økonomiske litteratur i 1930'erne, hvor man enten beskæftiger sig med detalproblemer i den stærkt centraliserede økonomiske mekanisme, man havde fået etableret, eller med rent fortolkende overvejelser over systemet, betragtet som noget én gang for alle givet."⁴

Forud for denne forstening af planlægningsteorien i løbet af 1930'erne, foregik en intens diskussion i partiet og i de forskellige videnskabelige og økonomiske institutioner. Spørgsmålet om planlægningens karakter, dens mulige omfang og rolle var centralt i de store debatter om opbygningen af socialismen, der prægede 1920'erne. Den tvetydighed og de modsætninger, der havde været essensen i NEP fik sit planlægningsteoretiske udtryk i kontroverserne omkring sovjetøkonomiens "to regulatorer": "spontanitetsprincippet" overfor "planlægningsprincippet" - "værdiloven" overfor "loven om socialistisk akkumulation". Med industrialiseringskampagnen fra 1926/27 skiftede hovedvægten fra produktion af konsumprodukter for markedet

1) Włodzimierz Brus, Problemes generaux de fonctionnement de l'économie socialiste, s. 63.

2) Citat ibid.

3) Den nye forfatning. Jvf nedenfor afsnit 9.

4) Ibid. s. 81

5) Som "bondespørgsmålet", spørgsmålet om "statskapitalismen".

til produktion af produktionsmidler for industrien og markedets rolle blev sekundær i forhold til planen. Planlægningsprincippet blev dominerende.

Planlægning i betydningen, statslig regulering af økonomien, havde eksisteret hele tiden i den statslige sektor, omfattende størstedelen af industrien, transporten og engroshandelen. Den private sektor blev påvirket gennem skatte-, kredit- og lønpolitikken. Men kontrollen var meget begrænset, fordi den næsten udelukkende kunne udøves med finansielle midler.⁶

Der var ingen direkte regulering i fysiske enheder. Den vedrørte alene cirkulationssfæren og ikke direkte produktionsprocessen.

Oppositionen imod planlægningen var nøje knyttet til modstanden imod industrialiseringen og blev i det væsentlige overvundet i sommeren 1926. De øverste økonomiske og planlæggende organer, Vesenkha og Gosplan, havde hele tiden opfattet planen som det grundlæggende element i økonomiens omstrukturering. Det egentlige formål med planlægningen var opbygningen af en socialistisk samfundsorden. Den "økonomistiske" opfattelse, at udviklingen af produktivkræfterne var hovedsagen og sosialiseringen blot et middel, blev stærkt kritiseret.⁷

Mange teoretiske diskussioner drejede sig om fordelene og ulemperne ved henholdsvis den "teleologiske" og den "genetiske" fremgangsmåde ved planlægningen.⁸ Den "genetiske" planlægning hvilede på traditionelle borgerlige positivistiske fremskrivningsmetoder. For det "teleologiske" synspunkt var derimod målet, der skulle nås, det afgørende:

"vi stiller os en opgave, vi afbilder en model af industrien for os selv, som vi ønsker den, således at denne kan bringes til at eksistere - vi opstiller med andre ord os selv et bestemt mål og en opgave dikteret af vor

6) Den centrale planlægning af og kontrol med lønningerne blev først effektiv henimod 1927.

7) S. Strumilin fremhævede i 1925, at udviklingen af produktivkræfterne var "kun et middel, ikke et mål. Opbygningen af den socialistiske økonomi ville være ensbetydende med visse produktivkræfters ødelæggelse." Carr, Foundations of a planned economy I, s. 789.

8) Om "teleologisk" og "genetisk" planlægning, se Bobrowski, Formation du.... s. 64-66.

vilje..."⁹

Planens udgangspunkt skulle være bestemte mål, direktiver, og ikke en extrapolering af allerede kendte tendenser. Fra 1926 dominerede den "teleologiske" skole. Hvad de borgerlige planlæggere anså for muligt at realisere, var alt for lidt til at nå frem til partiets mål. Hvis den traditionelle videnskabs vurderinger var blevet lagt til grund, havde man gentaget NEP's fejltagelser.

Bukharin var en af modstanderne af "teleologien". Han advarede imod at man brød den økonomiske ligevægt ved en alt for forceret industrialisering. Industrien skulle planlægges ikke "i sig selv", men i relation til markedet på landet. "Et brud på de nødvendige økonomiske relationer har som sin anden side et brud på den politiske ligevægt i landet."¹⁰

At det var "højreoppositionen" i partiledelsen, der sammen med gamle menshevikker og tidligere social-revolutionære i henholdsvis Konjunkturinstituttet og instituttet for Agrarøkonomi - optrådte som fortalere for "økonomisk ligevægt" og "spontan udvikling" gjorde dette synspunkt suspekt og småborgerligt."

Iværksættelsen af 5-årsplanerne fra 1928/29 betød foreløbig afslutningen på diskussionerne om grundlaget for planlægningen og om socialismens politiske økonomi, der havde præget det foregående årti. Planlægningsinstitutionerne var rensset for deres borgerlige og småborgerlige elementer, og kunne fungere i overensstemmelse med bolshevik-partiets direktiver. Det teoretiske grundlag var reproduktionsskemaerne fra 'Kapitalen's anden bog og den materielle balancemetodik.¹²

Men der var stadig visse uoverensstemmelser mellem plan-

9) Piatakov (marts 1926, Carr, Foundations of a planned economy I, s. 791.

10) Bukharin, En økonoms noter, Pravda sept. 1928. Carr ibid. s. 797.

11) "Understregningen af de økonomiske processers spontanitet var en defensiv ideologi for klassen af småhandlende og småproducenter, hvis grundlag var NEP. Ideologien led nederlag med NEP. Det var helt vanvittigt påny at sætte den på tapetet i form af en teori om landbrugets automatiske vækst." Di Leo, Die Arbeiter und das sowjetische system, s. 74.

12) "For lidt til at gøre socialismens politiske økonomi til en videnskabelig disciplin, men nok til at sætte sovjetøkonomiens mekanisme i gang, Di Leo, ibid. s. 74.

læggere og parti. Mange af økonomernes kalkuler og beregninger i anden halvdel af 1920'erne¹³ blev opfattet som udtryk for mistro til opbygningen af "socialismen i et enkelt land."

Den første 5-årsplan (1928-1932) havde Gosplan udarbejdet i en realistisk minimalvariant og en optimal-variant, der forudsatte 5 års god høst, en fordobling af arbejdsproduktiviteten, etc, etc. Partiet gjorde optimalvarianten til den bindende plan i 1929 og forvandlede året efter denne til en minimalvariant igennem kampagnen for at gennemføre planen på 4 år: "Et slogan, der opstod blandt masserne ... At nogle af industriens brancher (olieindustri, maskinindustri, elektroindustri) havde opfyldt planen så effektivt, at 5-årsplanen kunne gennemføres på 2½ - 3 år, beviste at det var muligt at opfylde slogan'et og afsløre opportunismen hos de skeptikere, der stillede sig tvivlende."¹⁴

I realiteten var planens mål for den svære industri de eneste der blev opfyldt. De "opportunistiske skeptikeres" tvivl viste sig berettiget. For at sikre industriens expansion negligeredes alle andre mål. der var sat i den oprindelige plan. Den materielle akkumulation af produktionsmidler i sværindustrien var osse i de efterfølgende 5-årsperioder det altafgørende mål for den økonomiske mekanisme, midlet til den socialistiske opbygning.

"Vores centraliserede socialistiske storindustri udvikler sig i overensstemmelse med den marxistiske teori om den udvidede reproduktion, for den tager årligt til i omfang, akkumulerer og skrider fremad med syv-mile-skridt." (Stalin)^{15, 16}

De afgørende elementer i det "centralistisk-administrative planlægningssystem"¹⁷, der etableredes i 1930'erne var:

13) F.eks. de årlige "kontrolcifre", der udarbejdedes fra 1925-26.

14) Stalin, History of the communist party of the USSR, s. 311.

15) Stalin, Werke, bd. 12, s. 128.

16) "Den store fordel, at centralisere det økonomiske liv i dets helhed i en enkelt magtmekanisme, var oprindeligt den eneste grund til at planen lod sig realisere. Men samtidig kræver dette planlægningssystem, der opbyggedes gennem de daglige erfaringer med de to første 5-årsplaner, at denne fordel udnyttes tøjlesløst" Di Leo, Die Arbeiter und das sowjetische system, s. 80.

17) Brus, Problemes generaux du fonctionnement... s. 88-95.

1. Koncentrationen på centralt plan af principielt alle økonomiske beslutninger: Alle fundamentale økonomiske proportioner blev fastlagt centralt: akkumulations- og investeringsrater, konsumtionens fordeling mellem kollektiv og individuel konsumtion, overensstemmelsen mellem den løbende produktion og nationalindkomstens fordeling. Med balancemetoden opstilledes et prioriteret system af økonomiens sektorer. De materielle balancer var det grundlæggende instrument for den centrale planlægning, der direkte bestemte, hvilke opgaver de vigtigste produktionsenheder skulle udføre.

2. Planernes hierarkiske karakter og den vertikale forbindelse imellem de økonomiske organer: Planen, udarbejdet på grundlag af centrale direktiver, vedrørte en given enhed på det umiddelbart underordnede niveau i hierarkiet. Det følgende niveau gik frem på samme måde i forhold til det direkte underordnede niveau - etc, etc, indtil man nåede ned til den enkelte virksomhed.

Virksomhedernes rolle som økonomisk apparat i dette hierarki var en anden end de organer, der direkte repræsenterede administrative forlængelser af de centrale institutioner. Fabrikken havde på visse områder en relativ autonomi: en vis selvstændighed ved tilrettelæggelsen af den umiddelbare arbejdsproces.

Planen var på ethvert niveau en del af planen for det overordnede niveau. Planens struktur var derfor tilpasset den økonomisk-administrative struktur, der var sektorielt organiseret. De vertikale relationer dominerede.

3. De i planen fastlagte opgaver var imperative for hele hierarkiet. Udover plandirektiverne anvendtes af de overordnede økonomiske organer visse administrative midler, snævert knyttet til beslutningernes centralisering. Planlægningen identificeredes med direkte administrativ styring af økonomien.

4. Planlægningen direkte i fysiske enheder dominerede alle andre aspekter af planen. Distributionen centraliseredes på grundlag af de materielle balancer, ved hjælp af et kompliceret produkt-nomenklatur.¹⁸

Finansiel planlægning og prisplanlægning var underordnet de økonomiske kalkuler og planlægningen direkte i fysiske enheder, i brugsværdier.

Den voksende koncentration på centralt plan af en stadig stigende mængde detaljerede beslutninger blev op-

fattet som en generel lovmæssighed for den socialistiske økonomis udvikling - en lovmæssighed, der udtrykte planlægningens voksende grad af perfektion. Socialismens politiske økonomi beskæftigede sig ikke i 1930'erne med problemerne vedrørende planlægningens effektive begrænsninger eller med sammenhængen mellem økonomisk vækst og økonomisk ligevægt.¹⁹

Hovedsagen var at forcere den industrielle opbygning, at realisere et begrænset antal altafgørende mål uden hensyntagen til de mulige konsekvenser på andre områder. Den extreme centralisering var effektiv fordi, "det drejede sig om, snarere end at etablere en økonomisk ligevægt, at bryde den hidtidige ligevægt - at give den økonomiske udvikling en retning, som ikke i den første fase kunne realiseres uden disproportionsforhold."²⁰

Man bestræbte sig osse på at organisere planlægningens institutionelle opbygning i overensstemmelse med den centralistisk-administrative planlægningsprocedure. Det forsøgte gentagne gange at give Gosplan et effektivt monopol på planlægningen, men Folkekommissariatene (senere ministerierne) fortsatte med at befæste deres uafhængighed, som de øverste økonomisk-administrative apparater.²¹ Osse Vesenkha havde planlægningsorganer med funktioner svarende til Gosplans. Men efterhånden blev republikernes og provinsernes plankommissioner (1927/28) og de statistiske institutioner (1930/31) underlagt det centrale Gosplan.

Den detaljerede centrale planlægning blev fulgt op af

18) "Heri ligger en af hovedårsagerne til de i planen indeholdte opgavens voksende detaljeringsgrad. Den fysiske tilpasning af udbudsstrukturen til efterspørgselsstrukturen, afledt af de materielle balancer, tillader ingen beregninger i aggregater, selv ikke af produktgrupper, men kræver at nomenklaturen detaljeres indtil det niveau, hvor produkterne er homogene. med en planlægning i naturalier, i brugsværdier, får hvert mål i planen en individuel karakter, der begrænser mulighederne for en økonomisk substitution." Brus, Problemes generaux... s. 94.

19) "Problemet om planlægningens nyttige begrænsninger betragtes som ikke eksisterende. Tværtimod, detaillien ansås for at være et vigtigt og positivt aspekt ved planen, deraf tendensen ... til ikke at overlade noget til improvisationer eller de udførendes personlige initiativ ... kun kategoriske direktiver, fulgt op af kontrol og sanktioner, betragtedes som et effektivt instrument." Bobrowski, Formation du système soviétique de planification s.83.

20) Brus, Problemes generaux... s. 107.

21) Carr, Foundations of a planned economy I, s. 805.

en centraliseret kontrol med planernes iværksættelse. I løbet af 1930'erne overførtes mange kontrolfunktioner til parti-sekretariatet i takt med den proces, der koncentrede magten i partimaskineriet dér.

Centraliseringen i partiapparatet, bureaukratisme

Efter den 15. partikongres (dec. 1927) befæstedes sekretariatets greb om samtlige partiets og statens apparater. Partikongresser og -konferencer spillede ingen reel rolle ved udformningen af partiets politik, og PB - det eneste sted, hvor der foregik nogensomhelst debat - blev fra 1929 effektivt kontrolleret af generalsekretæren. Hele partiets organisatoriske maskineri (Orgbureau og Orgrarspred: kaderfordelingsdepartementet) var underlagt sekretariatet.

CKK, der allerede i 1923 var blevet integreret med arbejder- og bondeinspektionen (Rabkrin), havde to funktioner: - kontrollen med partiet og kontrollem med statens administrative maskineri. Integrationen afspejlede den gradvise sammensmeltning af partiets apparat med statens. Efter 1926 voksede CKK's indflydelse under opgøret med oppositionen¹, men samtidig mistede den sin uafhængighed og underordnedes helt CK. I 1934 blev CKK til Partiets Kontrolkommission. Dens magt forøget og strukturen centraliseret: de lokale kontrolkommissioner blev ophævet. Efter 1939 valgtes dens medlemmer ikke længere af partikongressen, men blev udpeget direkte af CK. Dens eneste opgave var at håndhæve disciplinen i partiet.²

Osse sekretariatets organisationsstruktur forandredes i 1930'erne. Det blev ansvarligt ikke alene for kaderfordelingen, men osse for den daglige kontrol med enhver del af den nationale økonomi. Indtil 1930 havde de lokale partisekretariater haft denne opgave.

Fra 1934 forstærkedes centraliseringen af partiets kontrolfunktioner yderligere. Mens Orgraspred forestod kaderfordelingen, havde sekretariatets Organisations- og

1) Beslutninger om eksklusion af fremtrædende partimedlemmer blev altid taget på fællesmøder af CK og CKK.

2) Shapiro, The communist party of the USSR, s. 451.

Instruktionsdepartement mellem 1930 og 1934 taget sig af den løbende kontrol med at partiets direktiver blev ført ud i livet. Al partiaktivitet og -kontrol blev nu koncentreret i et enkelt departement for hver af produktions hovedsektorer. En organisationsstruktur, der svarede helt til den etablerede sektorielle administrative organisation af økonomien. Departementerne var ansvarlige for alle aspekter af partiets arbejde: kaderfordeling, kontrol med underordnede parti-organer, med udførelsen af partiets direktiver og agitation.³

Hermed var højdepunktet af centralisering nået. Samtlige kontrolfunktioner koncentreret i selve det centrale partisekretariat. Men det var for meget.

Den 18. partikongres (marts 1939) kritiserede sekretariatet for at "usurpere de statslige økonomiske organers funktioner". Sekretariatets departementer var blevet "Folkekommissariater for Folkekommissariatene".⁴

De lokale partiorganisationer blev påny draget ind i kontrolarbejdet. Der udvævnedes særlige partisekretærer, der skulle "rette fejl i god tid og ... hjælpe virksomhedsledelsen på en konkret måde i ledelsen af produktionen." Men osse dette arbejde var underlagt det centrale sekretariat.

Partiapparatets vækst og forfald - to sider af samme sag - havde været et konstant tema for "venstreoppositionen", indtil den blev bragt til tavshed. Centraliseringen af magten førte til "partibureaukratisme som system" og "apparatets diktatur", eftersom "en klasse med en disintegreret avant-garde ...kun kan blive genstand for et centraliseret apparats ledelse ...Den stalinistiske formel for klassesdiktatur, sat i modsætning til partiets diktatur, leder uvægerligt til apparatets diktatur."⁵ Og "højreoppositionen" kunne i januar 1929 pege på, "at i revolutionens 12. år har vi ikke én eneste valgt sekretær i provinsernes partiorganisationer", samt "at alt bliver ordnet fra oven".⁶

Lenin havde ofte kritiseret bureaukratiseringstendenserne. Osse Trotsky, selv om en del af den politik, han stod

3) Ibid. s. 453.

4) Ibid. s. 454.

5) Trotsky, citat i Carr, Foundations ... II, s. 119.

6) Ibid. citat Bukharin s. 123.

for netop forstærkede disse tendenser.⁷

Men kampen imod bureaukratiseringen var i realiteten lisså illusorisk som den parallelle kamp for en decentralisering. Alle det sovjetiske samfundssystems forvandlinger under opbygningen af "socialismen i et enkelt land" havde tendens til at øge de centrale organers autoritet og antallet af dem, der udøvede den.

"Uden 'apparatet' ville vi være bukket under for længe siden. Uden en systematisk og vedvarende kamp for at forbedre apparatet vil vi bukke under inden vi har fået skabt en basis for socialismen." (Lenin, april 1921)⁸

Den systematiske og vedvarende kamp imod bureaukratiseringen blev fra 1926 til en kamp for besparelser i administrationen. Man angreb det overdrevne bogholderi, "strømmen af papir", men kom ikke med nogen effektive reformforslag. Kampagnen gik i 1927 op i en højere enhed med den almindelige rationaliseringskampagne til forøgelse af arbejdsproduktiviteten i fabrikkerne.

De sidste kontroverser om "bureaukratiseringen" var en del af partiledelsens opgør med "højreoppositionen". At borgerlige og menshevik'iske specialister og "bureaukrater" i ledende positioner i Folkekommissariater og videnskabelige institutter var enige i Bukharins kritik af industrialiseringstempoet,⁹ fik kampen imod disse to grupper til at slå sammen i en kamp for "socialistisk industrialisering" imod "bureaukratiske" modstandere af "socialisme i et enkelt land".

"Den der er imod industrialisering, den der er imod kollektivisering står, enten han ønsker det eller ej, for en forevigelse af bureaukratiseringens rødder ... Den der er imod bureaukratiseringen ... er osse uvægerligt imod repræsentanterne for enhver højreafvigelse, hvordan disse end måtte forklæde deres standpunkter."¹⁰

Alle var enige om at fordømme "bureaukratiseringen", men måtte samtidig anerkende nødvendigheden af at kvalificerede funktionærer administrerede partiets og statens institutioner. Den 16. partikonference (april 1929) slog

7) Fagforeningernes "statsliggørelse", f.eks.

8) Citat i Carr, Foundations ... II, s. 292.

9) Jvf ovenfor, afsnittet om planlægningsprincippet.

10) Yakovlev, På 16. partikonference (april 1929), Carr, Foundations ... II, s. 310.

fast, at "den store historiske opgave, at bygge et socialistisk samfund, der konfronterer proletariats diktatur, kræver bydende en koncentration af partiets, statens og arbejderklassens kræfter i spørgsmål om økonomisk politik."¹¹

Denne "kræfternes koncentration" udhulede tesen om arbejderklassen som herskende klasse. Klassekampen som historiens drivkraft blev erstattet med partiets institutionalisering af proletariats diktatur. Den officielle doktrin bevarede illusionerne om det revolutionære proletariat ved i stigende grad at identificere proletariat og parti, parti og partiledelse.

"Et parti går til grunde, hvis det lukker sig inde i sin snævre partiskal, hvis det skiller sig fra masserne, hvis det tillader, at det dækkes med bureaukratisk skimmel. Vi kan tage det som reglen, siger kammerat Stalin, at så længe bolshevikkerne opretholder forbindelsen med folkets brede masser, vil de være uovervindelige. Og omvendt, så snart bolshevikkerne skilles fra masserne og mister deres forbindelse med dem, så snart de dækkes af bureaukratisk skimmel, vil de miste deres styrke ..."¹²

Men et kommunistparti går osse til grunde, hvis det mister sin proletariske karakter, ophører med at være arbejderklassens avant-garde. Hvis det udvander selve partibegrebet og alene bevarer forbindelsen til masserne ved at ophæve partimedlemsskabets betydning.

Den opgave det var, at stable et apparat på benene til at administrere opbygningen af "socialismen i et land", havde tvunget partiet til at rekruttere medlemmer fra de lag, der var i besiddelse af de fornødne tekniske og administrative færdigheder.¹³ Men dermed ændredes dets objektive klassekarakter og osse dets officielle selvfor-

11) Ibid. s. 444.

12) Stalin, History of the communist party of the USSR, s. 362.

13) Om udviklingen under NEP, se ovenfor, afsnit 3 om partiets sammensætning. Partiet voksede mellem 1928 og 33 fra 1 million til 3 millioner. Udrensninger mellem 1933 og 38 af "trotskistiske insekter og fascistiske lakajer" og en forstærket rekruttering af specialister og administratorer af enhver afskygning fra 1936 ændrede dets sociale sammensætning totalt. I 1939 rekrutteredes 70% af de nye medlemmer fra intelligentsiaen. Af 1,6 mill. medlemmer i 1939 havde 8,3% meldt sig ind før 1920, 70% efter 1929. Shapiro, The communist party of the USSR, s. 441.

ståelse: "Vort parti er ingen kaste, dvs en lukket gruppe af arbejdere. Det er en politisk organisation, der i sine rækker indlader ætlinge af andre klasser, hvis de helt og aldeles er gået over til arbejderklassens ideologiske position, hvis de oprigtigt er parat til at tjene kommunismens sag."¹⁴

Parallelt med at partiet ændrede karakter, forvandlede osse selve partimedlemsskabets betydning. Gentagne kampagner havde understreget betydningen af at inddrage "ikke-parti-medlemmer" i sovjeternes arbejde. I landsbyer og fabrikker opbyggedes grupper af aktivister, der ikke var medlemmer af partiet: de såkaldte "ikke-partikommunister".

Demarkationslinien gik nu ikke længere mellem partiets politisk bevidste og aktive medlemmer og befolkningens brede masser, men snarere mellem den i stigende grad autoritære partiledelse på den ene side - og en passiv, spredt og forvirret medlemsskare, vanskeligt skelnelig fra befolkningens øvrige "loyale" elementer på den anden side.¹⁵ Fagforeningsmedlemsskabet var forlængst - med fagforeningernes integration i statsmaskineriet - blevet en formalitet. Nu blev partimedlemsskabet det osse. Ikke fordi partiet, som fagforeningerne, mistede sin selvstændige rolle. Tværtimod. Men fordi det med "socialismens sejr i et enkelt land" havde mistet sin proletariske karakter. Udvandingen af medlemsskabets betydning nåede det extreme med Stalins "definition" af forskellen på "aktive parti-medlemmer" og "partiløse":

"Den eneste forskel mellem dem består deri, at de første er medlemmer af partiet og de andre ikke. Det er imidlertid kun en formel forskel."¹⁶

Illusionen om arbejderklassen ved magten bevaredes knap nok officielt. Ved forelæggelsen af den nye forfatning (nov. 1936) forklarede Stalin, at "klassestrukturen" nu var forandret: - sovjetiske arbejdere udgjorde klasser af en hidtil ukendt type. "Grænserne mellem arbejderklassen og bønderne, såvel som mellem disse klasser og intelligen-

14) E. Schmitt, 1928, Carr, Foundations ... II, s. 424.

15) "Partiet var ikke længere i sin helhed den avantgarde, der ledede arbejder- og bondemasserne. Avantgarden udgjordes af de partifunktionærer, der ledede og dirigerede masserne af både partimedlemmer og ikke-medlemmer." Carr, ibid, s. 130.

16) Tale 6. feb. 1946, citat i Colletti, Zur Stalin-frage, ~ 30

siaen, udviskes og den gamle klasseekklusivitet forsvinder.^{17, 18} At grænsen mellem arbejdere og bønder "forsvandt" var på en måde rigtigt. Men ikke i den positive betydning, Stalin tillagde denne "forsvinden". Det revolutionære proletariat var i 1930'erne ikke alene decimeret af revolution og borgerkrig, men osse fortyndet af en strøm af bønder,¹⁹ desillusioneret af års arbejdsløshed og helt uden politisk initiativ. At oppositionen ikke havde været i stand til at finde nogensomhelst støtte i arbejderklassen, skyldtes langt mere fundamentale processer, end den af Trotsky påberåbte "bureaukratiske forvridding og degenerering af arbejderstaten."

Tilbage af de revolutionære ideer var den opfattelse, at en intensiv industrialisering på langt sigt ville forbedre massernes levevilkår og styrke proletariatet i en grad, der kunne danne grundlaget for en ny socialistisk samfundsorden.²⁰

En industrialisering, hvilende på centraliseret planlægning i arbejderklassens interesse, og i den forstand socialistisk. Men ikke en industrialiseringsproces, der var proletarisk i den forstand at arbejderne, som klasse, var den politiske drivkraft i opbygningen af socialismen. Og ikke en proces, der indebar at arbejderne, som umiddelbare producenter, fik det reelle herredømme over produktionsmidlerne og over produktionens resultat.

At proletariatet var en afgørende drivkraft i den socialistiske industrialisering var rigtigt. Men primært fordi det udgjorde "samfundets grundlæggende produktivkraft."

Socialismens sejr i et enkelt land, proletariatet i kommunismens første fase

Den 25. november 1936 kunne Stalin ved forelæggelsen af det nye forfatningsforslag, med sin sædvanlige sans

17) Carr, Foundations ... II, s. 435.

18) 1947 bliver "Arbejdernes og bøndernes Røde Hær til "USSR's væbnede styrker". 1952 stryges betegnelsen "bolshevik" fra partiet. Den sovjetiske stat defineres som "hele folkets stat", og vil først dø bort med realiseringen af kommunismens 2. fase.

19) Processen blev beskrevet af Bukharin som en "af-bondificering af bonden og en afproletarisering af proletariatet."

20) Carr, Foundations ... II, s. 451.

for pædagogiske udlægninger, erklære:

"Vort sovjetsamfund har allerede realiseret socialismen i det væsentlige: det har skabt en socialistisk orden, det vil sige, det har nået det, som marxisterne med andre ord kalder den første eller lavere fase af kommunismen. Det vil sige at kommunismens første fase, socialismen, allerede er realiseret hos os, i det væsentlige..."¹

Med opbygningen af "socialismen i et enkelt land" og "kommunismens første fase" havde industriarbejderne mistet ethvert politisk initiativ. Den del af den nye forfatning, der umiddelbart fik størst direkte betydning for arbejderklassen, var artikel 12, der slog fast, at "arbejdet, for enhver borger, der er egnet til det, udgør en pligt og en ære."

"Socialismens sejr" betød for proletariatet et stadigt pres for at øge arbejdsproduktiviteten og produktionens omfang gennem en intensivering af den individuelle arbejdsanstrengelse. I proletariatets navn. Naturligvis. Og for at realisere de opgaver, socialismen stillede. "Der kræves intet bevis for, at alle vigtige opgaver kommer fra selve den socialistiske opbygnings grundlag ... At tale om arbejderklassens deltagelse i den socialistiske opbygning, er at tale om selve socialismens grundlag."²

Arbejdermassernes deltagelse var i 1930 ensbetydende med "uafbrudt arbejde"³. Deres indflydelse på den samfundsmæssige reproduktionsproces var begrænset til en vis kontrol med tilrettelæggelsen af den umiddelbare arbejdsproces. En kontrol, der delte med den trojka, der styrede produktionen i fabrikkerne: direktøren, der forestod den tekniske ledelse, particellen, der udøvede den politiske kontrol og fagforeningskomiteen, der mobiliserede arbejderne til at øge arbejdsproduktiviteten. Alle underlagt direktiverne fra de overordnede politiske og planlæggende instanser. Mens fabriksledelse og fagforeninger tidligere, i kraft af overenskomsterne, havde haft indflydel-

1) Citat i Lesages, Les regimes politiques ..., s. 92.

2) Molotov til Kominterns præsidium, citat i Di Leo, Die Arbeiter ... s. 72.

3) Med 7 timers arbejdsdag og 3 skift kunne fabrikkerne holdes i gang 21 af døgnets timer. Det "uafbrudte arbejde" blev ophævet i 1931 som "umenneskeligt".

se på lønninger og ansættelsesbetingelser, blev disse spørgsmål fra 1931 reguleret centralt igennem lovgivning.⁴

At arbejderne i 1930'ernes begyndelse havde mulighed for at øve indflydelse på arbejdsprocessen i den enkelte fabrik, blev af nogen opfattet som stridende imod planlægningsprincippet, der implicerede en central styring af samtlige produktionsprocessens aspekter. I enkelte fabrikker var etableret en art arbejds-kommuner, der fordelte arbejdet og lønnen ligeligt. Og "ikke blot slutter de sig sammen i arbejdet, men de lever også sammen (bor, spiser, etc)." (Molotov, 1930).

Arbejder-kommunernes "spontanistiske" effekter blev begrænset med lønreformen i 1931, der splittede arbejder-kollektiverne og knyttede den enkelte arbejder fastere til hans individuelle indsats i arbejdsprocessen. Reformen var et forsøg på at give de centrale økonomiske organer større muligheder for at forudse og kontrollere forløbet af den umiddelbare arbejdsproces.

Et mere iøjenfaldende indgreb i arbejderens muligheder for i en vis udtrækning at fungere som associerede producenter, var Stakhanov-bevægelsen i sidste halvdel af 1930'erne.⁵ Overalt, hvor arbejdsintensitet og akkordsatser var for lave, indsattes stakhanovit'er, der forøgede arbejdstempoet i overensstemmelse med de krav, der stilledes af "socialismens konsolidering". "Stakhanov-bevægelsens betydning ligger i det faktum, at den er en bevægelse, der knuser de gamle tekniske standarder, fordi de er inadækvate - en bevægelse ... der skaber de praktiske muligheder for en yderligere konsolidering af socialismen." (Stalin).⁶

Men bevægelsen var ingen ubetinget succes. Den voldsomme forøgelse af arbejdsproduktiviteten resulterede i en lisså voldsom vækst i den samlede lønfond, der underminerede den finansielle planlægning. Og presset på arbejder-

4) I fabrikken blev arbejderen så stillet overfor direktøren, particellen og fagforeningskomiteen, hver med sin udmærkede ideologiske forklaring på dette forhold, og alle med den samme opgave at udføre - nemlig at sørge for, at arbejderen udførte sin." Di Leo, Die Arbeiter ... s. 110.

5) Bjergværksarbejderen Alexei Stakhanov brød den 31. aug. 1935 102 tons kul i et enkelt skift og overskred dermed standardnormen 14 gange.

6) Tale til Stakhanovitter, 1935, History of the communist .s.338

ne havde fremkaldt store fluktuationer i arbejdsstyrken. Et ansættelsesforhold varede i 1938 gennemsnitligt 6-8 mdr. Stakhanov-bevægelsen ophørte efter 1938, (hvor 41% af arbejderne var indrulleret) med at alle, der overskred den gennemsnitlige arbejdsydelse blev udnævnt til Stakhanov-arbejdere.

Samtidig indførtes obligatoriske arbejdsbøger, der skulle rette det afgørende slag imod bruddene på arbejdsdisciplinen - imod "arbejdsturister og forhærdede desertører."⁷

Fabrikkernes opfyldelse af planen og arbejdsprocessens tilrettelæggelse var herefter atter et mellemværende mellem fabriksledelsen og arbejderkollektivet. De industrielle produktionsenheder fik igen en relativ autonomi, der begrænsede mulighederne for centrale indgreb direkte i arbejdsprocessen. Fabrikken var, ved siden af landbruget, det svage punkt i det centralistisk-administrative system.⁸ Den umiddelbare arbejdsproces var et område, der ikke direkte var underlagt planen - et område, som de økonomiske og planlæggende organer ikke kunne regulere centralt.⁹

En vis eftergivenhed i spørgsmålet om kontrollen af arbejdsprocessen i fabrikken kunne tillades, fordi planlægningen og den centrale styring af den samfundsmæssige reproduktionsproces øvrige aspekter var tilstrækkeligt effektivt til at man i det væsentlige kunne realisere de mål, man satte sig. I hvert fald de økonomiske.

I den omfattende forvandling af sovjetsamfundet, som styret af Stalins doktrin om "socialisme i et enkelt land" gennemførtes i 1930'erne, var hovedsagen at etablere en planøkonomi, hvor værdiloven som den fundamentale reguleringsmekanisme i den samfundsmæssige reproduktionsproces

7) Disciplinen blev yderligere skærpet fra okt. 1940 under indtryk af krigsfaren. Absentisme blev en kriminell forseelse. Alle, der kom mere end 20 min. for sent, blev betragtet som absentister. Arbejdspladsskift krævede særlig tilladelse. Arbejdsdagen forlængedes til 8 timer, arbejdsugen til 6 dage - med samme løn.

Nove, An economic history of the USSR, s. 261

8) Kolkhoz'erne fik deres relative selvstændige status i 1935. Fabrikkerne i løbet af de følgende to-tre år.

9) Jvf Bettelheims betragtninger over sammenhængen mellem opsplitningen af arbejdsprocessen i relativt adskilte produktionsenheder og virksomheden som stedet, hvor kapitalistiske produktionsrelationer reproduceres. Calcul économique et formes de propriété, Maspero, Paris 1970.

var ophævet og i det væsentlige erstattet med brugsværdi-betragtninger.¹⁰

Men at dette økonomiske grundlag for det socialistiske samfund var blevet tilvejebragt gennem "en revolution fra oven: udført oppefra, på statens initiativ" (Stalin), havde samtidig berøvet socialismen dens politiske basis: Med institutionaliseringen af proletariatets diktatur i partiet, forvandlingen af partiets karakter, reduktionen af partimedlemsskabet til en "ren formalitet" og af proletariatet til "en grundlæggende produktivkraft" udhules postulatet om arbejderklassen som herskende klasse.

Kollektiverings- og industrialiseringsprocessen havde nok opfyldt det erklærede formål, at styrke arbejderklassen numerisk, men denne styrke blev aldrig omsat i nogen reel indflydelse på forløbet af den "socialistiske opbygning" eller på planlægningen af produktionen. De eneste mål, der blev fastholdt af partiledelsen var de rent økonomiske: industrialisering og planlægning, der havde udkrystalliseret sig af 1920'ernes store debatter og stridighederne med oppositionen.

I det væsentlige blev disse økonomiske mål realiseret i 1930'erne efter at al debat var forstummet og enhver opposition tilintetgjort. I bogstaveligste forstand.

Forud for Stalins proklamation af "socialismens sejr (i det væsentlige)" var foregået omfattende udrensninger i partiapparatet og statsmaskineriet. I 1934 blandt underordnede funktionærer, beskyldt for at sabotere den industrielle opbygning.

Efter mordet på Kirov i december 1934 blev en række prominente partiledere anklaget for at forberede terroristiske aktiviteter og enhver form for politisk opposition i bolshevikpartiet gjordes til en kriminel forseelse. Tidligere medlemmer af "venstreoppositionen" omkring Zinoviev, Kamenev og Trotsky blev arresteret og henrettet efter illusoriske processer. Senere osse "højreoppositionen" grupperet om Tomskey, Rykov og Bukharin.

De mest drastiske udrensninger gennemførtes med den

10) Det absurde i bestræbelserne på at fremdtillie USSR som et kapitalistisk hhv. "statskapitalistisk" samfund vil blive påvist nærmere i en senere artikel, der diskuterer den administrative centralismes system i lyset af senere tiders økonomiske reformer i USSR og erfaringer med den såkaldte "markedsocialisme" i Tjekkoslovakiet og Ungarn.

bølge af arrestationer, processer, fængslinger og henrettelser, der fra 1936 til 1938 resulterede i at enhver reel eller fiktiv modstander i parti, stat og hær af den stalinistiske linie blev fysisk elimineret". Udrensninger, der foregik efter at denne linie havde sejret i partiledelsen, og som lod sig udlægge som det afgørende bevis for at Stalins opfattelse af den socialistiske opbygnings forløb var den korrekte.

Når selve den oprindelige kerne i bolshevik-partiet kunne afsløres som "trotskistiske insekter og fascistiske lakajer", var det så ikke klart at drastiske forholdsregler var nødvendige? Havde de gamle revolutionære kad-rers angivelige forræderi imod sovjetstaten ikke netop underbygget Stalins tese om, at klassekampen uvægerligt skærpedes efterhånden som man skred frem imod det socialistiske samfund?¹²

Denne åbenlyse forvanskning var ikke den eneste, Stalin påførte marxismens-leninismens teori om overgangen til socialismen. Den stalinistiske udgave af den historiske materialisme, gennemsyret af økonomisme, repræsenterer på alle væsentlige punkter en total revision af den oprindelige teori, en karikatur, der berøver marxismen-leninismen alle dens kritiske og revolutionære momenter og reducerer teorien til en simpel legitimationsvidenskab, hvis eneste opgave er at give den til enhver tid førte politik en teoretisk-doktrinær overbygning.¹³

En opgave, der ofte har været vanskelig. Ikke sjældent helt umulig. De mange omskiftelser i den politik, der skulle føre frem til "socialismens sejr i et enkelt land", udhulingen af proletarietets diktatur i "socia-

11) Af 139 CK-medlemmer og kandidater valgt på den 17. partikon-gres i 1934 blev 98 elimineret mellem 1936 og 38. Af de 1961 de-legater, der på kongressen havde valgt dem, blev 1108 arresteret for kontrarevolutionære forbrydelser. I hæren udrænsedes vetera-nerne fra højreoppositionen: alle 11 vicekrigskommisærer, 75 af 80 medlemmer af det øverste militære råd og 90% af generalerne. Shapiro, The communist party of the USSR.

12) I august 1917 havde man valgt 21 medlemmer af CK. Heraf fik 7 lov at dø en naturlig død, og af de 7 PB-medlemmer valgt i ok-tober 1917 kun 2: Lenin og Stalin.

13) Den officielle sovjetiske udlægning af den historiske mate-rialisme, socialismens politiske økonomi og dialektiske materia-lisme skal ikke analyseres nærmere her, men vil blive behandlet i senere artikler, der gør op med den stalinistiske revision af marxismen-leninismen.

lismens fædreland" og de brud på den proletariske internationalismes principper, forsvaret af dette "fædreland" krævede, satte sig dybe spor. Både i de institutioner, der skulle føre Stalins politik ud i livet og i den institutionaliserede videnskab, der skulle legitimere den førte politik.

Lisså gennemgribende som den forvandling af det sovjetiske partiapparat og statsmaskineri, der fremstod som en af forudsætningerne for "socialismens sejr" - den stadigt forstærkede koncentration af kontrollen med enhver politisk og økonomisk aktivitet i de centrale partiorganer, den tiltagende stramning af partidisciplinen - var ændringerne i SUKP's forhold til den internationale kommunistiske bevægelse.¹⁴ I forskellige faser, markeret af årene 1924, 1928 og 1935, blev Kominterns strategi og taktik underlagt hensynet til snævre sovjetiske statsinteresser, der forbød forsøg på at "exportere" revolutionen til Europa.

Fra at være en beklagelig nødvendighed var den russiske revolutions isolation blevet til en dyd - til en afgørende forudsætning for konsolideringen og forsvaret af det i USSR etablerede system. "Socialisme i et enkelt land". Kan det. Og ikke engang det ★

14) Utallige udenlandske kommunister var i 1930'erne blevet udrænset i USSR. Flest fra Østeuropa. Det polske og det ungarnske kommunistparti blev fuldstændig opløst.

KILDER

- Charles Bettelheim: La planification sovietique, Sirey, Paris 1945.
- Charles Bettelheim: L'economie sovietique, Riviere, Paris 1950.
- Czeslaw Bobrowski: Formation du systeme sovietique de planification, Mouton, Paris, Haag 1956.
- Bukharin, Kamenev, Preobrasjensky, Trotsky: La question paysanne en URSS, Maspero, Paris 1973.
- E.H.Carr: Socialism in one country I og II, Penguin 1970.
- E.H.Carr, R.W.Davies: Foundations of a planned economy I og II, Macmillan 1969, 1970.
- Lucio Colletti: Zur Stalinfrage, Merve verlag, Berlin 1970.
- History of the communist party of the Soviet Union, Moskva 1945
- Rita di leo: Die Arbeiter und das sowjtwische System, Trikon, München 1973.
- Michel Lesages: Les regimes politiques de l'URSS et de l'Europe de l'Est, Puf, Paris 1971.
- Alec Nove: An economic history of the USSR, Penguin 1972.
- Georg von Rauch: Geschichte der Sowjetunion, Kröner, Stuttgart 1969.
- Leonard Shapiro: The communist party of the Sovjetunion, N.Y. 1971 (Vintage).
- Josef Stalin: Leninismens problemer, Tiden, Kbh. 1949
- Josef Stalin: Major Writings 1905 - 52, Helm, London 1973.
- Wlodzimierz Brus: Problèmes généraux de fonctionnement de l'Economie socialiste, Maspero, Paris 1970.

Nicos Poulantzas

Internationalisering af de kapitalistiske produktionsforhold og nationalstaten

Poulantzas' analyse af nationalstatens funktioner og de nationale borgerskabers rolle i imperialismens nuværende fase, hvor der sker en internationalisering af selve den produktive kapital, og hvor USA's hegemoni befæstes under nye former, muliggør en mere realistisk vurdering af perspektiverne for en konsolidering og udbygning af de "overstatslige" organer i EEC som effektive instrumenter i modstanden mod den amerikanske kapitals dominans.

Indledning

Imperialismens nye fase, såvel som klassekampens skær-
pelse i de imperialistiske metropoler har rejst en mæng-
de centrale spørgsmål for den revolutionære strategi.
Hvorledes har forbindelsen mellem de imperialistiske me-
tropoler forandret sig, og hvilke indvirkninger har det
haft på statsapparatet?

Er det muligt at tale om en nationalstat i de imperia-
listiske metropoler?

Hvilke forbindelser består mellem "kapitalens interna-
tionalisering" eller "de multinationale selskaber" og
disse stater? Vil nye overstatslige institutioner træde
i stedet for nationalstaten, eller på hvilken måde må
disse stater ændre sig for at opfylde de nye funktioner,
som kapitalens udvidede reproduktion, på internationalt
plan, kræver?

Som bekendt er disse spørgsmål i sammenhæng med EEC-
problematikken og Europas "politiske fremtid" blevet
særdeles aktuelle.

De er af afgørende betydning; for det er klart, at den
nuværende stat - (mere end nogensinde det centrale punkt
for den revolutionære strategi) - kun kan undersøges i
forbindelse med imperialismens aktuelle fase, såvel som
dennes virkninger inden for selve metropolerne. Men på
den anden side er det også kendt, at den marxistiske vi-
denskab har skænket disse spørgsmål mindre opmærksomhed
end f.eks. problemet om forbindelserne mellem centrum og
periferi eller om samfundsformationerne i periferien.
Dette beror hovedsageligt på "den tredje verden" - ideo-
logien, og dennes politiske positioner. Mens man er be-
gyndt at erkende, hvilke indvirkninger den nuværende im-
perialistiske undertrykkelse har på de undertrykte og
afhængige samfundsformationer, er virkningerne inden for
selve de imperialistiske metropoler langt mindre blot-
lagte. Man kan dog med en vis forenkling udskille to ho-
vedtendenser, hvad angår indstillingerne til disse sid-
ste spørgsmål.

1. Til den første hører, med nogen indbyrdes forskel,
folk som Sweezy, Magdoff, Martin Nicolaus, Pierre Jalée
etc., og man kunne betegne dem som noget i retning af
den aktuelle venstreversion af Kautskys "ultra-imperia-

lisme".¹

Disse folk, som iøvrigt har bidraget betydeligt til oplysningen om USA's dominerende rolle blandt de kapitalistiske lande, undervurderer de imperialistiske modsætninger, der beror på den ulige udvikling, og for dem er den eneste demarkationslinie indenfor den imperialistiske kæde den mellem "centrum" og "periferi".

Analyserne af de imperialistiske metropoler indbyrdes forbindelse går principielt ud fra en pacificering og integration under den amerikanske kapitals ubestridte udbytning og dominans. Selve denne dominans bliver opfattet analogt til forbindelserne mellem de imperialistiske metropoler og beherskede og afhængige lande. De har altså sat dem lig den type af "neo-kolonisation", som, dog med visse begrænsninger, er eksemplarisk for forbindelserne mellem USA og Canada. Således betragtet ville nationalstaterne i de imperialistiske metropoler i voksende grad sætte deres magtbeføjelser til, for ikke at sige fuldstændig at miste dem, det være sig såvel under den amerikanske superstats dominans, som under dominansen af den fra respektive statslige bånd frigjorte "internationale" amerikanske storkapital.²

2. På den anden side derimod, findes der to teser, hvis analyser ofte er indbyrdes divergerende, men som i hvert fald i dette spørgsmål går ud fra et fælles grundlag. Uden overhovedet at ville gøre dem identiske, kan man sammenfatte disse positioner, som følger:

På den ene side forfattere som Mandell, Kidron, B. Warren, B. Rowthorne, J. Valiere i Frankrig.³

1) Baran/Sweezy, "Monopolkapital", Frankfurt 1967 såvel som de talrige artikler af Sweezy i: "Monthly Review"; Magdoff, "Das Zeitalter des Imperialismus", Frankfurt 1970; M. Nicolaus, "Kon-troverse über die Möglichkeit einer Revolution in den USA" Berlin 1970 (IMD 9); P. Jalée, "Die Ausbeutung der Dritten Welt" Frankfurt 1968 og "Das neueste Stadium des Imperialismus", München 1971.

2) R. Murray, "Internationalization of Capital and the National State", in: "New Left Review", Nr. 67, 1971.

3) Mandel, "Die EWG und die Konkurrenz Europa-Amerika (Anti - Servan - Schreiber)", Frankfurt 1968; M. Kidron, "Western Capitalism since the war"; B. Warren "How international is Capital" in: "New Left Review", Nr. 68, 1971; B. Rowthorn, "Imperialism in the seventies: Unity or rivalry", ebenda, nr. 69, 1971; J. Valier, "Empérialisme et révolution permanente", i: "Critique de L'Economie politique" Nr. 4, 1971.

Der er ingen fare for at fordreje deres fremstillinger, hvis man siger, at for dem kendetegnes imperialismens fase på ingen måde af en forandring i strukturen i de imperialistiske metropolvers indbyrdes forbindelser/relationer. Også her går man ud fra, at der indenfor den imperialistiske kæde kun gives en eneste strukturel skillelinie - nemlig den mellem centrum og periferi - en linie der har været uforandret i hele imperialismens historie. De indre imperialistiske modsatninger i selve centrum har idag den samme betydning som før, d.v.s. det er modsatninger mellem "autonome" og "uafhængige" bourgeoisier i kamp om hegemoniet. Det drejer sig altså om "national-bourgeoisier" og "nationalstater" med rent eksterne forbindelser, for tendensen til internationalisering vil højst berøre markedsforbindelserne.

De Forenede Staters dominans over de imperialistiske metropoler er i alt væsentligt analog til Storbritanniens tidligere dominans. Ved fremkomsten af tilsvarende "mod-imperialismer", navnlig EEC og Japan bliver der i dag sågar alvorligt stillet spørgsmål ved eksistensen af dette hegemoni. Det udvidede EEC bliver først og fremmest betragtet, som en "kooperation" og en "internationalisering" af de europæiske kapitaler i retning af en supranational stat til underminering af den amerikanske kapitals dominerende position: En tese, der iøvrigt står i modsætning til tesen om den "autonome nationalstat".

På den anden side de vestlige kommunistpartiers analyser, i det foreliggende tilfælde FKP.⁴ De går ud fra, at de nuværende forbindelser inden for centrum ikke beror på ændringer i den imperialistiske kæde, men på en ændring af de kapitalistiske produktionsforhold i retning af nationale, sidestillede og adderede statsmonopolistiske kapitalismer: Internationaliseringen berører her højst de famøse "produktivkræfter". Forbindelserne bliver primært forstået, som gensidige, eksterne "pressio-

4) FKP forfatterkollektiv, "Der Staatsmonopolistische Kapitalismus", Frankfurt 1972; Ph. Herzog, "politique économique et planification", ligeledes hans artikel "Nouveaux développements de L'internationalisation du capital", i: "Economie et Politique", Nr. 198, 1971; J.-P. Delilez, "Les monopoles", Paris 1970, ligeledes hans artikel "Internationalisation", i: "Economie et Politique", Nr. 212 1972.

ner" imellem ellers autonome og uafhængige nationale bourgeoisie og stater. EEC og det "forenede Europa" bliver betragtet, som et udslag af den amerikanske kapitals skærpede dominans. Men denne dominans ses som et "tilføjet" kosmopolitisk fremmedlegeme på de nationale europæiske statsmonopolistiske kapitalismer, og nationalstatens rolle til fordel for den amerikanske eller kosmopolitiske kapital forstås, som funktioner disse stater må tilgodese ud over deres "nationale" funktioner.

Vi vil ved en anden lejlighed gå nærmere ind på disse strømningers positioner og deres politiske implikationer. Her skal kun bemærkes, at de ikke er i stand til at begribe modifikationer i den imperialistiske kæde og disse modifikationers indvirken på forbindelserne metropolerne imellem, og især på nationalstaterne. Vi vil her indskrænke os til de europæiske metropoler, på den ene side på grund af den politiske betydning det har for os idag, på den anden side grundet specielle og vigtige særegenheder, der spiller en rolle i tilfældet Japan: særegenheder, der ikke på nogen måde bør betragtes som en undtagelse fra regelen.

For at gennemføre denne analyse af imperialismens aktuelle fase, må man, på forskningens nuværende stade gribe problemerne an fra roden og nødvendigvis komme ind på spørgsmål, der måtte forekomme enten nytteløse eller komplicerede. Vi beder derfor læseren have tålmodighed og forståelse for, at kun på denne måde er det muligt at bringe klarhed i den politiske diskussion.

Imperialismens nuværende fase og de Forenede Staters dominans

Periodiceringen

Den kapitalistiske produktionsmåde karakteriseres i sin udvidede reproduktion af en dobbelt tendens, dens reproduktion indenfor den samfundsformation, hvor den er rod-fæstet og etablerer sin dominans, og dens ekspansion ud-
over denne samfundsformations grænser, hvorved begge aspekter af denne tendens virker samtidigt. Grundet sine egne skranker kan den kapitalistiske produktionsmåde kun eksistere, for så vidt den udvider sine reproduktionsbetingelser og på denne måde overvinder sine skranker. Er denne dobbelte tendens karakteristisk for den kapitalistiske produktionsmåde siden dens begyndelse, så får den en særlig betydning på det imperialistiske stade. Dette stade, på hvilket profitratens tendentielle fald forstærkes, kendetegnes derved, at kapitaleksporten, i den globale udvidelse af den kapitalistiske produktionsmåde, dominerer i forhold til den simple vareeksport. På det imperialistiske stade, der modsvarer monopolkapitalismen, forskydes økonomiens dominans over mod det politiske, "staten", og det såvel inden for den enkelte samfundsformation, som i den imperialistiske kæde.

Selve den imperialistiske kæde kendetegnes ved en ulige udvikling. Denne kæde afspejler sig i hvert led som en særegenhed ved hver enkelt samfundsformation. Denne særegenhed afhænger af den form, som den kapitalistiske produktionsmådes dominans antager på internationalt plan over andre produktionsmåder og former inden for den enkelte samfundsformation. Den kapitalistiske produktionsmådes reproduktion viser faktisk ved sin dobbelte tendens, at denne produktionsmåde kun kan eksistere for så vidt den subsummerer andre produktionsmåder og

former under sig og tilegner sig disses produktionselementer (arbejdskraft, råstoffer). Det er sammenknytningen mellem den kapitalistiske produktionsmåde - i dens reproduktion - og de produktionsmåder og former, som den møder i de andre samfundsformationer, der bevirker den ulige udvikling.

Denne, den kapitalistiske produktionsmådes dominans, har en kompleks indvirkning i retning af opløsning - bevægelse (for det drejer sig om en klassekamp) på de andre produktionsmåder og former, den har underlagt sig.⁵

De forskelligartede former, som disse indvirkninger antager på internationalt plan, markerer det imperialistiske stades faser.

De modsvarer præcise former for kapitalens akkumulation, ja sågar produktionsforholdenes præcise former globalt set, såvel som den imperialistiske internationale arbejdsdeling. Således bliver den imperialistiske kæde lige fra imperialismens begyndelse kendetegnet ved en fundamental kløft, på den ene side de imperialistiske metropoler, på den anden side de dominerede og afhængige samfundsformationer. Denne kløft, der beror på selve den imperialistiske kædes struktur, adskiller sig radikalt fra koloniale forhold (ved kapitalismens begyndelse) og de senere handelskapitalistiske former, gennem den principielle forskel mellem vareeksport og opbygningen af verdensmarkedet. Det drejer sig ikke mere om en økonomisk sideordning af samfundsformationer med relativt eksterne forbindelser. Den imperialistiske dominans og afhængighedsproces viser sig fra nu af, at være en reproduktion, inden for selve de dominerede samfundsformationer og altid i specifik form, af det dominansforhold, som forbinder dem med det imperialistiske centrum.

Lad os nu forsøge nøjere at bestemme denne situation, for det er dette, der først og fremmest interesserer os. En samfundsformation er domineret og afhængig, når organisationen af dens egne politiske, økonomiske og ideologiske strukturer udtrykker centrale og asymmetriske forbindelser med en (eller flere) samfundsformationer, der indtager en magtposition i forholdet til den første.⁶

5) Bettelheim "Remarques théoriques" til A. Emanuels "L'échange inégal", Paris 1971.

6) M. Castells "La question urbaine", s. 72 ff.

Organiseringen af klasseforholdene og statsapparaterne i den dominerede og afhængige formation, reproducerer inden for denne selv dominansforholdets struktur og udtrykker derved på en specifik måde de dominansformer, der karakteriserer den magthavende klasse (klasser) i den (de) dominerede samfundsformation(er). Denne dominans svarer til udbytningsformer, - såvel indirekte (gennem den dominerende formations placering inden for den imperialistiske kæde), som direkte (gennem direkte investeringer) - af folkemasserne i den dominerede formation gennem de klasser, der er ved magten i den dominerende samfundsformation, en udbytning, som står i forbindelse med den udbytning, som de erfarer gennem de klasser som er ved magten i deres eget land. Enhver af imperialismens faser kendetegnes ved forskellige former for udøvelse af denne dominans og afhængighed.

Tages disse elementer i betragtning bliver det muligt at periodisere det imperialistiske stadium i forskellige faser. Der skal dog straks gøres opmærksom på, at det ikke drejer sig om en periodisering, forstået som en nødvendig "rækkefølge", svarende til et kronologisk - lineært etapeskema. Disse faser, som vi prøver at forstå ud fra grundtrækkene i den kapitalistiske produktionsmådes udvidede reproduktion, er klassekampens historiske resultat.

På den anden side vil vi opstille yderligere et problem, der har at gøre med imperialismens periodisering, hvilket igen udtrykker et særligt stadium i den kapitalistiske produktionsmåde. Det er legitimt at periodisere imperialismen selv i faser, for så vidt den kapitalistiske produktionsmåde på en særlig vis adskiller sig fra "før-kapitalistiske" produktionsmåder, nemlig at den kendetegnes ved to stadier, med indbyrdes forskellig strukturering. Dette betyder dog, at man må fatte imperialismens periodisering i den kapitalistiske produktionsmådes udvidede reproduktion såvel i imperialismens (monopolkapitalismens) forbindelser til de før-kapitalistiske produktionsmåder og former som til den kapitalistiske produktionsmådes "før-imperialistiske" stade (hvilket vi for nemheds skyld vil betegne som "konkurrencekapitalisme"). Vi kan derfor skelne mellem følgende faser i imperialismen:

Overgangsfasen fra konkurrencekapitalismens stade til

det imperialistiske stade, der strækker sig fra slutningen af det 19. årh. op til mellemkrigstiden; i de imperialistiske metropoler omfatter den, den ustabile ligevægts periode mellem konkurrencekapitalismen og monopolkapitalismen. I den kapitalistiske produktionsmådes ekspansion "udadtil" såvel som etableringen af den imperialistiske kæde, kendetegnes denne periode af en relativ ligevægt mellem handelskapitalistiske former for dominans - vareeksport - over dominerede samfundsformationer og dominans gennem kapitaleksport. I denne periode kendetegnes såvel de imperialistiske metropoler, som forbindelserne mellem metropoler og dominerede samfundsformationer ved en ustabil ligevægt mellem økonomiens dominans og det politiske - statens - dominans.

Det imperialistiske stadiums konsolideringsfase sætter ind i tiden mellem de to verdenskrige, særligt efter krisen i 1930, opsvinget, henholdsvis fascismens stabilisering og det Roosevelt'ske New Deal.

Inden for metropolerne etablerer monopolkapitalismen sin dominans, hvad der fører til det politiske - statens - dominans i disse formationer. Under den modsætningsfyldte virkning i retning af opløsning - bevaring, som monopolkapitalismen har på de førkapitalistiske former (simpel vareproduktion, traditionelt småborgerskab etc.) eller på konkurrencekapitalismen (ikke-monopolistisk kapitalisme), har de bevarende virkninger endnu magten over de opløsende. I den imperialistiske kæde overstiger kapitaleksporten vareeksporten; og i forbindelserne metropoler - dominerede og afhængige samfundsformationer har det politiske overvægt.²

Man må imidlertid gøre opmærksom på, at den kapitalistiske produktionsmåde, der jo kendetegner den imperialistiske kæde, i disse faser hovedsageligt - dog ikke entydigt - dominerer de afhængige samfundsformationer gennem at indlemme disse i den imperialistiske kæde. Den imperialistiske samfundsmæssige arbejdsdeling mellem centrum og periferi er først og fremmest den mellem by (industri) og land (landbrug). Netop af den grund kan den kapitalistiske produktionsmåde dominere samfundsformationer, hvori ikke den kapitalistiske produktionsmåde, men andre produktionsmåder er fremherskende: under disses herredømme (vi kan tage den feudale som eksempel: "feudale" storgodsejeres herredømme) reproducerer der

sig i den afhængige samfundsformation, det dominansforhold, der binder den til centrum.

Hvad angår de imperialistiske metropolers forbindelse til hinanden i disse faser, så drejer det sig om imperialistiske modsætninger, der fører til en metropols dominans over de andre: Storbritannien, Tyskland, USA. Men denne prædominans beror *hovedsagelig* på den type dominans og udbytning, som disse metropoler udøver på de af denne beherskede samfundsformationer, såvel som rytmen i deres egen kapitalistiske udvikling. Den eneste polære demarkationslinje i den imperialistiske kædes struktur, er den mellem metropolerne og de dominerede samfundsformationer.

Imperialismens nuværende fase etableres gradvis efter afslutningen af 2. verdenskrig, markeret af forskellige etaper i klassekampen. Under denne fase sætter monopolkapitalismen sig igennem, dog ikke ensartet overalt, over for de førkapitalistiske former og konkurrencekapitalismen i de imperialistiske metropoler nærmere bestemt gennem de opløsende virkninger, der i stigende grad sætter sig igennem over for de bevarende, hvad dog ikke på nogen måde betyder, at den kapitalistiske produktionsmåde i sin monopolistiske form i metropolerne, tendentielt antager en "udelukkelseskarakter" (over for andre produktionsmåder). De bestående former eksisterer videre, fra nu af ganske vist som "elementer" (traditionelt småborgerskab, bønder, mindre kapital), der bliver omstruktureret og direkte subsummeret under monopolkapitalismens reproduktion.

Denne fase falder samtidig med modifikationer i forbindelsen mellem metropoler og dominerede samfundsformationer. Den kapitalistiske produktionsmåde dominerer fra nu af ikke disse samfundsformationer simpelt "udefra" og gennem reproduktion af afhængighedsforholdet, men etablerer langt mere sin umiddelbare dominans i selve disse samfundsformationer. Metropolernes produktionsmåde re-producerer sig i en specifik form i selve de dominerede og afhængige samfundsformationers indre. Dette forhindrer ikke, at de bevarende virkninger her, på forskellige trin og i modsætning til hvad der sker i metropolerne kan gøre sig gældende over for de opløsende virkninger, og dette i den dobbelte tendens, med hvilken den kapitalistiske produktionsmådes "indre" dominans sætter sig i-

gennem over for disse samfundsformationers andre produktionsmåder og former. Derudover kendetegnes denne fase også ved, at den kapitalistiske produktionsmådes reproduktion i disse samfundsformationer på afgørende vis influerer på disses statsapparater og ideologiske formationer.

Denne afhængigheds nuværende former (udviklingen af underudviklingen, den perifere industrialisering, hæmningen af en økonomisk vækst, den indre forvridding af de samfundsmæssige forhold, etc.) er indgående blevet undersøgt i de seneste år.⁷

Derimod er den imperialistiske kædes modifikationer i metropolernes indbyrdes forbindelser viet langt mindre opmærksomhed. Kapitalakkumulationens former såvel som den internationale arbejdsdeling, på hvilken kapitalismens udvidede reproduktion i forbindelserne metropoler - afhængige samfundsformationer beror, hvilken vi nu vil gå nærmere ind på, fører her i denne fase i virkeligheden til en afgørende ændring. Medens demarkations- og delingslinien mellem metropoler og afhængige samfundsformationer skærpes og uddybes, kan man samtidig konstatere en ny demarkationslinie i metropolernes lejr, nærmere bestemt mellem USA på den ene side og på den anden side imperialismens øvrige metropoler i særdeleshed Europa.

Den imperialistiske kædes dominans- og afhængighedsstruktur former (bestemmer) forbindelserne imellem samfundsformationerne i centrum. Blot lader USA's hegemoni sig hverken sammenligne med en metropols hegemoni over de andre, således som i de foregående faser, ej heller adskiller det sig blot kvantitativt fra dette. Dette hegemoni kommer i stand gennem etableringen af for den amerikanske monopolkapital og dens dominans karakteristiske produktionsforhold inden for de andre metropoler, såvel som gennem reproduktionen af dette nye afhængighedsforhold inden for disse selv.

7) Blandt andre S. Amin, "L'accumulation a L'échelle mondiale", Paris 1971, derudover de forskellige arbejder af E. Faletto, Th. dos Santos, A. Quijano, E. Torres Rivas, F. Weffort etc. Se først og fremmest: F.H. Cardoso, "Notes sur L'état actuel des études de la dépendance", august 1972 (se også de biografiske henvisninger i: "Imperialismus und strukturelle Gewalt" udgivet af D. Senghaas, Frankfurt 1972 s. 390-399).

Den nuværende fase kendetegnes ved denne af den amerikanske monopolkapitalisme, i de andre metropoler, induderede reproduktion og ved dennes indvirkning på deres produktionsmåder og former (førkapitalistiske, konkurrencekapitalistiske etc.). Ligeledes implicerer de den udvidede reproduktion af de politiske og ideologiske betingelser for udvikling af den amerikanske imperialisme i de andre metropolars indre.

Det drejer sig imidlertid hele tiden om en asymmetrisk dublering af demarkationslinien. Denne nye afhængighed er ikke den samme som den, der karakteriserer forbindelserne metropoler - periferi, og det netop ikke, fordi disse metropoler fremdeles udgør selvstændige akkumulationscentre for kapitalen og selv dominerer de perifere samfundsformationer.

Imperialismens aktuelle fase præges, på grund af dens karakteristika, og følgende forskellige vendepunkter, af en voldsom vækst i de folkelige massers kamp på internationalt plan - både i de perifere samfundsformationer og i de imperialistiske metropoler, især i Europa. Det er ophobningen af disse kampe, der i bestemte af denne fases konjunkturer giver hele systemet dets kritiske karakter.

De særlige kendetegn ved den amerikanske kapitals dominans

Før man analyserer situationen mere indgående, vil det være nødvendigt at fremstille dens karakteristika under følgende synsvinkel:

A. Hvad der først og fremmest springer i øjnene er den regelmæssige proportionale øgning af den amerikanske kapitals andel i den samlede mængde kapitalinvesteringer i udlandet efter den 2. verdenskrig. I 1960 udgjorde andelen af amerikanske udlandsinvesteringer allerede 60% af de samlede investeringer mens den i 1935 var 35%.

Denne tendens er fortsat, dog i et mindre bemærkelsesværdigt tempo, og den kløft der adskiller USA fra de øvrige metropoler, er blevet uddybet yderligere i perioden mellem 1960 og 1968. (For dette tidsrum foreligger sammenlignende statistisk materiale).⁸

Men visse nye karakteristika ved disse investeringer

synes mere væsentlige:

B. Fra nu af synes det ikke mere at være samfundsformationerne i periferien, men i højere grad de europæiske imperialistiske metropoler, der bliver det foretrukne sted for direkte amerikanske investeringer; mens disse i årene 1957-1967 næppe fordoblede sig i Canada og næsten ikke steg i sydamerika, firdoblede de sig i Europa. Dette stemmer iøvrigt overens med centrumlandenes kapitalers almene tendens til at slå sig ned inden for denne zone.

C. Samtidig sker der bemærkelsesværdige ændringer med disse kapitalers investeringsformer, nærmere bestemt tiltager overvægten af de direkte investeringer i forhold til portefuille-investeringer. Selv om denne ændring egentlig kun er af relativ art, så får den dog betydning, da den står i direkte sammenhæng med modifikationer i produktionsforholdene. Direkte investeringer er såvel investeringer i fast kapital, som sådanne der fører til en kontrol over firmaer og virksomheder, hhv. på kort eller lang sigt tenderer derhen. Selv om procent-satsen varierer efter forskellige statistikker og institutioner kan man dog gennemsnitligt betegne en investering, der overskrider 25% af et firmas aktiekapital, som en direkte investering. Portefuille-investeringer derimod, angår kun enkelte obligationskøb, d.v.s. kortfristede børs- og finansoperationer. For tiden andrager de direkte investeringer ca. 75% af de vigtigste industrilandes private kapitaleksport imod kun 10% før 1914.⁹

Mens den samlede strøm af investeringer i USA fra Europa omtrent er af samme omfang som USA's investeringer i Europa (Mandell, Rowthorne etc.'s foretrukne argument) så er omkring 70% af alle amerikanske investeringer i Europa direkte investeringer imod kun en trediedel af de europæiske investeringer i USA.¹⁰ Dette betyder samtidigt, at den amerikanske kapitalstrøm til Europa procentvis

8) J. Dunning, "Capital movements in the twentieth Century", i: "International Investment", London 1972, G. V. Bertin, "L'investissement international", s. 26 ff: "Les investissements directs des Etats-unis dans le monde", i: "La documentation française", s. 7 f.

9) Dunning i: "The multinational enterprise", 1971.

10) B. Balassa, i: "La politique industrielle de L'Europe intégrée" udgivet af M. Byé 1968.

formindskes gennem reinvesteringer af dennes profit på samme sted. For i modsætning til i de perifere samfundsformationer bliver en langt større del af profitten (ca. 40%) her reinvesteret i samme zone.

D. I forhold til investeringer i råstofindustrien, tjenesteydelse og handelssektoren etc. andrer udlandsinvesteringer i de industrialiserede lande i forarbejdningsindustrien (færdigvaresektoren) en stadig større andel. Dette er især tydeligt med den amerikanske kapital. I den videre-forarbejdende industri er den proportionale tilvækst af den amerikanske kapital i Europa i forhold til den samlede amerikanske kapitaleksport i denne sektor endnu tydeligere. Mens omfanget af den amerikanske kapital i denne sektor i Europa i 1950 kun var 25,3% var den 40,3% i 1966. Den overvældende andel af de direkte amerikanske investeringer i Europa angår de videreforarbejdende industrier, altså den umiddelbart produktive kapital. Derimod andrer kun ca. en trediedel af de direkte europæiske investeringer i USA den umiddelbart produktive kapital; den overvejende del går til service-sektoren (tjenesteydelser), forsikring etc..¹¹

E. De direkte amerikanske investeringer i Europa er forbundet med kapitalens koncentration og centralisation. De kommer fra de stærkest koncentrerede brancher og sektorer i USA.¹²

I Europa retter de sig mod brancher og sektorer med stærk koncentration og fremskynder derved koncentrationstempoet endnu mere. De amerikanske firmaers europæiske filialer etablerer sig for det meste i meget koncentrerede brancher, i hvilke disse filialer hyppigt indtager en dominerende position.¹³ Endelig er de brancher og sektorer, i hvilke der investeres, netop de mest ekspansive og de, der befinder sig på det mest avancerede teknologiske niveau, d.v.s. dem der kendetegnes ved den højeste produktivitet, en intensiv udbytning af arbejdskraften og en hastig vækst i kapitalens organiske sammensætning. 85% af de amerikanske investeringer inden

11) "La documentation française" ibid, Balassa ibid.

12) St. Hymér, "The Efficiency (contradictions) og multinational Corporations" i: "American Economic Review" 2, 1970, s. 441-448.

13) Dunning, "The Role of American investment in the British Economy" 1969.

for den forarbejdende industri foretages i metalindustrien og maskinindustrien, inden for kemien og produktionen af syntetiske produkter, elektroindustrien, elektronik etc. Ekspansions- og vækstraten for disse kapitaler ligger mellem 9 og 10% årligt, d.v.s. den er dobbelt så høj som vækstraten for det europæiske bruttosocialprodukt og mere end dobbelt så høj som det amerikanske. Hvis man iøvrigt undersøger disse investeringers udviklingstendens, kan man entydigt fastslå, at de for det meste træder i stedet for licenser og patenter, der er givet til europæiske firmaer, for dermed direkte at udnytte de teknologiske fordele.

F. Den amerikanske kapitals kapitaleksport og hegemoni angår også pengekapitalens centralisation, de store banker og finansselskaber. Denne situation har muliggjort den valutamæssige rolle som dollaren har spillet i lang tid og som i dag er afløst af eurodollarmarkedet.

Det må dog fastholdes, at tendensen til "fusion" af industrikapital og bankkapital til finanskapital på det monopolkapitalistiske stade, på ingen måde, i kapitalens udvidede reproduktionscyklus, ophæver forskellen mellem den produktive kapitals koncentration og pengekapitalens koncentration. Kapitalens akkumulation og profitraten i totalcyklussen består gennem den produktive kapitals cyklus, den merværdiproducerende kapital; dette imod en temmelig udbredt opfattelse, der på grund af terminologisk forvirring ved "finanskapitalens" dominans forstår det samme som bankkapitalens. Begrebet finanskapital betegner processen for disse kapitalfraktioners "fusion", såvel som deres funktionsmåde i denne "fusion", hvad der også implicerer forskellen mellem den monopolkapital, hvor enten industrikapitalen eller bankkapitalen dominerer. Denne den produktive kapitals rolle forhindrer dog ikke, at finanskapitalens proces, *historisk set* fuldbyrdedes under industrikapitalens egen økonomiske beskyttelse og politiske hegemoni (i USA's tilfælde) og under bankkapitalens (det klassiske tilfælde Tyskland). Således kan man ligefrem aflæse modifikationer i imperialismens aktuelle fase af den produktive kapitals cyklus, og derfor er det hovedsageligt det vi her behandler.

Disse modifikationer influerer tydeligvis på verdenshandelens nuværende organisering, for så vidt angår *varer eksporten*. Det er denne, for kapitalismen så karakter-

vareeksport

ristiske tendens til en udvidelse af markedet, der selv om kapitaleksporten dominerer på det imperialistiske stadium så dog opretholdes. Handelen mellem de "udviklede lande" andrager en stadig større andel af verdenshandelen i forhold til handelen mellem disse lande og landene i periferien. Den andel af verdenshandelen, som handelen indenfor centrum udgør er mellem 1950-1962 steget fra 46% til 62%, og den vokser langt hurtigere end handelen mellem centrum og periferi (1969: +17,5%). Til denne udvikling svarer også en stigning i færdigvareeksporten, der i 1969 udgjorde ca. 66% af verdenshandelen imod mindre end 50% i 1963.¹⁴

Her skal der dog lige gøres en sidebemærkning. Vi ser, at blandt de imperialistiske lande tiltager vareeksporten relativt for nogle imperialistiske lande, først og fremmest Europas, i forhold til USA's. Dette er iøvrigt hovedargumentet for Mandell-tilhængerne som idag stiller spørgsmål ved den amerikanske kapitals dominerende stilling. I konklusionen vil vi kort komme ind på betydningen af dette fænomen, her skal blot anføres følgende: a) Det er kapitaleksporten, der spiller den altdominerende rolle i imperialismen; b) Mandells analyser tager på den ene side ikke hensyn til de varer, der produceres direkte i Europa af firmaer under amerikansk kontrol, varer, der således substituerer amerikansk eksport; og på den anden side medregner analyserne eksport fra amerikansk kontrollerede selskaber i europæiske lande til "europæisk" eksport. Dette får så meget desto større betydning i lyset af den kendsgerning, at de amerikanske investeringer i Europa i altovervejende omfang placeres i eksportorienterede sektorer (eksporterterhvervene), hvad der betyder re-import til USA under europæiske firmanavne. Dunning regner med, at den europæiske eksport af avancerede elektroniske produkter imellem 1955 og 1964 for en trediedels vedkommende kom fra selskaber under amerikansk kontrol, og at ca. en fjerdedel af al britisk eksport i 1980 vil komme fra sådanne selskaber.

Tilbage til problemet om den amerikanske kapitaleksport. De kendsgerninger vi ovenfor har henvist til har betydning, som karakteristiske modifikationer, der idag,

14) S. Amin, ibid s. 85 f, og ligeså Magdoff ibid.

indenfor kapitalens samfundsmæssige cyklus, angår såvel kapitalens internationale koncentration (produktionsforholdene) som den globale imperialistiske arbejdsdeling (arbejdsprocessen). Først under denne synsvinkel vil man kunne bedømme den rigtigt. Dens betydning lader sig ikke på nogen måde reducere til det berømte spørgsmål om "procentsatsen" af de direkte amerikanske investeringer i europæiske lande målt i forhold til de samlede investeringer, de indenlandske medregnet, i disse lande (en argumentation, der foretrækkes af Mandell-tilhængerne og forskellige borgerlige specialister). Er denne procentsats et sikkert indicium for at de europæiske lande ikke kun er USA's "kolonier", så siger den dog, isoleret betragtet, intet om den nye afhængighedsproces. Men lad os nu engang se således, isoleret, på den: Denne procentsats er ifølge den officielle statistik relativ lav, det europæiske gennemsnit ligger på 6,5% (i 1964). Man kan imidlertid roligt gå ud fra at denne beregning kun har en meget begrænset værdi.

Først og fremmest: For det meste - det afhænger af hvilke lande der er tale om - tager man kun hensyn til de amerikanske investeringer, der kommer fra USA i form af ny kapital, eller gennem reinvestering ved selvfinansiering af de amerikanske filialer i Europa. Derved lader man tilbagestrømningen af amerikansk kapital til *det europæiske kapitalmarked*, udstedelsen af obligationer, samt til eurodollarmarkedet, helt ude af betragtning, og det er en strøm, der idag, trods alt udgør to trediedele af de faktiske amerikanske investeringer i Europa. Generelt betragter man, som direkte investeringer, kun sådanne, der overskrider 25% af et selskabs aktiebeholdning. I lyset af den aktuelle kapitalkoncentration og arbejdsprocessens socialisation, kan langt mindre ofte være nok til at sikre den amerikanske kapital kontrol. Og derudover: Disse tal har at gøre med de direkte investeringer i det samlede erhvervsliv, men hvis man betragter den *industrielle sektor* for sig - altså den produktive kapital - så er procentsatsen langt højere. *Endelig, og det er det vigtigste: Disse tal tager ikke hensyn til de amerikanske investeringer i Europa, der foretages under dække af firmaer der juridisk set er europæiske, men ejes og kontrolleres af amerikansk kapital.* Dette gælder først og fremmest Schweiz og schweizi-

ske investeringer i EEC-landene. Betydningen af dette spørgsmål bliver klart, når man ser på den kendsgerning, at af udenlandske investeringer i Frankrig mellem 1961 - 1967 udgjorde de amerikanske 30%, mens de schweiziske udgjorde 29%. F. Braun, direktør for EEC-kommisionen lægger begge tal sammen og kommer således til ialt 59% direkte amerikanske investeringer.¹⁵ I øvrigt er det velkendt at dette fænomen vil blive kraftigt forstærket i og med Storbritanniens tilslutning til EEC.

Men dette spørgsmål er som sagt ikke et spørgsmål om procentsatser. Det er langt vigtigere at behandle de nuværende modifikationer i den internationale kapitalkoncentration, såvel som i den imperialistiske samfundsmæssige arbejdsdeling. Forandringerne i den imperialistiske kæde, såvel som forholdet USA - Europa er affødt af de nye former for verdensomspændende produktionsforhold og disses indvirken på arbejdsprocessen.

Den internationale socialisering af arbejdsprocessen og kapitalens internationalisering

Den internationale imperialistiske arbejdsdelings nye former modsvarer nøje den retning, som arbejdsprocessens og produktivkræfternes socialisering bliver påtvunget af den aktuelle kapitalkoncentration. Kapitalkoncentrationen i international målestok og finansimperierne opståen daterer sig faktisk fra den imperialistiske æras begyndelse. Det implicerede - som det var tilfældet med koncentrationsprocessen indenfor den enkelte samfundsbildning - en adskillelse mellem formel juridisk ejendom og reel økonomisk ejendom (aktieselskaber), der ideologisk blev opfattet, som en "adskillelse mellem privatejendom og kontrol". Denne adskillelse gælder stadigvæk i dag. De vigtigste modifikationer angår den nuværende artikulation af *den økonomiske ejendom og besiddelsen*, d.v.s. selve produktionsforholdenes former.

Den koncentrationsform der satte sig igennem, med den gradvise eliminering af kapitalisten som driftsherre, var enten etableringen af internationale finanskarteller

15) F. Braun, i: "La politique industrielle..." ibid.

og - *holdings* eller dette, at en kapital i et udland råde over en bestemt *produktionsenhed* (centrum for tilegnelse af naturen), eller over flere, i forskellige lande "placerede", produktionsenheder. Den dominerende form implicerede en relativ adskillelse og forskydning mellem besiddelsesforhold (herredømme over ledelse af en bestemt arbejdsproces) og økonomisk ejendom (dispositionsret over produktionsmidler, såvel som dispositionsret over ressourcer og profit, hvad angår deres anvendelse). Denne form for ejendom koncentrerer flere *adskildte* produktionsenheder (og besiddelser) under en samlet kontrol. Hvad der derimod karakteriserer processen under imperialismens nuværende fase, er etableringen - under et samlet økonomisk eje - af effektive *komplekse produktionsenheder*¹⁶ med kompakt organiserede og integrerede arbejdsprocesser - integreret produktion - hvis forskellige foretagender fordeler sig på flere lande, en integreret produktion, der på ingen måde udelukker en rigt varieret mængde slutprodukter og som ikke kun indskrænker sig til en enkelt branche. Selve handelen mellem disse forskellige foretagender finder ikke sted på basis af markedspriser, men i form af "internt" bytte (transferpriser) mellem disse enheder. Med andre ord, konstateres der en ny form for ophævelse af adskillelsen mellem økonomisk ejendom og besiddelse, som imidlertid ikke forhindrer nye differentieringer i den magtstruktur, som disse forhold rummer og imellem de forskellige funktioners agenter og bærere. Denne ophævelse af adskillelsen, som må begribes på totalprocessens plan - brancher, industrier, mellemb Branchen, men også før (råstoffer) og efter (kommercialisering) produktionen - fører på den ene side generelt til (vi vender tilbage til spm.) at de traditionelle rammer for "virksomhederne" trænges tilbage (og undertiden sprænges) på det internationale plan.

På den anden side fører den, som en særlig effekt, til etableringen af multinationale industrielle firmaer. Men disse firmaer er kun en effekt, for de dækker kun delvis den proces der forener brancher og industrier i komplekse produktionsenheder. Men de er et glimrende ek-

16) Se her Bettelheim, "Okonomischer Kalkül und Eigentumsformen" Berlin 1970.

sempel på arbejdsprocessens aktuelle integration. De direkte investeringers primære betydning i forhold til portefeuille-investeringerne viser sig først og fremmest ved disse modifikationer.

Arbejdsprocessens integration indenfor et internationalt firma kan antage forskellige former. Det kan på den ene side dreje sig om en vertikal integration, dvs. at hvert filial i et land er ansvarlig for et bestemt stadie af produktionen, eller for bestemte dele af et produkt eller en gruppe af produkter, IBM som et klassisk eksempel. På den anden side kan det også dreje sig om en horisontal integration, dvs. hvert foretagende hhv. filial specialiserer sig fuldstændigt på fremstillingen af bestemte produkter, der derefter byttes indbyrdes; dette er f.eks. tilfældet med Ford. Hyppigt foregår den integrerede produktion på tværs af flere brancher i konglomeratets aktuelle former. I alle tilfælde repræsenterer denne form for socialisering af arbejdsprocessen, også selv om den endnu ikke dominerer den internationale kapitalkoncentration, den mest udprægede tendens.¹⁷ Den hører nemlig til en langt mere omfattende proces af arbejdets internationale socialisering.

B. Arbejdets socialisering, på verdensplan, afhænger altså ikke først og fremmest af "tekniske" faktorer, af "den tekniske revolution", men foregår præget af vigtige modifikationer - i de globale produktionsforhold.

Den lader sig kun fatte i hele sin rækkevidde, som en imperialistisk samfundsmæssig arbejdsdeling, hvis man tager de aktuelle former for kapitalens internationalisering i betragtning. Der kræves her en særlig opmærksomhed, på grund af de forskellige ideologier, der vedrører opfattelsen af de multinationale firmaer. Hvori består de særlige karakteristika ved denne internationalisering i den nuværende fase, hvoraf de multinationale firmaer kun er en af virkningerne?

a) Udviklingen af en enkeltkapitals (evt. en sammenlutning af flere kapitalers) udbytningsgrundlag i flere nationer.

17.) Dette er konklusionerne af Havard-studiet, fremlagt af R. Vernon, "International investment and international Trade in the product-cycle", i Rosenberg (red) "The economics of technological change" 1971.

b) Den udprægede tendens til sammenslutning af kapitaler fra flere forskellige lande under et samlet økonomisk eje. Det skal dog lige indskydes, at denne internationalisering i de fleste tilfælde, hvor vi har med en retslig og økonomisk deltagelse af kapitaler fra flere forskellige nationer, foregår *under en afgørende dominans af kapitalen fra et bestemt land*. Denne kapital koncentrerer det samlede økonomiske eje i sine hænder. Som bevis herfor kan nævnes det faktum, at de "Joint Ventures", der fremtræder som en "egalitær fusion" af kapitaler fra forskellige lande bag deres retslige skin udgør undtagelser. (f. eks. Royal Dutch/Shell, Dunlop/Pirelli, Agfa/Gevaert).

Dette ligger i selve de kapitalistiske produktionsforholds natur, således som de udtrykker sig i den aktuelle koncentrationsproces (kapitalen er jo ikke nogen "ting", men et produktionsforhold). Det er de økonomiske ejendoms og besiddelsesforholds bestemte stilling, der bestemmer de af disse resulterende forskellige magtbeføjelser. Besættelsen af denne stilling ved forskellige kapitaler, der samtidigt reproducerer sig både indenfor og udenfor en samfundsformation, har intet at gøre med et "kraftforhold". Modsætningerne og konkurrencen mellem en koncentreret kapital enkelte elementer består stadig. Så meget mere, som den nøje overensstemmelse der idag består imellem økonomisk ejendom og besiddelse og som udgør modstykket til den nuværende internationale koncentrationsproces, netop arbejder hen imod en samlet kontrol og en central styringsinstans under en bestemt kapital.

c) Den ovenfor fremstillede internationalisering af kapitalen foregår under den amerikanske kapital's afgørende dominans.

Hvad angår den produktive industrikapital, så hørte 55% af aktiverne udenfor hjemlandet i de multinationale firmaer i 1968 til den amerikanske kapital, 20% til den britiske og resten fordelte sig mellem europæisk og japansk kapital. I modsætning til Mandels argumentation, så går dette hånd i hånd med den massive tendens til en extrapoleret fusion af de europæiske kapitaler med den amerikanske kapital og ikke med en tendens til indbyrdes fusion. EEC har kun forstærket denne tendens. Her skal også tilføjes, at der selv der, hvor europæiske kapita-

ler slutter sig sammen, kun sjældent er tale om en fusion, og endnu sjældnere om en integreret produktion, men mest om en "overenskomst", en "ordning", f. eks. mellem FIAT og Citroen; om begrænsede associeringer og aktieoperationer, mens nøjagtigt det omvendte er tilfældet når det drejer sig om en koncentration under den amerikanske kapitals beskyttelse.¹⁸

Den imperialistiske samfundsmæssige arbejdsdeling og kapitalens akkumulation

Disse modifikationer kendetegner de nye former for imperialismens samfundsmæssige arbejdsdeling, såvel som de imperialistiske metropolvers indbyrdes forbindelse. De svarer til nye former for kapitalakkumulation i verdensmålestok. I det omfang i hvilket demarkationslinien mellem centrum og periferi dubleres af demarkationslinien gennem selve de imperialistiske metropoler og forskyder udbytnings- og akkumulationsgrundlaget i centrumszonen, giver disse modifikationer en forklaring på de nuværende betingelser for gennemsnitsprofitratens tendentielle fald. Var kapitaleksporten engang hovedsageligt bundet til kontrollen over råstoffer og udvidelsen af markedet, så har den idag i alt væsentligt at gøre med den imperialistiske monopolkapitals valoriseringsnødvendighed, idet den benytter enhver relativ fordel i den direkte udbytning af arbejdskraften. (hvad der dog ikke betyder, at nødvendigheden af markedsudvidelse, som f. eks. i tilfældet med investeringen af amerikansk kapital i Europa, bortfalder). Alle de modifikationer, der her er tale om, og som implicerer den amerikanske kapitals dominans over de andre metropoler, har alle til hobe kun et eneste mål: at hæve udbytningsgraden, for at modvirke profitratens tendentielle fald. Netop heri ligger den dybere årsag til udvidelsen af den dominerende kapitals reproduktion til "ydre" udbytningsbaser og for de nye former for kombination mellem økonomisk ejendom og besiddelse, der svarer til såvel de nye udbytningsformer, som de nuværende former for monopolkapitalismens domi-

18) Dunning: i: "The Multinational Enterprise", ibid s. 19 og 297 f.

nans over andre produktionsmåder og -former i international - målestok.

Stigningen i udbytningsgraden er et resultat af såvel lønniveauet, som arbejdsproduktiviteten, til hvilken hører både det teknologiske stade og arbejdskraftens kvalifikationer i sammenhæng med produktivkræfternes udviklingsgrad etc.. Lønniveauet og arbejdsproduktiviteten er på lang sigt forbundet med hinanden. Sagt på en anden måde, udbytnings og merværdiraten lader sig ikke kun bedømme via lønniveauet, men også på den intensive udbytning af arbejdskraften (nye tekniske metoder, specialisering af arbejdsprocessen og øgning af samlebåndshastighed). En højere nominal -og realløn kan ved en større udviklingsgrad af produktivkræfterne være udtryk for en ringere andel af den producerede værdi, og dermed en skærpet udbytning i forhold til en lavere løn, i forbindelse med en lavere arbejdsproduktivitet.

Det er kendt at lønnen i periferien er mindre end i landene i centrum, men at arbejdsproduktiviteten i centrum på den anden side er væsentlig højere end i periferien. Men dette forklarer dog ikke hvorfor kapitalernes udbytningsgrundlag i metropolerne ændrer sig. Forklaringer findes snarere i forskydningen af udbytningens vægt til den intensive udbytning af arbejdskraften, der i imperialismens nuværende fase finder sted på den internationale akkumulations plan. Denne forskydning er selv betinget gennem selve den monopolistiske koncentrations væsens-kendetegn, dvs. gennem stigningen i kapitalens organiske sammensætning. Den består i en øgning af den variable kapitalandel (lønomkostninger), såvel som i en mindskning af det levende arbejde i forhold til det "materialiserede arbejde", der er indeholdt i produktionsmidlerne. Stigningen i kapitalens organiske sammensætning forholder sig omvendt proportional til profitraten og heri skal man finde grunden til den aktuelle tendens til yderligere teknologisering. Arbejdet er dog stadigvæk merværdiens grundlag. Deraf den aktuelle tendens til en øgning af merværdiraten gennem en intensiv udbytning af arbejdskraften, hvad der står i direkte forbindelse med arbejdets produktivitet (relativ merværdi).

De globale produktionsforholds nye former og arbejdsprocessens internationale socialisering medvirker til en intensiv udbytning af arbejdskraften på verdensplan og

koncentrerer sig derved i nye former for *imperialistisk samfundsmæssig arbejdsdeling*. Denne deling, der finder sted i rammerne af udbytningen, følger ikke mere den traditionelle demarkationslinie "byer - industri - metropoler/land - landbrug - periferi". Til denne linie fjører sig en deling indenfor den produktive kapitals industrielle sektor (hvad der iøvrigt også angår den internationale "industrialisering" af landbruget). Netop der finder kapitalseksportens forskydning til de direkte investeringer sted, og det er også i denne sammenhæng man skal se færdigvarenes betydning i verdenshandelen.

Naturligvis berører den nye imperialistiske samfundsmæssige arbejdsdeling også forholdet centrum - periferi; den går hånd i hånd med "udviklingen af underudviklingen", såvel som industrialiseringen af periferien, og fører i de perifere samfundsformationer til nye former for undergravning og deformation. I almindelighed investeres kapitalen i disse hovedsagelig i letindustri (dvs. overvejende konsumvareindustri) og lavt udviklet teknologi. Arbejdskraftens ringe kvalifikationer - dvs. udbytningen af arbejdskraften gennem en lav løn - fortsætter uforstyrret. Samtidig opstår der dog nye sektorer med højere kapitalkoncentration og arbejdsproduktivitet. Men den nye imperialistiske arbejdsdeling angår hovedsageligt den nye demarkationslinie mellem USA på den ene side og de øvrige imperialistiske metropoler på den anden. De har vigtige indvirkninger på lønforskelle og -hieraki imellem disse samfundsformationer (dispariteten mellem lønningerne i USA og Europa spiller her en særlig rolle), på kvalifikationsniveauet og på uligheden i arbejdskraftens kvalificerings - dequalificeringsproces i metropolerne, på de teknologiske forskelle, såvel som på forskellen mellem arbejdsløshedsformerne og den udenlandske arbejdskrafts rolle etc.

Den nye arbejdsdeling og forskydningen til den intensive udbytning af arbejdskraften udtrykker sig således i forskellige former for udbytning alt efter hvilke to demarkationslinier de forløber over.

Mens udbytningen af folkemasserne i de perifere samfundsformationer gennem metropolernes herskende klasser først og fremmest er indirekte (på grund af disse samfundsformationers plads i den imperialistiske kæde og dennes polarisering), og sekundært direkte (udbytning

gen af arbejderne i disse lande gennem en i disse direkte investeret udenlandsk kapital), så foregår den amerikanske kapitals udbytning af folkemasserne i Europa på direkte måde og først i anden række indirekte.

Den europæiske afhængigheds former

Det er ikke her vores hensigt at undersøge de forskellige aspekter ved denne arbejdsdeling indenfor de imperialistiske metropoler, men i højere grad at belyse de deraf resulterende afhængighedsformer. Hvis man nemlig undersøger den nye arbejdsdeling, så vil man opdage, at den amerikanske kapitals dominans hverken lader sig vurdere udfra den procentmæssige andel af produktionsmidlerne, som den formelt kontrollerer i hver europæisk nation, eller alene på grund af de amerikansk dominerede multinationale selskabers rolle. For disse selskaber er kun en af den aktuelle proces' effekter og afspejler *kun ret partikulært* denne dominans. Man kan indskrænke sig til nogle karakteristiske tilfælde.

Først og fremmest får de direkte amerikanske investeringer i Europa en helt anden betydning, hvis man betrakter den internationale koncentration *branchemæssigt*, og hvis man derudover tager i betragtning, at denne koncentration principielt retter sig mod bestemte brancher, som de tendentielt bringer under deres faste kontrol.¹⁹

Men denne kontrol lader sig ikke bedømme simpelt udfra de amerikanske firmaers betydning i de pågældende brancher, og den nye arbejdsdeling lader sig ikke reducere til den form for arbejdsdeling, der finder sted "indenfor" de multinationale firmaer og deres foretagender i de forskellige lande. Faktisk hører disse brancher generelt til dem, hvor arbejdets socialisering og den internationale kapitalkoncentration er mest fremskreden. I denne sammenhæng kan man hyppigt, hvad der f. eks. ganske åbenlyst er tilfældet med maskin- og elektroindustrien, se en "standardisering af basisprodukterne i verdensmålestok" (hvad der på ingen måde udelukker vari-

19) Se iøvrigt også: C. Pailloix, "Le procès d'internationalisation", mangfoldiggjort papir 1972, I. kap., såvel som de talrige undersøgelser af I.R.E.P.

erende og forskellige slutprodukter). Denne standardisering, der ikke lader sig henføre til enkle "tekniske" nødvendigheder, bliver for det meste gennemført af den i den pågældende branche dominerende amerikanske industri. Et "europæisk" firma, der vil forblive konkurrencedygtigt i denne sektor, må "omstrukturere" sin produktion og sin arbejdsproces med henblik på denne standardisering og på basis af branchens internationalisering. Men for det meste sætter afhængighedsprocessen allerede ind på dette punkt, hvad der på forskellig vis presser dem ind i en underleverandørposition i forhold til den amerikanske kapital, selv når de retsligt set ikke er overtaget af et amerikansk firma. Afhængigheden virker i denne sammenhæng også således, at i de brancher og sektorer, hvor den amerikanske kapital sætter sit præg på den samlede arbejdsproces, kan den europæiske kapital kun hævde sig gennem køb af patenter og licenser, der er omhyggeligt udvalgt af den amerikanske kapital.

Denne proces får endnu større betydning, hvis man ser på, at arbejdsprocessens nuværende socialisering og kapitalkoncentrationen lader sig afløse, ikke blot på en enkelt branche, men på flere forskellige industribrancher; for den amerikanske kapital er i stand til at etablere sin dominans over flere brancher såsnart den dominerer en enkelt. Dette viser sig helt klart på den elektroniske industris område. E. Jancovici har kort påvist, at brugen af computere i den europæiske industri - den amerikanske kapitals overlegenhed på dette felt er kendt - ikke idag har at gøre med en teknisk nødvendighed. Deres brug viser sig hyppigt som overflødig og sågar uøkonomisk.²⁰

Sker det ikke desto mindre, så kan det føres tilbage til den amerikanske kapitals styring af en bestemt arbejdsproces. Denne dominans bliver derigennem befæstet yderligere, for den indskrænker sig ikke kun til selve computerområdet, men den overføres til bestemte sektorer hvor computere så indsættes i stor stil.

International imperialistisk arbejdsdeling betyder altså først og fremmest samfundsmæssig deling og organisation af de samlede arbejdsprocesser (den samfundsmæs-

20) E. Jancovici, "Informatique et Capitalisme", 1972.

sige deling dominerer den "tekniske" deling, som navnlig A. Gorz's analyser helt klart har vist).²¹ Dette forklarer hvorfor den nuværende arbejdsdeling, til fordel for den amerikanske kapital, ikke indskrænker sig til en arbejdsdeling "indenfor" de amerikanske multinationale firmaer.

Den samfundsmæssige arbejdsdelings nye former angår i dag den "europæiske industris" sektorer og brancher, men først og fremmest reproduktionen af adskillelsen mellem håndens og åndens arbejde (former for arbejdskraftens kvalifikation-dekvalifikation, ingeniører og teknikeres stilling i forhold til en bestemt teknologianvendelse); så har man al grund til at antage, at de nye autoritetsformer, såvel som delingen i beslutnings og udførelsesfunktioner i de europæiske "top" industrier (det berømte problem om deres *modernisering*), i visse henseender modsvarer og forstærker den amerikanske kapitalers herredømme over de samlede arbejdsprocesser.

Endelig kan man m.h.t. kapitalkoncentrationen gøre opmærksom på, at i visse brancher og sektorer (f.eks. elektromekanikken) kommer internationaliseringen af den produktive kapitalers kredsløb til udtryk i den koncentrationsproces, som den produktive amerikanske kapital (Westinghouse, General Electric) påtvinger den europæiske produktive kapital: en "intern" omstrukturingsbevægelse af den europæiske kapital, passende til den amerikanske kapitalers udvidede reproduktion, som vil ende med helt at omfatte den europæiske.

Dette viser det illusoriske i den forestilling, at en øget "intern" koncentration i et europæisk land, eller endog af europæiske kapitaler, skulle være det bedste middel til at imødegå den amerikanske indtrængen: denne flugt fremad tvinger ofte den europæiske kapital lige i armene på den amerikanske. Man kunne anføre flere eksempler. Iøvrigt er det klart, at man kun kan begribe processen i hele dens bredde, hvis man også ser på pengekapitalens internationale koncentration, såvel som de store amerikanske bankers rolle.

Man kan sammenfattende sige, at der foruden en for-

21) A. Gorz, "Technologie, Techniker und Klassenkampf" i: "Schule und Fabrik", Berlin 1972 (IMD 30), den samme, "Le despotisme D'usine et ses lendemais" i: "Les Temps Modernes" September/Oktober 1972.

skydning af selve den økonomiske ejendom til den amerikanske kapital (under dække af opretholdelsen af en "autonom" europæisk juridisk ejendom), foregår:

A) en forskydning af visse magtbeføjelser, hidrørende fra den økonomiske ejendom, til den amerikanske kapital (de mange og komplekse underleverandør-forbindelser) - sløret gennem opretholdelsen af en "autonom" europæisk ejendom. Det kan gå så vidt, at der i realiteten sker effektive expropriationer, der endnu ikke er synlige, men hvis effekter mærkes efterhånden.

B) en forskydning af visse magtbeføjelser, hidrørende fra besiddelsesrelationen (beherskelsen og styringen af arbejdsprocessen), til den amerikanske kapital - også hvor der er tale om en "autonom" europæisk økonomisk ejendom. I betragtning af den aktuelle tendens til ophævelse af adskillelsen mellem økonomisk ejendom og besiddelse, vil dette på langt sigt føre til en forskydning af den økonomiske ejendom fra den europæiske til den amerikanske kapital.

Man kan kun begribe denne proces, når man tager tilbagetrængningen eller sågar sprængningen af de traditionelle grænser mellem "firmaer" og "foretagender" på internationalt plan, i betragtning.

Men disse faktorer, der er forbundet med den dominerende imperialismes udvidede reproduktion indenfor de øvrige imperialistiske metropoler angår ikke kun produktionsforholdene. De implicerer udbredelser af denne reproduktions ideologiske betingelser indenfor de pågældende metropoler. For at fatte denne proces, må man forstå, at ideologien ikke kun angår "ideerne" - den samlede ideologiske formation - men realiserer sig i en hel række praktikker, kundskaber og ritualer, som osse har at gøre med det økonomiske område.

Denne bemærkning er dobbelt vigtig, for den har at gøre med forskelle mellem de perifere samfundsformationers ideologiske afhængighed af centrum på den ene side, og metropolernes af USA på den anden. I tilfældet med samfundsformationerne i periferien, fører udbredelsen af centrums ideologiske former i deres indre til en dyb opløsning af de samlede ideologiske sektorer, på grund af deres oprindelige afhængighed af centrum og deres egne bourgeoisiers ideologiske underordning, hvorfor man fejlagtigt har fået indtrykket af et "dualistisk sam-

fund".

I tilfældet med forbindelserne mellem de imperialistiske metropoler og USA angår denne udbredelse hovedsageligt praktikkerne, ritualerne og kundskaberne i produktionen. Man behøver blot at omtale de kendte problemer med *know how*, *management*, *organisationsteknik etc.* og alle de ritualer der omgærder informatikken. Listen kan udvides efter behag. Disse praktikker lader sig ikke aflede af en eller anden "teknologisk" rationalitet. I sine nævnte indvirkninger på den samfundsmæssige arbejdsdeling handler det hyppigt om ideologiske former, der tilslører metropolernes komplekse afhængighed af den dominerende imperialisme.

Nationalstaten

Efter disse bemærkninger kan vi nu gå over til spørgsmålet om nationalstaten i de imperialistiske metropoler og se, hvorvidt de forskellige positioner, der er angivet i begyndelsen af denne artikel, i denne henseende er fejlagtige.

Staten og spørgsmålet om det nationale bourgeoisie

Man må på dette sted endnu engang rydde op i de myter, som hårdnakket holder sig i live og endog optræder i marxistiske analyser: de gængse formuleringer af problemet - f.eks. havd *formår* staten *overfor* de multinationale selskaber, henholdsvis hvad *formår den ikke*, i hvilken grad eller form mister den sin magt overfor de internationale koncerners muligheder (foretrukken formulering af Servan-Schreiber) etc., *er i bund og grund fejlagtige, og det for så vidt institutionerne og apparaterne ingen egen "magt" "besidder", men udelukkende udtrykker og legemliggør klassemagten*. Spørgsmålet må altså lyde anderledes: det bliver i første omgang et spørgsmål om forholdet mellem det europæiske bourgeoisie og den amerikanske kapital. Hvilket bourgeoisier drejer det sig nøjagtigt om? At stille spørgsmålet således, betyder at stille spørgsmålet om det *nationale bourgeoisie*.

Lad os til at begynde med holde fast ved, at det nationale bourgeoisie ikke kun i økonomisk henseende adskiller sig fra kompradorbourgeoisiet. Man kan ikke afgrænse det nationale bourgeoisie, uden at henholde sig

til de politiske og ideologiske kriterier for dets strukturelle klassebestemmelse. Det nationale bourgeoisie kan ikke ganske simpelt forstås som en, i forhold til "udenlandsk" imperialistisk kapital, radikalt forskellig "indenlandsk" kapital, og det er heller ikke tilstrækkeligt alene at henvise til de økonomiske modsætninger, der adskiller den ene fra den anden. Lige siden imperialismens begyndelsesstade har der faktisk været tendens til kapitalens gennemtrængen på internationalt plan. Forskellen på nationalt og kompradorbourgeoisie svarer heller ikke til den hyppigt anførte forskel mellem industri- og handelskapital. Og desuden lader det sig ikke gøre at forstå det nationale bourgeoisie ud fra markeds-kriterier, dvs. som indenlandsk bourgeoisie, der agerer på det "indre" nationale marked. Der findes sektorer under industri- og handelsbourgeoisiet, som fuldstændig er underkastet udenlandsk kapital, ligesom man på den anden side (det har f.eks. vist sig i nogle latinamerikanske lande) kan møde agrar-bourgeoisier, der eksporterer monokulturprodukter (kaffe, etc.) og som imidlertid fremviser kendetegn for det nationale bourgeoisie. Endelig, og det er endnu mere betegnende, svarer forskellen mellem nationalt og kompradorbourgeoisie heller ikke til forskellen mellem monopoliseret kapital (storkapital) og ikke-monopoliseret kapital (mellem-kapital): man kan finde store monopoler, der fungerer som nationalt bourgeoisie, og ligeledes sektorer indenfor mellem-kapitalen, som er fuldstændig underkastet udenlandsk kapital.

Med disse bemærkninger skal ikke påstås, at de økonomiske modsætninger mellem udenlandsk og indenlandsk kapital ikke spiller en afgørende rolle i en beskrivelse af det nationale bourgeoisie, men blot, at dette ikke er tilstrækkeligt. Med nationalt bourgeoisie forstår man den indenlandske fraktion af bourgeoisiet, som fra det øjeblik, hvor modsætningerne til den imperialistiske udenlandskapital har antaget et vist omfang og indhold, indtager en relativ autonom stilling i den politiske og ideologiske struktur og dermed udgør en egen enhed. Denne stilling, som henholder sig til den strukturelle klas-

Om definition af begreberne "stilling" og "position", ligesom definition af "herskende klasser", se N. Poulantzas: "Om samhælsklasser", Zenit nr. 4 73.

sebestemmelse, kan ikke reduceres til dens klasseposition men har snarere effekter på denne: det nationale bourgeoisie kan under bestemte konjunkturer i den anti-imperialistiske kamp og den nationale befrielse indtage klassepositioner, som inddrager det i *folket*, og er da i stand til at indgå en særlig form for alliance med folkemasserne.

Derimod forstår man med kompradorbourgeoisie sædvanligvis den fraktion af bourgeoisie, som ikke råder over nogen egen basis for kapitalakkumulation, og som på en vis måde optræder som simpel "formidler" for den imperialistiske udenlandskapital - derfor henregner man nu og da til dette bourgeoisie det "bureaukratiske bourgeoisie" - og som altså økonomisk, politisk og ideologisk er fuldstændig underkastet den udenlandske kapital.

Man ser altså, at disse to begreber ikke er tilstrækkelige, når man skal analysere de imperialistiske monopolers bourgeoisier overfor den amerikanske kapital i den aktuelle fase af imperialismen. Når man nemlig alene holder sig til denne distinktion, bliver man tvunget ud i en økonomistisk forkortelse af problemet og dermed til forkerte slutninger:

a) Enten fastslår man økonomiske interessemodsatninger mellem det indenlandske bourgeoisiers sektorer og den imperialistiske udenlandskapital, som frem for alt fremkommer af den kendsgerning, at dette indenlandske bourgeoisie er forankret såvel indenfor som udenfor formationen og råder over egne kapitalakkumulationsbaser, og deraf slutter man ubesværet, at det drejer sig om virkelige nationale bourgeoisier (vi vil se, at dette gælder for Mandel og KP-erne.)

b) Eller også slår man omvendt fast, at bourgeoisierne i centret ikke mere er i stand til at repræsentere klassepositioner, der lader dem tilhøre folket. Men deraf slutter man så direkte, at det kun kan dreje sig om kompradorbourgeoisier, nemlig i den betydning, at de er blotte "formidlere" mellem den nationale økonomi og udenlandskapitalen (det gælder for "ultra-imperialisme" strømmingen.)

For at kunne analysere den konkrete situation, i det mindste de imperialistiske metropolers bourgeoisier i deres forhold til amerikansk kapital, synes det derfor

nødvendigt at indføre et nyt begreb: det indre bourgeoisi. Dette bourgeoisiei der i øvrigt sameksisterer med egentlige komprador-sektorer, besidder mere eller mindre - det afhænger af de forskellige imperialistiske formationer - ikke mere de strukturelle træk, der kendetegner det nationale bourgeoisiei. På grund af reproduktionen af amerikansk kapital i det indre af disse formationer er det (det indre bourgeoisiei) ikke kun indblandet gennem en række afhængighedsforhold, i de internationale arbejdsdelings- og kapitalkoncentrationsprocesser under den amerikanske kapitals dominans (hvad der kan føre så vidt, at en del af merværdien bliver overført til fordel for denne kapital) men på grund af den reproduktion der bliver induceret af de politiske og ideologiske betingelser for denne afhængighed, er det derudover også underlagt påvirkninger der fører til opløsning af dets politisk-ideologiske autonomi i forholdet til den amerikanske kapital.

På den anden side har vi dog ikke med et simpelt kompradorbourgeoisie at gøre: det besidder et eget økonomisk grundlag og en egen akkumulationsbasis såvel indenfor dets samfundsformation som udenfor (for den amerikanske kapitals dominans berører ikke på samme måde økonomien i de perifere formationer som i de øvrige metropoler). Selv på det politisk-ideologiske niveau præges det nu som før af særlige ejendommeligheder, der fremkommer af dets nuværende situation ligesom af dets fortid, da det selv endnu udgjorde en "centreret" imperialistisk kapital, og derved adskiller det sig fra de perifere formationers bourgeoisier. Der består altså afgørende modsætninger mellem det og den amerikanske kapital, der, også når de ikke sætter det i stand til at indtage virkelige "autonome" og "uafhængige" positioner overfor den amerikanske kapital, alligevel får indflydelse på disse formationers statsapparater i deres forhold til den amerikanske stat.

Spørgsmålet om nationalstaterne må altså stilles netop under hensyntagen til de aktuelle allianceformer - inklusive deres modsætninger - mellem de imperialistiske bourgeoisier og den amerikanske kapital under sidstnævntes hegemoni. Med den nuværende internationalisering af kapitalen bliver nationalstaterne hverken fjernet eller "kortsluttet", hvad enten det er i betydningen af en fredelig kapitalintegration "henover"

staterne - thi hver internationaliseringsproces foregår under dominansen af *et bestemt lands* kapital - eller i betydningen af deres forsvinden i den amerikanske superstat, som om de andre imperialistiske bourgeoisier blot var blevet opslugt af amerikansk kapital. På den anden side berører denne internationalisering dog disse staters politiske og institutionelle former på afgørende måde, igennem at disse er trukket ind i et system af indbyrdes forbindelser, som på ingen måde indskrænker sig til et spil mellem "ydre" og "gensidige" pressio-
 2 ner staterne og kapitalerne imellem. Disse stater repræsenterer selv den dominerende imperialistiske kapitals interesser, ved dens tiltagende udvidelse indenfor den "nationale" formation selv, nemlig ved sin komplekse indtrængen i det af den selv beherskede indre bourgeois. Dette system af indbyrdes forbindelser tenderer ikke til konstituering af virkelige "overnationale" eller "overstatslige" institutionelle former og instanser - hvad der ville være tilfældet, hvis det drejede sig om en internationalisering af sidestillede stater med eksterne forbindelser, som det gjaldt om at overvinde - men beror på en induceret reproduktion i form af imperialistisk magt, der dominerer i enhver national formation og tilmed *dens egen stat*.

Forsvaret for den dominerende kapitals interesser gennem disse stater sker frem for alt ad direkte vej: understøttelse af amerikansk kapital ved dens investering indenfor formationen, og endda ofte på samme måde som den understøttelse, der bliver tildelt den indlandske kapital (gennem offentlige subventioner f. eks.) men også understøttelse der er nødvendig for den amerikanske kapital i dens yderligere kædeekspansion indenfor denne formation, som følgelig kommer til at tjene den som mellemstation. Denne understøttelse kan for øvrigt gå så vidt, at den hjælper den amerikanske kapital til selv at omgå bestemte aspekter ved den amerikanske stat (i anti-trust lovgivningen, f. eks.) Kapitalens internationale reproduktion under den amerikanske kapitals dominans støtter sig altså på de vektorer som udgøres af nationalstaterne, idet hver stat forsøger at fastholde et "moment" i denne proces for sig selv. Der af resulterer en understøttelse af den dominerende kapital ad indirekte veje: hver stats industripolitik o-

verfor dens udenlandske kapital med det mål at øge denne kapitals koncentration og internationale ekspansion.

Uden tvivl består der i en række spørgsmål afgørende modsætninger mellem de imperialistiske metropolvers indre bourgeoisier og den amerikanske kapital, modsætninger som hver nationalstat udvikler, idet den understøtter sit indre bourgeoisie mest (det er for øvrigt et af aspekterne ved EEC). Men også her må man gå videre og fastslå at disse modsætninger for tiden ikke udgør hovedmodsatningen indenfor de herskende imperialistiske klasser. De indre imperialistiske modsætningers fremherskende form er i dag ikke de, der eksisterer mellem "international" og "national" kapital eller mellem de imperialistiske bourgeoisier som sidestillede enheder.

For at forstå dette må man se på, at den indenlandske afhængighed af amerikansk kapital forløber tværs igennem den indenlandske kapitals forskellige fraktioner: netop dette fører til dens indre opløsning, thi modsætningerne mellem amerikansk og indenlandsk kapital konstituerer frem for alt den komplekse form for reproduktion, der er skabt af den amerikanske kapitals egne modsætninger, i det indre af den indenlandske kapital. Anderledes udtrykt, den indenlandske kapitals modsætninger bliver, gennem komplekse formidlinger, "ekstrapoleret" i forhold til den amerikanske kapital, thi det indre bourgeoisie sammensættes i dag ud af heterogene og konjunkturbestemte elementer. Distinktionen indre bourgeoisie / kompradorbourgeoisie dækker - i dag endnu mindre end tidligere i tilfældet med det nationale bourgeoisie - hverken distinktionen mellem stor monopolkapital og ikke-monopolistisk kapital, ej heller distinktionen mellem produktiv (industriel) kapital og bankkapital eller overhovedet en sådan mellem et bourgeoisie der er begrænset til indenrigsmarkedet og et bourgeoisie med international ekspansionistisk strategi: snarere slår distinktionen ind på en retning, som er konjunkturbetinget, (som bevis skal nævnes de pludselige omsving i de Gaulles politik).

I sin rolle som hegemoniets organisator intervenerer nationalstaten altså i et "indre" felt, hvor de "indre imperialistiske modsætninger" allerede har udfoldet sig og hvor modsætningerne mellem de herskende fraktioner i dens samfundsformation allerede er internationaliserede. Statens interventioner til fordel for nogle indenlandske

store monopoler mod andre, til fordel for store monopoler og sektorer indenfor den indenlandske mellem-kapital mod andre, til fordel for nogle fraktioner indenfor "europæisk" kapital mod andre, er hyppigt kun indirekte interventioner til fordel for nogle fraktioner og sektorer indenfor amerikansk kapital mod andre indenfor samme kapital, som de forskellige fraktioner og sektorer indenfor den indenlandske og europæiske kapital er afhængige af. Altså forløber hovedmodsætningen svarende til konjunktoren, indenfor de modsætninger der eksisterer mellem den dominerende imperialistiske kapital og internationaliseringen, som den selv påbyder, eller også imellem de indre bourgeoisier og deres interne kampe, men den placerer sig sjældent mellem det indre bourgeoisier som *sådan* og den amerikanske kapital.

Det er desuden denne opløsning og heterogenitet indenfor det indre bourgeoisier, dette konjunkturbestemte konglomerat som betinger de europæiske staters svage til tider rykvisse modstand mod den amerikanske kapital. Imod de påstande indenfor den herskende ideologiske strømning, som stiller problemet "nationalstat *versus* multinationale firmaer", spiller de amerikanske multinationale firmaers nye *virkelige* "pressionsmidler" overfor de europæiske stater - skatteflugt, valutaspekulation, omgåelse af toldskrænker - i hele sagen kun en sekundær rolle.

Man ser altså i hvor høj grad vi adskiller os fra såvel ultra-imperialisme strømmingen, som Mandels og de vestlige KP-eres opfattelser. Hvad angår de sidstnævnte, kan man sige, at de begge går ud fra eksistensen af et nationalt bourgeoisier i de europæiske lande, som de imidlertid ikke afgrænser på identisk vis: hver, altså, sit nationale bourgeoisier !

For Mandel er dette nationale bourgeoisier udtryk for de store "*europæiske*" monopoler i modsætning til europæisk mellem-kapital. "I dag er stadiet med den "nationale" storkapital endnu ikke overvundet.... Det voksende krav, om at yde den nordamerikanske konkurrence modstand, som på ingen måde blot bliver stillet af "autonome statskapitalistiske magter" men tydeligt af de afgørende vesteuropæiske koncerner, den voksende konsolidering af EEC og de overnationalt organers voksende magt indenfor EEC, er parallelle og ensrettede processer... Svagere, passivere

koncerner, frem for alt i mindre ekspansive sektorer, ligesom familiefortagender, for hvem det ikke lykkes at vokse ud over middelstørrelse, vil ofte foretrække den letteste løsning, at lade sig opkøbe eller opsluge af USA-kæmpekoncerner. De europæiske koncerner, derimod, der er rigere og mere dynamiske, vælger i stadig voksende antal vejen mod europæisk Kooperation og europæisk kapital-sammenslutning."22

Dermed er alt sagt: efter disse påstande, som modbevises af kendsgerningerne, er det intet under, at Mandel tilslutter sig tidens borgerlige propaganda om et "forenet Europa". Hvad der i øvrigt ikke forhindrer ham i, 2 sider længere henne at konstatere et paradoks, som han kalder det, at "med manglen på europæisk kapital-sammenslutning - sic! - bliver det paradoksalt nok USA-koncernerne der profiterer mest på oprettelsen af EEC."22a

Når man imidlertid overfører vores analyser på det europæiske plan, vil man se, at det på ingen måde drejer sig om et paradoks, som muligvis skulle skyldes teknisk inkompetance eller gemytternes ufordragelighed. Når europæiske bourgeoisier nemlig ikke samarbejder og slutter sig sammen *mod* den amerikanske kapital, så skyldes dette de tendentielle effekter, som den nye afhængighedsstruktur har på dem, hvad angår den amerikanske kapital. De *indbyrdes forhold* mellem disse bourgeoisier er decentrede, dvs. de går tværs igennem interioriseringen af den amerikanske kapital i deres egen midte. Hver europæisk nationalstat repræsenterer også de andre europæiske bourgeoisiers interesser - deres konkurrence med dets eget indre bourgeoisie taget i betragtning - hvorved den dog overtager deres afhængighed af amerikansk kapital.

-Analyserne fra de europæiske Kp'ere og frem for alt fra det franske kommunistparti og deres videnskabsmænd betoner derimod de store monopolars trængen ind i hinanden (l'interpenetration) og ligeledes den amerikanske kapital's dominans. Som P. Herzog udtrykker det: "Disse bemærkninger viser, at vi skal tage os i agt for at karakterisere den nye etape som en kamp mellem "national" kapital og over- eller multinational kapital.... I dag

22) Mandel, "Die EWG und die Konkurrenz Europa - Amerika (Anti-Servan-Schreiber)". Frankfurt 1968, s. 50 f og s. 52.

22a) Mandel, samme sted s. 54.

har de store nationale monopoler fælles interesser med den udenlandske kapital, og deres "modstand" ligesom deres "konkurrence" mister deres "nationale" karakter. Hvad der står overfor hinanden er grupper med delvis fælles interesser, henholdsvis grupper, som tendentielt antager kosmopolitisk karakter.²³ Men i grunden ligger problemet et andet sted: KP'erne har meget vel deres nationale bourgeoisie, nemlig *den ikke-monopolistiske henh. mellem-kapitalen*. Vi vil ikke her gå i detaljer, men den opfattelse taler tydeligt ud af KP'ernes analyser, at den for tiden *eneste* dominerende *fraktion* udgøres af de store, globale "kosmopolitiske" monopoler, og endda *med udelukkelse* af mellem-kapitalen, som ifølge dem indlemmes i den nationale "småkapital" (ja, endog i småborgerskabet) som man vil søge at alliere sig med - når alt kommer til alt drejer det sig om ærlige demokrater og patrioter - for at skabe et "avanceret demokrati", som kan yde den amerikanske kapital modstand.²⁴ Hvad der blandt andet lader effekterne af arbejdsprocessens socialisering og koncentrationen for den mindre kapital's aktuelle afhængighed af storkapitalen upåagtet.

Staten og nationen

Når de imperialistiske metropoler stat i dag forandrer sig, men bibeholder sin karakter af at være nationalstat, så sker dette ligeledes på grund af den kendsgerning, *at staten ikke er den herskende klasses blotte efter behag manipulerbare redskab eller instrument*, hvor hver etape i internationaliseringen af kapitalen automatisk fører til en "overnationalisering" af staterne. I sin egenskab af sammenholdsfaktor for samfundsformationens enhed, såvel som for reproduktionen af de sociale forhold koncentrerer og resumerer staten klasse modsætningerne i samfundsformationen som helhed, idet den godkender og legitimerer de dominerende klassers og

23) P. Herzog, "Nouveaux developpements de l'internationalisation du capital" i "Economie et Politique", nr. 198, 1971 s. 148.

24) Se i forb. med dette, FKP-forfatterkollektiv, "Der statsmonopolistische Kapitalismus", Frankfurt 1972, ligeledes min artikel, "Om samhällsklasser", Zenit nr. 4 1973.

fraktioners interesser overfor de andre klasser i formationen, og følgelig overtager de verdensomspændende klassemodsigelser. Problemet, som vi her har med at gøre, kan altså heller ikke reduceres til en enkel, mekanistisk modsætning mellem basis (internationaliseringen af produktionen) og overbygning (Nationalstat), som ikke mere "svarer til" hinanden. Transformationerne i overbygningen bliver bestemt af de former, som *klassekampen* antager i en imperialistisk kæde, der udmærker sig ved den ulige udvikling af dens led.

Vi har set at internationaliseringen af kapitalen ikke fører til en virkelig "tværnational fusion" af kapitalen. Men dette er kun et aspekt ved problemet. Hvad sker der på arbejderklassens side i de europæiske lande? Selv om folkemassernes kampe mere end nogensinde udspilles i et verdensomspændende felt, der bestemmer de konkrete konjunkturer, og selv om etableringen af verdensomspændende produktionsforhold ligesom arbejdets socialisering *objektivt* fremskynder arbejderne internationale solidaritet, så bliver deres kamp, som efter sit væsen er international, alligevel i vidt omfang bestemt af den nationale form. Dette skyldes dels den ulige udvikling og de konkrete særtræk ved hver enkelt samfundsformation, det vil altså sige selve kapitalismens væsens kendetegn; dels skyldes det dog også særegne træk hos de organisationer - partier, fagforeninger - som er de afgørende i de europæiske arbejderklasser i dag.

I øvrigt må man også i højeste grad tage hensyn til en del af småborgerskabet - som i dag reproduceres under nye former - og ligeledes til bønderne, som disse stater kan søge en uundværlig støtte hos, og hvis klassesituation frembringer en ganske særlig "nationalisme"; endvidere må man ikke glemme de *sociale kategorier* i statsapparatet (administrationsburekrati, partifunktionærer, etc.) for hvem nationalstaten nu som tidligere udgør en kilde til privilegier.

Problemet med nationens fortsatte beståen formidles altså gennem de effekter, som den har på klassekampens "nationale former". Men dermed er spørgsmålet om *forholdet* mellem stat og nation, som bliver stillet gennem "nationalstaten" endnu på ingen måde besvaret. For selv om nationen i grunden er bundet til kapitalismens eksistens,

indbetattet dens imperialistiske stade, så har marxismen-leninismen dog aldrig forvekslet *stat* og *nation* med hinanden, men har i denne forbindelse altid kun talt om fremkomsten af "nationalstaten" og den "nationale samfundsformation" under kapitalismen. Problemet må derfor betragtes under en anden synsvinkel: Den nuværende internationalisering af produktionen og de verdensomspændende produktionsforhold fjerner ganske vist ikke nationen som enhed - problemet med den ulige udvikling - men modificerer de ikke samfundsformationens helhed så meget, at de sprænger den "nationale samfundsformation" og dermed sønderriver båndene mellem stat og nation - overnational stat ?

Dette holder på ingen måde stik, for så vidt som hverken nationen eller forholdet mellem stat og nation kan reduceres til enkle økonomiske forbindelser. I hele *sin bestemmelses kompleksitet* - økonomisk, territorial, lingvistisk, symbolsk-ideologisk enhed, bundet af "traditionen" - bevarer nationen sin *egen entitet*, hvad klassekampens "nationale form" angår, idet forholdet stat - nation bliver opretholdt *ad denne vej*. De aktuelle modifikationer rammer, i det mindste i de imperialistiske monoler, kun enkelte af denne bestemmelses elementer (og det på ulige måde) : de udkrystalliserer sig som den stats modifikationer, der i sin hårde kerne forbliver en nationalstat. Imidlertid er disse modifikationer stadigvæk ganske betydelige, idet de jo stiller spørgsmål ved det juridiske begreb (conceptualisation) om den nationale suverænitet: rollen som hver enkelt stat spiller i den internationale undertrykkelse af klassekampene (NATO etc.); exterritorialretten i hver enkelt stats funktioner, som breder sig til de ydre formationer, hvor dens indenlandske kapital udvikler sig; modifikationer i hver enkelt stats indre retssystem for at dække over internationaliseringen af den interventioner.

Viser der sig i dag overhovedet visse *lempelser* i forholdet mellem stat og nation i tilfældet med de imperialistiske metropoler, som interesserer os, så er det rigtignok ikke i retning af det, som man almindeligvis forstår ved "overnationalisering" af staterne. Vi oplever mindre dannelsen af en ny stat henover nationerne, tværtimod kan vi fastslå, at den nationale enhed i de eksisterende nationalstater mærkbart slår revner: det er i

dette det yderst vigtige aktuelle fænomen, regionalismen, som det udtrykker sig i nationaliteternes genopdukken, hvor man kan se, at internationaliseringen af kapitalen snarere fører til en fraktionering af nationen, sådan som den historisk er opstået, end til en overnationalisering af staten. Dette fænomen er i en anden henseende endnu mere karakteristisk, thi - langt fra en formodet overnational kooperation af europæisk kapital mod den amerikanske - er det snarere et resultat af den internationale kapitals udvidede reproduktion under den amerikanske kapitals dominans i de europæiske landes egen midte, ligesom af den nye afhængighedsstruktur: hvad der indebærer en tendens til indre opløsning af de europæiske samfundsformationer og deres økonomier, som kan føre til virkelige manifestationer af *indre kolonisering* under regionalpolitikens forskellige etiketter. Ud af denne opløsning opstår splittelsen af den kapitalistiske nationale enhed.

Internationaliseringen og statens økonomiske rolle

Som man ser, lader den nuværende internationalisering af kapitalen og opdukken af "multinationale koncerner" sig således ikke beskrive i sit forhold til staten på en sådan måde, at begge enheder "besider" en "magt", som de opdeler imellem sig: at hævde, at jo mere den "økonomiske magt" forøges og koncentreres, jo mere berører den staten sin "magt", vil ikke blot sige at underkende, at staten ikke disponerer over nogen egen "magt", men også, at den på afgørende vis griber ind i denne koncentration. Den nuværende proces gør ikke i ringeste grad indhug i *statens dominerende rolle* på det monopolkapitalistiske stadium.

Statens dominans svarer til dens betydeligt voksende "økonomiske funktioner", som er absolut nødvendige for storkapitalens udvidede reproduktion. Men dermed er problemet kun delvis besvaret thi det er stadig et åbent spørgsmål, hvorfor de vigtigste *bærere* af disse økonomiske interventioner stadigvæk er nationalstaterne. Kunne man ikke, ligesom R. Murray, gå ud fra, at disse stadig vigtige økonomiske interventioner skifter bærere, og at disse interventioner i stor udstrækning fratages natio-

nalstaten til fordel for enten overstatslige institutioner eller spiren til en overnational stat ?

Der hersker ingen tvivl om, at bestemte former for kooperation i dag er blevet nødvendige mellem de forskellige staters økonomiske politik (forskellige internationale institutioner, EEC). Men disse institutionelle former består faktisk ikke af apparater, som fortrænger nationalstaterne eller overlapper dem. Og det af yderligere en grund, som det forekommer os værd at omtale: disse staters økonomiske interventioner er ikke, som en bestemt gængs tradition muligvis kunne få os til at tro, "tekniske" og "neutrale" funktioner, som gives i og med den på sin side ligeledes neutralt betragtede "produktions" krav. Disse statens økonomiske funktioner er i virkeligheden udtryk for dens politiske sammenholdsfunktion i udbygningen og i udøvelsen af klasseherredømmet: de optræder i en samfundsformations klassekampsfelt, og dermed kommer vi netop tilbage til de overfor anførte bemærkninger. Man kan således ikke adskille de forskellige interventioner og deres aspekter fra staten, idet man går ud fra muligheden af en *effektiv overførsel* af de "økonomiske funktioner" til overnationale eller overstatslige organer, hvorved der så blot skulle tilfalde nationalstaten en repressiv eller ideologisk rolle: det drejer sig allerhøjest om, at der undertiden sker en *delegering* af udøvelsen af disse funktioner.

Når man går således til værks mister man i virkeligheden de reelle tendenser af syne: *nemlig nationalstatens interioriserede transformationer, som sigter imod at denne selv overtager ansvaret for internationaliseringen af de offentlige funktioner med hensyn til kapitalen*. Således kommer man til en forsvarslinie for sin "egen" nationalstat mod de "kosmopolitiske institutioner". Disse internationale institutionelle former bliver nemlig ikke blot yderligere "tilføj²⁵et" nationalstaten (FKP'ernes foretrukne udtryk) men er netop udtryk for de interioriserede transformationer. Disse transformationer rammer ikke blot nationalstatens økonomiske interventioner, men også de repressive og ideologiske aspekter, gennem hvilke disse interventioner virkeliggøres.

25) J. P. Delilez, "Les Monopoles", Paris 1970, s. 69.

Lad os desuden bemærke, at denne opfattelse af den nuværende stats neutrale og teknisk økonomiske funktioner, er de vestlige KP'eres og især FKP's ("staten som produktionens organiske faktor", "staten som en del af basis")²⁶ og tilhører deres teori om "statsmonopolkapitalismen". Disse i sig selv neutrale funktioner anses i dag for at kunne "bortledes" fra at være til gavn for de store monopoler og i stedet - ved en simpel udskiftning i statsmagten uden at knuse statsapparatet - kunne benyttes til gavn for folkemasserne. Disse analyser, skulle man tro, burde have ført FKP'erne til at hælde til opfattelsen af en overnational stat i forbindelse med en internationalisering af produktionen: når dette ikke er tilfældet, er det fordi de har en opfattelse, der betragter den imperialistiske kæde som en sideordning og addition af nationale statsmonopolkapitalistismer. Man betoner således det faktum at den "internationale kapital" forankres i hver enkelt national samfundsformation, "idet den optager og tilpasser sig dens statsmonopolkapitalismes særegenheder", hvor det i virkeligheden er hver samfundsformations egen struktur, der bliver reorganiseret i forhold til kapitalens internationalisering. Nationalstatens funktioner i forbindelse med internationaliseringen af kapitalen anses ikke i FKP'ernes version, for fuldstændig at transformere og modificere denne stat, men *tilføjes* ganske enkelt til dens "nationale" funktioner: heraf følger at de - gennem et forsvar for nationalstaten, der støtter sig på det "nationale bourgeoisie - mellem-kapitalen" imod den "kosmopolitiske" kapital - kunne benyttes til en effektiv "international kooperation", baseret på "produktionens" krav, *uden at knuse statsapparatet*.

For at komme tilbage til vores problem: kapitalen som overskrider sine nationale skranker, støtter sig godt nok på nationalstaterne, *ikke blot på sin egen oprindelsesstat*, men ligeledes på de andre stater. Dette fører til en kompleks opdeling af staternes rolle i kapitalens internationale reproduktion under den amerikanske kapitals dominans, og kan resultere i, at udøvelsen af disse funktioner decentreres og forskydes *mellem deres*

26) I særdeleshed Herzog, "Politique economique et planification" s. 35, 65 og 139 f.

bærere, som i deres væsen forbliver nationalstater. Afhængig af konjunktoren bliver det den ene eller anden af metropolernes nationalstater, der bærer ansvaret for den ene eller den anden intervention af international betydning for reproduktionen af opretholdelsen af systemet i dets helhed.

Staten i den internationale reproduktion af de sociale klasser

Statens forskellige funktioner, som der har været tale om indtil nu, koncentrere sig alle om den kapitalistiske produktionsmådes udvidede reproduktion: det bestemmende moment i denne reproduktion vedrører den udvidede reproduktion af de sociale klasser, de sociale forhold. Men staten har her sin egen og specifikke rolle, idet den på den ene side intervenserer i reproduktionen af de sociale klassers stilling og på den anden side griber den ind i agenternes uddannelse/underkastelse, på en sådan måde at de kan indtage disse stillinger, og dermed i distributionen af agenterne til disse stillinger: lad os i denne forbindelse blot nævne skoleapparatets rolle.

Men selv om det i dag er nationalstaten, der indtager denne rolle, og selv om denne rolle endnu afhænger af samfundsformationens særegenheder og af dens klassekamp, så er den dog i dag mere og mere placeret under den imperialistiske arbejdsdelings tegn og under den kapitalistiske reproduktion af de sociale klasser i verdensmålestok. De europæiske nationalstaters rolle består i denne forbindelse - skoleapparat, voksenuddannelse - blandt andet i at reproducere de nye former for arbejdsdeling, der er etableret mellem USA og Europa. Eksempler - som de forskellige former for udvidet reproduktion af arbejderklassen, dens kvalifikation (arbejdsmand, specialarbejdere etc.) formerne og rytmerne for reproduktionen af det nye småborgerskab (teknikere, ingeniører etc.), flugten fra landet eller de udenlandske arbejdere i Europa, og de europæiske nationalstaters rolle i denne forbindelse - er alle afhængige af denne arbejdsdeling mellem USA og Europa: teknologiske forskelle, forskelle i løn-niveau og -hieraki, i former for arbejdets socialisering i den integrerede produktion (aspektet med ar-

bejdets dekvalificering, der i dag går hånd i hånd med aspektet omkring den højt kvalificerede arbejdskraft, og som har tendens til at lokalisere sig udenfor USA, idet Europa i andre henseender begrænser sig til relativt underudviklede former for "teknologi".)

Disse eksempler antyder kun problemet: men de fører os til en mere generel tese, fordi de viser os begrænsningerne i en opfattelse som i dag er meget udbredt (og som er karakteristisk for Baran og Sweezy) som ser USA som modellen, eller det præ-fabrikerede billede på den fremtid, som Europa uundgåeligt og entydigt skulle bevæge sig hen imod. Denne opfattelse har kun værdi som analogi, for den negligerer de nye spaltninger i afhængighedsstrukturen, der træder imellem dem. For endnu en gang at tage det famøse eksempel med den i Amerika "opsvulmende tertiære sektor" (servicefag) som har voldt så store kvaler: det er klart, at denne udviklings rytmer og former, som i virkeligheden er meget forskellige i USA og Europa, er betinget af den stilling, som USA i dag indtager som verdensadministrationscenter, og ikke af en simpel europæisk "forsinkelse" på den amerikanske vej, som uundgåeligt vil blive indhentet. Det betyder altså, at en analyse af de sociale klasser og statsapparaterne i metropolerne ikke kun kan baseres på en analyse af USA, idet man behandler denne samfundsformation på samme "eksemplariske" vis, som Marx på sin tid gjorde det med Storbritannien: de andre imperialistiske metropoler, og især Europa udgør selv et specifikt område og et specifikt objekt.

Lad os endelig tilslut nævne et sidste spørgsmål, i betragtning af dets omfang og betydning. Modifikationerne i de europæiske nationalstaters rolle med henblik på at overtage ansvaret for kapitalens internationale reproduktion under den amerikanske kapitals dominans, og de politiske og ideologiske betingelser for denne reproduktion medfører afgørende institutionelle transformationer indenfor disse statsapparater. Der er ingen tvivl om, at de særlige træk ved den "stærke stat" (autoritær, politistat), som man efterhånden ser brede sig overalt i Europa på den ene side, og akkumulationen af betingelserne for en mulig fascistisk udvikling på den anden side, er udtryk både for klassekampene i disse formationer og deres plads i den nye afhængighedsstruktur.

Konklusion

Nogle afsluttende bemærkninger er nødvendige:

1. Den første drejer sig om den historiske grundfæstelse af denne afhængighed. Dateret fra slutningen af 2. verdenskrig har den nøje tilpasset sig periodens konkrete karaktertræk. Heraf følger, at det amerikanske hegemoni, der opstod i en periode med ødelæggelse af de europæiske økonomier, har udvist bestemte træk, som nu er ved at forsvinde, men som hyppigt fremkalder illusioner om "afslutningen på det amerikanske hegemoni", og som giver plads for vurderinger af typen som Mandel-strømningens "det amerikanske bourgeoisie opretholder endnu sin absolute dominans, men er på relativt tilbagetog", hvorved dette tilbagetog tendentielt antages at blive afslutning-
en på dette hegemoni.

Hvad der i virkeligheden er på tilbagetog i dag er visse af dette hegemonis former (især dollarens rolle) for Europa indtager den stilling i afhængigheds eller satellit imperialismen, som tilfalder det i den aktuelle proces og i dennes modsætninger. Betragter man derimod dominansens og afhængighedens væsentlige træk, er det amerikanske hegemoni snarere blevet styrket og styrkes stadig. Man behøver i denne sammenhæng blot nævne de omfattende økonomiske overenskomster, der for nylig er indgået mellem USA og USSR, som netop betyder en intensivering af dette hegemoni. *hvilke rigtige gode værdier USA's magt*

2. Den anden bemærkning drejer sig om den aktuelle krise i imperialismen og hænger sammen med den første.

I realiteten drejer det sig i dag ikke om det amerikanske hegemonis krise, forårsaget af "ækvivalente mod-imperialismers" (contre-imperialismes equivalents) vækst, men om en krise for hele det kapitalistiske system, forårsaget af de verdensomspændende klassekampe, som i dag også har nået området i centrum. Objektivt sætter denne krise i imperialismen end ikke den amerikanske imperialismes dominans over de andre metropoler på spil, men rammer centret *i dets helhed*, manifesterer sig således *både i dets nervecenter som i reaktiveringen af de interimperialistiske modsætninger*.

Med andre ord, det er ikke den amerikanske imperialismes dominans som er kriseram, men det samlede im-

perialistiske centrum under dennes dominans.

Heraf følger, at der ikke kan findes nogen løsning på denne krise - *hvad de europæiske bourgeoisier udmærket har gjort sig klart* - som består i, at de på deres side stiller spørgsmål ved den amerikanske kapitals dominans. For dem er problemet mere - de pludselige omsving i EEC politikken viser dette tydeligt - at opretholde imperialismen under denne dominans, som bliver anerkendt af dem, selv med fare for at måtte foretage sekundære om - struktureringer, der berør hele systemet: til hvilket der, naturligvis, vanker en vis del af kagen. Dette fører os til den anden konstatering: den vej, som denne krise følger, thi der findes kriser der er langvarige, afhænger af folkemassernes kamp. I den aktuelle fase af imperialismen og i den nuværende konjunktur, spiller de europæiske folkemassers kamp en fundamental rolle.

Således kommer vi tilbage til spørgsmålet om de revolutionære muligheder og strategier i et europæisk land i den nuværende fase af internationaliseringen. Her er hovedspørgsmålet ikke spørgsmålet om muligheden eller umuligheden af en revolutionær proces i et europæisk land (det famøse spørgsmål om *et land*) for imperialismens forskellige metropoler kendetegnes stadig af den ulige udvikling og den konkrete situations særpræg. Det væsentlige problem drejer sig om selve udviklingsformerne i disse samfundsformationer. Af de foregående analyser fremgår det, at der i denne uafbrudte revolutionære udvikling ikke kan eksistere en særlig etape med "national befrielse" eller med "nyt demokrati", som er støttet på allianceformer med et "nationalt bourgeoisie" mod den "fremmede" imperialisme og dens agenter. Og det ikke, fordi det ikke drejer sig om afhængige samfundsformationer, men netop tværtimod.

I den nuværende fase af internationaliseringen bliver et brud i en af den imperialistiske kædes led i virkeligheden frygtelig vanskeligt, og denne proces kan hovedet kun igangsættes, især for metropolernes vedkommende, ved hjælp af radikale socialistiske foranstaltninger, som er de eneste midler i den antiimperialistiske kamp. De midler, som den dominerende imperialisme besidder, er betragtelige: for kun at anføre et kendt eksempel, man ved, at de store valuta-fluktuationer og kapital-spekulationer i de senere år hovedsagelig skyldes

de multinationale firmaers aktionsmuligheder, overfor hvilke de klassiske midler til devisekontrol synes temmelig latterlige. Men - yder mere: af overstående analyser følger, at man i den aktuelle sammenhæng, med den amerikanske kapitals dominans, kun kan bryde den blotte imperialistiske afhængighed ved blandt andet at tage direkte fat på selve arbejdsprocessen og på den sociale arbejdsdelings former i produktionsprocessen. Med hensyn til statsapparaterne er det tydeligt, at det - kort sagt - drejer sig om at bekæmpe den dominerende imperialismes magtovertagelse, i form af interioriserede modifikationer af selve nationalstaterne, hvad der mere end nogensinde, *og som elementær antiimperialistisk forholdsregel*, er umuligt uden fuldstændigt at knuse disse statsapparater ★

Anmeldelse

Charles Bettelheim: "Kulturrevolution og industriel organisering i Kina."

Charles Bettelheim: "Kulturrevolution og industriel organisering i Kina"

I slutningen af 1973 udkom på svensk en bog af den franske økonom Charles Bettelheim: "Kulturrevolution og industriel organisering i Kina". Bogen ventes at udkomme på dansk på 'Modtryk' i marts måned 1974.

Bogen er den foreløbigt sidste i en omfattende produktion om problemer i overgangssamfundet mellem kapitalisme og socialisme, med hovedvægten på økonomisk teori og planlægningsproblemer.

Det egentlige emne for denne anmeldelse er Bettelheims nyeste bog, men først vil vi gennemgå hans øvrige produktion om ovennævnte emne for kort at angive den proces denne sidste bog er et resultat af.

I 1965 udkom "La construction du socialisme en Chine" som resultat af et samarbejde mellem Bettelheim, J. Charriers og H. Marchisio. Bogen indeholder en konkret gennemgang af den kinesiske økonomis organisering. Samtidig hermed deltog Bettelheim i en diskussion om den økonomiske planlægnings problemer med bl.a. Che Guevara og Ernest Mandel. Diskussionen tog udgangspunkt i Cubas specielle problemer i begyndelsen af 60'erne, men udviklede sig til en teoretisk diskussion om forholdet mellem produktivkræfternes udviklingsniveau og den økonomiske planlægnings muligheder. Denne debat er samlet i en svensk udgivelse "Planningsdebatten på Cuba". Bettelheims indlæg er desuden udgivet i "Övergången till den socialistiska ekonomin" sammen med to senere indlæg, som polemiserer mod Mandels bidrag til planlægningsdebatten, og en artikel om prisproblematikken i Europas socialistiske lande. Det centrale i polemikken mod Mandel er en kritik af Mandels (og Che Guevaras) sammenblanding af de

abstrakte og konkrete modsætninger, hvilket bl.a. fører til opfattelsen, at den politiske magtovertagelse umiddelbart muliggør en samfundsmæssig planlægning.

I 1969 færdiggjorde Bettelheim sit næste større værk, "Socialism och ekonomisk planering", som i modsætning til de tidligere publikationer om samme emne var en systematisk fremstilling, der havde til formål at danne teoretiske begreber for den konkrete analyse af samfundsformationer ved overgangen fra kapitalisme til socialisme. Behovet for disse teoretiske begreber var opstået af Bettelheims arbejde med en konkret analyse af den sovjetiske samfundsformation. Den præcisering af begreberne, som Bettelheim fremlægger, var muliggjort af udviklingen i Sovjetunionen, den ideologiske strid med Kina og først og fremmest kulturrevolutionen i Kina. Disse forholds betydning for Bettelheims arbejde afspejles tydeligt i Bettelheims diskussion med Huberman og Sweezy i Monthly Review fra 1965-71, som er gengivet i artikelsamlingen "Socialkapitalismen".

Et gennemgående tema i denne diskussion er, hvorvidt modsætningen marked/plan kan identificeres med modsætningen kapitalisme/socialisme. I sit første indlæg forsvarer Bettelheim 'liberaliseringen' i det sovjetiske planlægningsssystem og begrundet den i tekniske forhold i en mere 'kompliceret økonomi'. Efterhånden som problematikken præciseres, fremfører Bettelheim, at modsætningen marked/plan er en sekundær modsætning, hvis udvikling ikke er det afgørende i spørgsmålet kapitalisme/socialisme.

Socialismen kan ganske vist på langt sigt ikke opbygges uden planlægningens dominans over markedet, men planlægningen kan tjene et borgerskabs interesser, såvel som arbejderklassens. Det afgørende i spørgsmålet kapitalisme/socialisme bliver således den politiske linie og den politiske klassekamp. "Det var nødvendigt med to helt forskellige historiske begivenheder for at klargøre den for marxismen så vigtige sandhed. Disse to begivenheder er Sovjetunionens tilbagegang til den kapitalistiske vej og den proletariske kulturrevolution i Kina." (Socialkapitalismen s.131) Det er øjensynligt netop også disse to historiske begivenheder, Bettelheim har beskæftiget sig med, siden han skrev dette.

Analysen af den sovjetiske samfundsformation er endnu

ikke udkommet, men til gengæld har Bettelheim i sin nyeste bog i en konkret analyse anvendt de teoretiske begreber, som han udviklede i "Socialism och ekonomisk planering". Der er ikke tale om en analyse af en samfundsformation, men om en undersøgelse af de forandringer, som fandt sted i de kinesiske fabrikker efter kulturrevolutionen, og om de teoretiske konklusioner, man kan drage af disse forandringer.

Det blev således ikke i en analyse af den sovjetiske samfundsformation at Bettelheim først kom til at anvende de udarbejdede teoretiske begreber - men i en analyse af visse forhold i Kina.

Ikke desto mindre belyses også udviklingen i Sovjetunionen, idet bogens centrale emne er forholdet produktivkræfter/produktionsforhold i den socialistiske opbygning.

Ud fra de kinesiske erfaringer kritiseres udviklingen i Sovjetunionen som resultat af den fejlagtige opfattelse, at produktivkræfternes udvikling direkte bestemmer produktionsforholdenes udvikling. Denne mekaniske opfattelse, som f.eks. formuleres af Stalin i "Om dialektisk og historisk materialisme", underkender klassekampens centrale rolle i den socialistiske opbygning.

Bettelheim skriver: "I kombinationen produktivkræfter-produktionsforhold spiller de sidstnævnte hovedrollen, idet de pålægger produktivkræfterne vilkårene for deres reproduktion. Omvendt bestemmer produktivkræfternes udvikling aldrig direkte forandringen af produktionsforholdene. Denne forandring formidles altid gennem de nærværende klassers handlen, dvs. gennem klassekampen." (s. 89).

I bogens centrale (det fjerde) afsnit "Revolutioneringen af produktionsforholdene" understreger Bettelheim dette forhold med de konklusioner, som han har draget udfra de analyser, han har foretaget af ændringerne i den kinesiske industri og den kinesiske planlægning.

Etableringen af proletariatets diktatur indebærer ikke, at proletariatet automatisk eller umiddelbart dominerer i ideologien eller i økonomien. Tværtimod vil borgerlige ideologiske former og kapitalistiske produktionsrelationer fortsat bestå og reproducere i en lang periode.

Forandringen af produktionsforholdene er en langvarig

proces, som kun kan føres til ende som resultat af proletarietets dominans i den ideologiske og politiske klassekamp.

For at de kapitalistiske produktionsrelationer skal kunne erstattes af en samfundsmæssig tilegnelse af produktionsmidlerne, må de umiddelbare producenter kollektivt beherske disse midler. Forudsætningen for dette er, at arbejderklassens enhed dominerer over dens splittelse. Så længe denne dominans ikke er til stede i arbejderklassen, kan den kun indirekte beherske produktionen gennem staten og med partiet som repræsentant for enheden i arbejderklassen. "Den statslige ejendom er ikke engang under proletarietets diktatur endnu virkelig samfundsmæssig tilegnelse, den står for et juridisk forhold og ikke for forandringen af produktionsforholdene som helhed." (s.94) "Dermed har man også sagt, at de umiddelbare producenter ikke direkte og kollektivt tilegner sig produktionsmidlerne." (s.94)

En virkelig samfundsmæssig tilegnelse er kun mulig som resultat af de umiddelbare producenters "forenede kollektive handlen. Denne enighed er på sin side kun mulig, hvis folkemasserne forkaster de ikke-proletariske ideologier, som splitter dem..." (s.99)

Det er ifølge Bettelheim i dette lys, man skal se kulturrevolutionen som en skærpet ideologisk og politisk klassekamp, som øger 'massernes enighed' som forudsætning for forandringer i produktionsforholdene.

I bogens første afsnit beskriver Bettelheim de midler, arbejderklassen har til rådighed i ændringen af produktionsforholdene indenfor den enkelte fabrik, nemlig de politiske organer, som skal sikre arbejderne kontrol over produktionen og fabrikkens ledelse: arbejderstyregrupper, de røde garder, revolutionskomiteerne og partikomiteen.

I andet afsnit beskrives planlægningen, de ledende politiske principper for planlægningen og forholdet mellem de centrale og lokale myndigheder.

Det centrale i dette afsnit i forhold til bogens konklusioner er beskrivelsen af 'den forenede plan'. Det 'forenede' består i en forening af partiets politiske retningslinier med massernes initiativ og af de enkelte produktionsenheder i en bestræbelse på at opfylde samfundsmæssige behov fremfor private særinteresser. Den forenede plan er således et skridt på vejen frem mod en

direkte samfundsmæssig tilegnelse.

I tredje afsnit gør Bettelheim rede for, hvordan man i Kina nærmer sig en ophævelse af modsætningerne mellem arbejde og ledende arbejde og mellem intellektuelt arbejde og kropsarbejde. Dette foregår gennem de i det første afsnit beskrevne organer, som politiserer masserne og inddrager dem i ledelsen af produktionen og beherskelsen af videnskab og teknik.

På denne måde inddrages masserne i den tekniske udvikling, og massernes initiativ får den afgørende betydning for produktivkræfternes udvikling. Dette modsvarer, hvad Bettelheim kalder "den socialistiske udvikling af produktivkræfterne".

Under kapitalismen er en forudgående kapitalakkumulation nødvendig for og dominerer den tekniske udvikling. Akkumulationen er ganske vist stadig nødvendig for den tekniske udvikling i Kina, men den spiller en stadig mere sekundær rolle i forhold til "arbejdernes fælles handlen, som til stadighed bearbejder produktionsmidlerne". Heri findes også forklaringen på de små og middelstore foretagenders betydning i den kinesiske økonomi. Uden nogen forudgående akkumulation vokser disse foretagender "som svampe op af jorden", og er en kilde til produktivkræfternes udvikling. Udviklingen af sådanne foretagender på landet repræsenterer en begyndende industrialisering af landet og en tilsvarende bortdøen af modsætningen land-by.

På trods af de omfattende ændringer af produktionsforholdene, som har fundet sted i Kina, foregår produktionsprocessen stadig i mange adskilte processer, hvis enhed skabes af agenter udenfor produktionen. Disse kan ifølge Bettelheim udskille sig som en herskende og udbytende klasse, hvis de ikke kontrolleres af proletariats politiske ledelse.

En sådan klasse vil retfærdiggøre sit herredømme og sin privilegerede stilling som en nødvendighed og skjule sin private tilegnelse af produktionsmidler og produkter i de juridiske former, statslig og kollektiv ejendom og i planlægningen. Eksistensen af en central planlægning er derfor ikke nogen garanti for socialisme, planlægningen kan derimod påtvinges de umiddelbare producenter og blive et redskab til udbytning af arbejderklassen.

Faren for en sådan genetablering af en borgerlig klas-

se er til stede, så længe produktionen foregår i adskilte enheder og ikke kontrolleres af de umiddelbare producenter. Den kan kun afværges gennem proletarietets diktatur og arbejderklassens ideologiske og politiske kampe under det revolutionære partis ledelse.

Den her nævnte fare er en fare fra 'højre'. I bogens efterskrift gør Bettelheim endvidere opmærksom på en fare fra 'venstre'. Fra 'højre' fremstilles produktivkræfternes spontane udvikling som årsag til ændringer i produktionsforholdene og de samfundsmæssige forhold i det hele taget, fra 'venstre' opfattes ændringerne som produkt af massernes spontane bevægelse og ikke af massernes bevægelse under ledelse af en revolutionær politisk linie. Begge opfattelser fører til splittelse i arbejderklassen, idet arbejderernes opmærksomhed bortledes fra det egentlige problem: den politiske magt og den egentlige opgave: den ideologiske og politiske kamp mod den borgerlige linie under ledelse af det revolutionære parti.

Bettelheims nye bog er vigtig i den forstand, at den udleder vigtige konklusioner fra den kinesiske kulturrevolution om visse forhold i den socialistiske opbygning. På tilsvarende måde som Marx i "Borgerkrigen i Frankrig" af Pariserkommunen udledte de grundlæggende politiske former for arbejderklassens revolution, udleder Bettelheim her formerne for en socialistisk udvikling af produktivkræfterne og produktionsforholdenes revolutionering som resultat af en omfattende ideologisk revolution ★

anmeldt af Jesper Jørn Jensen

De omtalte bøger:

Ch. Bettelheim m.fl., La construction du socialisme en Chine, Maspero, paris 1966.

Ch. Bettelheim m.fl., Planeringsdebatten på Cuba, Rabén & Sjögren Stockholm 1972.

Ch. Bettelheim, Overgangen til den socialistiska ekonomin, Partisanbiblioteket 1970.

Bo Gustavsson (red), Socialkapitalismen, Rabén & Sjögren, Stockholm 1971.

Ch. Bettelheim, Socialism och ekonomisk planering, Partisanbiblioteket 1970.

Ch. Bettelheim, Kulturrevolutionen og industriel organisering i Kina, Partisanbiblioteket 1973.

Socialisterne har i december 73 stiftet forlaget Socialisten, som herefter står som udgiver af ~~SOCIALISTEN~~ / ~~OKTOBER~~ og alle andre publikationer fra forbundet Socialisterne.

Forlaget ~~SOCIALISTEN~~ er dannet som en selvstændig forening, hvilket betyder, at alle, der kan tilslutte sig foreningens formål kan blive medlemmer og herigennem støtte forlagets virksomhed.

Medlemsskabets koster 100 kr. årligt og giver adgang til subskription på forlagets udgivelser. Desuden vil der i forlagets regi blive arrangeret møde og studiekredsvirksomhed m.v.

Bliv medlem af Forlaget ~~SOCIALISTEN~~.



BREV

Jeg bestiller hermed:

OKTOBER 20kr./ 4nr.

abonnement fra nr....

nr....tilsendt

SOCIALISTEN 30kr./10nr.

abonnement fra nr....

nr....tilsendt

beløbet er indbetalt på

GIRO 179207

beløbet bedes opkrævet

Postbesørges
ufrankeret
(Modtageren
betaler
portoen)

211

forlaget

~~SOCIALISTEN~~

Navn.....

Adresse.....

Postnr.....

wildersgade 35

1045 kbh. k.

Reserveret postvæsenet

- nr. 1 **Storkapital og smakapital** Art. om monopolkapitalismens udvikling i Danmark. Det skandinaviske venstre og EEC. Iøvrigt: art. om dansk arbejderbevægelses udspring 1871-76. Mellempsten & Nordirland.
- nr. 2 **Monopolkapitalisme, klasser og EEC** Art. om monopoliseringens virkninger på klasseforholdene og om de forskellige klassers stillingtagen til EEC. Iøvrigt: art. om Septemberforliget 1899 og Systemskiftet 1902. Kommentar om havnearbejderstrejken i England.
- nr. 6 **Økonomisk demokrati** Art. om den økonomiske baggrund for og de forskellige forslag til ØD. Iøvrigt: Art. om DKP's 24 kongres og om Danmarks indmeldelse i NATO i 1949.
- nr. 7 **Økonomisk og politisk klassekamp** Art. om Marx' og Lenins tekster om forholdet mellem arbejderklassens økonomiske og politiske kamp. Iøvrigt: Art. om arbejdskampen i 1956, kommentar om parlamentsvalg i Chile i 1973 og om studenteroprør i Grækenland.
- nr. 8 **Arbejdskampe og faglig opposition** Art. om de vigtigste vilde strejker og arbejderes modstand mod det fagretslige system. Iøvrigt: art. om overenskomsten på arbejdsmarkedet og om bruddet i DKP i 1958.
- nr. 9-10 **NATO** de ændrede magtforhold. Art. om de globale magtforhold, om den politiske intervention, om militærkup og kriseplaner og om statsmagts og arbejderbevægelsens forhold til NATO - specielt de vesteuropæiske socialdemokratiets indsats for alliancen. Iøvrigt: art. om bruddet i SF i 1967 og kommentar om kampene i Libanon siden 1972.
- nr. 11 **Om studenterpolitik** Art. om perspektiverne for studenternes kamp mod det borgerlige uddannelsesapparat, den ideologiske klassekamp og kampen om læreanstalterne. Iøvrigt: Leder om militærkuppet i Chile og den første artikel i serien: Socialistiske revolutioner, Pariserkommunen 1872. Kommentarer om Ota-strejken og om 'Torskekriegen' mellem Island og England.
- nr. 12 **Det faglige apparat** Art. om det fagretslige system. Iøvrigt: art. om Perons tilbagevenden til magten i Argentina, om militærkuppet i Chile, om Den russiske revolution 1905-1917 og leder om krigene i Mellempsten. Kommentar om fagbevægelsen og Hope-sagen.
- nr. 13 **Socialdemokratiets krise** Art. om reformpolitikens krise og splittelsen i partiet. Iøvrigt: leder om folketingsvalget dec. 1973, art. om Den russiske revolution 1917-1921, om 'Palæstinastaten' - en stormagtsløsning, om afstemningen vedr. den nye hovedaftale og art. om Studenterrådet og arbejderne.
- nr. 14 **Om faglig kamp** Art. om den faglige kamp i Danmark, Lenins syn på faglig kamp og Socialisternes linie m.h.t. faglig politik. Iøvrigt: Art. om Aktieselskabsloven, om Ota-strejken, om Palæstinakampagne og om det revolutionære venstre og folketingsvalget. Art. om den tyske revolution 1918 og en kommentar indeholdende en analyse af folketingsvalget i december.
- nr. 15 **Olieselskaberne, USA og Mellempsten** Art. om USA's økonomiske og politiske interesser i Mellempsten. Iøvrigt: art. om den spanske borgerkrig 1936-39, Art. om den palæstinensiske befrielseskamp og en kommentar om Hope-sagens afslutning.
- nr. 16 **Forbundet mod Imperialismen** Art. om en samling af de anti-imperialistiske organisationer på et revolutionært politisk grundlag. Noter til spørgsmålet om proletarisk internationalisme, art. om den jugoslaviske revolution 1941-44 og kommentar om Kommunevalgene.